

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ

<i>Віолетта ЛАВРЕНЮК. Інноваційний і традиційний підходи у викладанні лінгвістичних дисциплін</i>	2
<i>Світлана БОСАК. Фразеологічне багатство української мови (10 клас)</i>	6
<i>Світлана АМЕРХАНЯН. Урок української мови з елементами розвитку критичного мислення (9 клас)</i>	10
<i>Ірина СИМОНЕНКО. Правила вживання апострофа (5 клас)</i>	13

РОБІТНЯ СЛОВЕСНИКА

<i>Наталія ПЕРФІЛОВА. Вивчаємо життєтворчість Ліни Костенко (7 клас); «Поезія – це завжди неповторність» (Сценарій позакласного заходу); Вивчення повісті-казки Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» (7 клас)</i>	16
---	----

ДО МІЖНАРОДНОГО ДНЯ РІДНОЇ МОВИ

<i>Ольга ГРЕБНИЦЬКА. Рідна мова – національний скарб</i>	27
--	----

МОВОЗНАВСТВО

<i>Олександр СКОПНЕНКО, Тетяна ЦИМБАЛЮК-СКОПНЕНКО. Фразеологізми та паремії в мові перекладів Миколи Лукаша (Штрихи до мовного портрета майстра)</i>	30
<i>Світлана БОГДАН. «...Пуделочко живих квіток» (Новорічний дискурс в епістолярії Лесі Українки)</i>	34

До мовних глибин

<i>Василь ЗАДОРЖНИЙ. Дрібно не про дрібниці</i>	41
---	----

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І КОМПАРАТИВІСТИКА

<i>Тереза ЛЕВЧУК. Утопія на магістралі естетичних шукань Лесі Українки</i>	43
--	----

БІБЛІОТЕЧКА ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

<i>Наталія МОЧЕРНЮК. «Слова і слів краса невловна» Святослава Гординського</i>	49
<i>Святослав ГОРДИНСЬКИЙ. Поезії</i>	56

Досліджує вчитель

<i>Анна ВИХОР, Олександр ТУРИК. Національний аспект духовного виміру у збірці Івана Малковича «Подорожник»</i>	58
--	----

ПИСЬМЕННИК ПРО СЕБЕ

<i>Ольга КУПРІЯН: письменниця, редакторка, літературна критикиня...</i>	62
---	----

Лірична нота

<i>Оксана КУЗІВ. «Чи я була щаслива?..», «Рудиментарні залишки зими...»</i>	9
<i>Неоніла ЯНІЦЬКА. «Якби міг...»</i>	61

Мистецька вітальня Любомира МАРТИНЮКА

3 стор. обкл.

ІННОВАЦІЙНИЙ І ТРАДИЦІЙНИЙ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Віолетта ЛАВРЕНЮК, доцент гуманітарного факультету
Одеського національного політехнічного університету

Матеріал присвячено ролі інформаційно-комунікативних технологій на сучасному етапі реформування освіти в Україні. Подано можливі варіанти застосування інноваційних підходів, зокрема тестів, у викладанні лінгвістичних дисциплін та наголошено на важливості поєднання їх із традиційними.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології, дистанційне навчання, освітня діяльність, тест, інноваційний і традиційний підходи викладання.

INNOVATIVE AND TRADITIONAL APPROACHES TO TEACHING LINGUISTIC DISCIPLINES

Violetta LAVRENIUK, associate professor, Odessa National Polytechnic University

The paper highlights the role of information and communication technologies in the modern period of education reform in Ukraine. It offers a variety of options to apply innovative approaches, such as using testing in teaching innovative disciplines, and showcases the importance of combining them with traditional ones.

Key words: information and communication technologies, distance teaching, educational activity, test, innovative and traditional approaches to teaching.

Комп'ютерні технології впевнено увійшли до арсеналу засобів навчання. Нині зрозуміло, що поліпшити якість, підвищити активність і забезпечити індивідуалізацію навчання і у середній, і у вищій школі можна, лише застосовуючи комп'ютерну техніку, *елементи дистанційної освіти* разом із традиційними методами педагогіки. *Інформаційно-комунікативні технології поступово стають панівними на різних рівнях нашого життя, отже, мають стати й провідними* на сучасному етапі реформування освіти України. Запровадження технологій *дистанційного навчання* для всіх видів і форм освітньої діяльності має розширити доступ різних категорій учнів шкіл та студентів середніх спеціальних і вищих навчальних закладів до якісного навчання за відповідними програмами; забезпечити індивідуалізацію навчання відповідно до потреб, особливостей і можливостей студентів (учнів шкіл); полегшити доступ до навчання осіб із обмеженими можливостями (зокрема з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату тощо); підвищити якість навчання за допомогою сучасних освітніх технологій; створити додаткові можливості для спілкування викладачів і студентів (школярів) у межах інтерактивного навчання. Воно також відкриє особливо широкі перспективи для тих категорій студентів, що поєднують навчання з роботою.

Інформаційні можливості і швидкодія сучасних технічних засобів відкривають необмежений простір для педагогічної творчості викладачів та вчителів, дають змогу модернізувати старі й запроваджувати новітні технології і форми навчання. На основі аналізу світової педагогічної

практики можна виділити такі класи педагогічних програмних продуктів:

- комп'ютерні підручники;
- навчальні програми;
- імітувальні та моделювальні тренажери;
- електронні довідники, словники, енциклопедії;
- системи самопідготовки й самоконтролю;
- системи контролю знань і тестування.

Висока якість навчання, безперечно, прямо залежить від кількості, глибини, вчасності й об'єктивності оцінки одержуваних знань, а отже, грамотно розроблені тести виявляють рівень засвоєння знань і ступінь сформованості навичок у процесі навчання [див.: 5, с. 120].

Широко розповсюджуються діагностичні тести успішності, у яких застосовують форму альтернативного вибору правильної відповіді (заповнення пропусків), дописування літер, цифр, слів тощо. За допомогою цих завдань вдається накопичувати значний статистичний матеріал, підпорядковувати його математичній обробці, робити об'єктивні висновки в межах завдань, запропонованих до тестової перевірки.

Проблема співвідношення усних і письмових форм контролю розв'язується переважно на користь останніх. Відомо, що усний контроль сприяє виробленню швидкої реакції на запитання, розвиває зв'язне мовлення, але не завжди об'єктивний. Письмова перевірка значно об'єктивніша, крім того, сприяє розвиткові логічного мислення, цілеспрямованості: учень чи студент під час письмового контролю зосереджений, заглиблюється в суть питання, обмірковує варіанти розв'язання й побудови відповіді. Письмовий

контроль привчає до точності, лаконічності, зв'язності думок.

Слово *тест* англійського походження і мовою оригіналу означає «іспит», «перевірка». Тест навченості – це сукупність завдань, зорієнтованих на визначення (вимірювання) рівня (ступеня) засвоєння певних аспектів (частин) змісту навчання.

Правильно укладені тести мають бути:

- відносно короткостроковими, тобто не потребувати великих витрат часу;
- однозначними, тобто не припускати довільного тлумачення завдання;
- правильними, тобто виключати можливість формулювання багатозначних відповідей;
- відносно короткими, що потребують стислих відповідей;
- інформаційними, тобто такими, що забезпечують можливість співвіднесення кількісної оцінки за виконання тесту з порядковою чи навіть інтервальною шкалою вимірювань;
- зручними, тобто придатними для швидкої математичної обробки результатів;
- стандартними, тобто придатними для широкого практичного використання і вимірювання рівня навченості контингентів студентів (учнів), що опановують однаковий обсяг знань на одному й тому ж рівні навчання [див.: 3, с. 25].

Якщо в основу класифікації тестів покласти різні аспекти (компоненти) розвитку й формування людських якостей, то вона матиме такий вигляд:

- тести загальних розумових здібностей, розумового розвитку;
- тести соціальних здібностей у різноманітних галузях діяльності;
- тести навченості, успішності, академічних досягнень;
- тести для визначення окремих якостей (рис особистості (пам'яті, мислення, характеру тощо);
- тести для визначення рівня вихованості (сформованості загальнолюдських, моральних, соціальних та інших якостей) [див.: 3, с. 28].

Тестові іспити завжди мають комплексний характер. Робити загальні висновки, наприклад, про рівень розвитку учнів шкіл чи студентів на підставі застосування лише тестів навченості було б неприпустимою помилкою. Коли ставиться завдання проаналізувати навченість у зв'язку з досягненнями і розвитком особистості, потрібно застосовувати відповідні види тестових завдань та належні їм методики вимірювання, не забуваючи про локальний характер діагностування.

Дієвість тесту за своїм змістом близька до вигоди повноти, всебічності перевірки, пропорційного використання всіх елементів знань, що вивчаються, умінь. Термін *дієвість* має, як мінімум, два синоніми – *валідність* (від англ. valid – «що має значення, цінний») і *показовість, представницьтво*, що тлумачать як *репрезентативність*. Завжди мають на увазі те, що укладач тесту зобов'язаний ре-

тельно вивчити всі розділи навчальної програми, навчальні книжки, добре знати мету й конкретні завдання навчання. Лише тоді він зможе укласти тести, що будуть дієвими для певної категорії учнів чи студентів.

Під час підготовки матеріалів для тестового контролю потрібно дотримуватися таких основних правил:

- не можна вміщувати відповіді, неправильність яких на момент тестування учні чи студенти не можуть обґрунтувати;
- неправильні відповіді мають конструюватися на підставі типових помилок і мають бути правдоподібними;
- правильні відповіді серед усіх запропонованих відповідей мають розміщуватися у випадковому порядку;
- запитання не мають повторювати формулювань підручника;
- відповіді на одні запитання не мають бути підказками для відповідей на інші;
- запитання не мають містити «пасток» [див.: 1, с. 115].

Тести навченості застосовують на всіх етапах дидактичного процесу. За допомогою їх забезпечують попередній, поточний, тематичний та підсумковий контроль знань, умінь, облік успішності, академічних досягнень. Під час тестування потрібно використовувати комп'ютерну техніку як робочий інструмент. Основними перевагами комп'ютерних систем контролю якості знань є оперативність і технологічність обробки даних тестування. Безперечними перевагами нової системи є *зняття недовіри* (!) до об'єктивності оцінювання знань на вступних, поточних та випускних іспитах; недопущення адміністративного керування під час процесу оцінювання знань; можливість формування однакових для всієї країни вимог до знань, умінь та навичок із кожної дисципліни.

Однак не всі знання *філологічних дисциплін* можна перевіряти засобами тестування. Відсутність безпосереднього контакту вчителя (викладача) з учнем (студентом) призводить (і призвело!) до того, що випускники середніх і вищих навчальних закладів не мають навичок формулювати, конкретизувати свої думки під час відповіді, обґрунтовувати свій погляд, обстоювати в дискусії свою позицію. Скасування усного іспиту протягом кількох минулих років стало причиною істотного зменшення словникового запасу і виникнення чималих труднощів у спілкуванні – однієї з найосновніших компетенцій громадянина.

Потреба в дисципліні «Українська мова за професійним спрямуванням» для студентів технічних спеціальностей ВНЗ виникає через низку об'єктивних чинників, серед яких:

- низький рівень володіння українською літературною мовою (що, до речі, є значною проблемою і шкільної освіти);

- відсутність належної навчальної літератури (термінологічних словників, посібників, підручників українською мовою тощо);

- різний рівень мовленнєвої підготовки;
- значне скорочення кількості навчальних годин (!) для вивчення української мови.

Наслідком цього є виникнення «чорних перлів» у мовленні студентів, а в майбутньому людей із вищою освітою, керівників усіх рівнів.

Наприклад:

- **громадянське законодавство** – цивільне законодавство;

- **копіююча машина** – копіювальна машина;

- **бувчий офіцер** – колишній офіцер;

- **торгуючі організації** – торговельні (торгові) організації;

- **дозрівший плід** – дозрілий (стиглий) плід;

- **ведучий спеціаліст** – провідний спеціаліст;

- **бувчий у користуванні** – вживаний, використаний (що був у використанні);

- **вугледобувальна промисловість** – вугледобувна промисловість;

- **красяча рідина** – барвник;

- **вимірюючий пристрій** – вимірювальний пристрій;

- **прилягаюча територія** – прилегла територія;

- **заспокоюючий засіб** – заспокійливий засіб;

- **рухаюча сила** – рушійна сила;

- **координуючий комітет** – координаційний комітет;

- **пояснююча записка** – пояснювальна записка;

- **рішальний аргумент** – вирішальний аргумент;

- **допомагаючий механізм** – допоміжний механізм;

- **завідуючий відділом** – завідувач відділу;

- **діюче законодавство** – чинне законодавство;

- **притягти до роботи** – залучити до роботи;

- **грати велику роль** – відігравати велику роль;

- **рахувати можливим** – вважати за можливе;

- **не дивлячись на перешкоди** – незважаючи на перешкоди;

- **вчинити злочин** – скоїти злочин;

- **відклонити пропозицію** – відхилити пропозицію;

- **ставити у відомість** – доводити до відома;

- **робити вклад у справу** – робити внесок до справи;

- **повідстка денна** – порядок денний;

- **вести себе** – поводитися;

- **відмінити закон** – скасовувати закон;

- **заклювати договір** – укладати угоду;

- **підводити підсумки** – підбивати підсумки;

- **приймати міри** – вживати заходів;

- **приймати участь** – брати участь;

- **забезпечити безпеку** – гарантувати безпеку;

- **наштовхуватись на перешкоди** – натрапляти на перешкоди;

- **блоти інтереси** – дотримуватись інтересів;

- **давати добро на ремонт** – давати згоду (погодитися) на ремонт;

- **попадати в скрутне становище** – потрапляти у скрутне становище;

- **рахуватися з думкою людей** – поважати (шанувати, зважати на) думку людей;

- **за необхідністю** – за необхідності;

- **брати обов'язки** – брати зобов'язання;

- **співставляти дані** – зіставляти (порівнювати) дані;

- **теряти час** – гаяти (марнувати, втрачати) час;

- **халатне ставлення** – байдуже ставлення;

- **в залежності від** – залежно від;

- **винести подяку** – скласти подяку;

- **дякуючи підтримці** – завдяки підтримці;

- **терпіти поразку** – зазнати поразки;

- **поступати у вуз** – вступати до ВНЗ (до вищого навчального закладу);

- **службове лице** – службова особа;

- **подоходний податок** – прибуткове податкування;

- **нанести шкоди** – завдати шкоди;

- **нанести збитки** – завдати збитків;

- **досягати взаєморозуміння** – досягати порозуміння (порозумітись);

- **розрив контракту** – розірвання контракту;

- **рахувати можливим** – вважати за можливе;

- **поштовий ящик** – поштова скринька;

- **настоювати на зміні назви** – наполягати на зміні назви тощо [див.: 6, с. 64].

Усе це, безперечно, ускладнює роботу викладача-філолога (україніста). Але викладати цю дисципліну за системно-структурним принципом, що передбачає вивчення всіх рівнів мови – від фонетичного до синтаксичного, недоцільно в технічному навчальному закладі. На нашу думку, усі розділи мови мають розглядатися з погляду їхнього природного місця в мовленні, їхньої значущості для передачі й розуміння думки, тому найосновнішою одиницею в структурі занять має стати текст – науковий (професійний) та офіційно-діловий, отже, *розвиток усної і писемної діяльності* (без зайвого теоретизування, без нагромадження граматичних дефініцій).

На наш погляд, метою навчання мають бути такі мовленнєві вміння:

- вільно послуговуватися у спілкуванні і засвоєними раніше (у школі), і вдосконаленими в означеному курсі мовними структурами та формами;

- добре орієнтуватися у словниковому складі української літературної мови, беручи до уваги стилістичну доцільність слововживання і лексичну сполучуваність;

- грамотно перекладати й редагувати будь-який професійний текст;

- правильно укладати тексти найуживаніших документів (протоколів, доручень, розписок, службових записок, листів тощо), зважаючи на термінологічну (професійну) лексику. Для цього має бути розроблено досконалі програми й навчальні мате-

ріали для дистанційної форми освіти, які дадуть змогу студентів і викладачів спілкуватися в режимі онлайн, що зробить значно продуктивнішим навчально-виховний процес і середньої, і вищої школи України.

Надзвичайно важливим під час вивчення філологічних дисциплін, зокрема «Української мови за професійним спрямуванням», є проведення ділових ігор-бесід за «круглим» столом, дискусій, диспутів, пресконференцій, інтерв'ю тощо. Вони підвищують зацікавленість у навчанні й долають перешкоди, що уповільнюють розвиток здатності до комунікації. Пропонуємо такі теми професійного спілкування: «Комп'ютерні технології в житті сучасної людини», «Екологія і світ», «Науковий прогрес і майбутнє цивілізації», «Розвиток альтернативних джерел енергетики» тощо.

Ці види робіт потребують ретельної попередньої підготовки. Це можуть бути такі завдання:

- а) проблемні запитання в межах певної теми;
- б) тексти (і тести) монологічного чи діалогічного характеру на задану тему з відповідними мовленнєвими формулами;
- в) завдання до текстів, що сприяють формуванню мовленнєвої компетенції, а саме:
 - ознайомитися зі сценарієм конференції й схарактеризувати її проблему, розказати про час і місце проведення, про зміст доповідей, використовуючи лексику й фразеологію науково-професійного й офіційно-ділового стилів;
 - подати усний короткий огляд цієї конференції;
 - назвати й записати типові мовні звороти, що використовуються під час наради;
 - дібрати до поданих мовних зворотів синонімічні;
 - висловити свою думку щодо заслуханої на нараді доповіді, поставити запитання доповідачеві;

1. Аванесов В. С. Научные проблемы тестового контроля знаний / В. С. Аванесов. – Москва: Исслед. центр, 1994. – 135 с.

2. Брайченко С. Л. Проблеми інноваційного підходу до менеджменту освіти / С. Л. Брайченко // Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (22–23 квіт. 2010 р.): у 2 ч. – Х.: ХДАК, 2010. – Ч. 1. – С. 58–59.

3. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2004. – 384 с.

4. Лавренюк В. В. Актуальні проблеми тестування в середніх школах і ВНЗ України / В. В. Лавренюк // Наша школа: наук.-метод. журн. – Одеса: ОІУВ, 2011. – № 3. – С. 35–38.

5. Лавренюк В. В. Традиційне і новітнє у вивченні мовних дисциплін / В. В. Лавренюк // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: зб. матеріалів IV Міжнародної наук.-практ. конф. (8–10 верес. 2011 р.). – Одеса: Симэкс-Принт, 2011. – С. 242–244.

6. Лавренюк В. В. Лексико-фразеологічні труднощі в оформленні ділових паперів / В. В. Лавренюк // Інфор-

- на підставі опрацьованого тексту підготувати доповідь з означеної теми й т. ін.

Формування в усному мовленні умінь і навичок потрібно супроводжувати серією вправ, за допомогою яких відбувається опанування граматичного ладу мови.

Під час вибору тем особливу увагу варто звертати на відмінювання іменника та прикметника, творення вищого і найвищого ступенів порівняння прикметника і прислівника, особливості вживання дієприкметника й дієприслівника, а також на особливості вживання службових частин мови. Це саме той матеріал, який потрібний для побудови висловлювання, оскільки незнання його не можна компенсувати за допомогою словників, навіть найкращих, найсучасніших – електронних.

Найскладнішими та найефективнішими завданнями є переклад і редагування, оскільки саме вони поглиблюють, систематизують знання студентів (учнів) на всіх рівнях володіння українською мовою, мають творчий характер.

Отже, перевірити уміння зв'язно, логічно й переконливо викладати думки за допомогою тестування неможливо. Це означає, що під час викладання філологічних дисциплін, зокрема сучасної української літературної мови чи української мови за професійним спрямуванням, серед учнів середніх шкіл і студентів вищої школи (денної, дистанційної чи змішаної форм навчання) мають, певна річ, застосовуватися комп'ютерні технології, грамотно розроблені практичні завдання й тести в електронній формі, проте лише як один із видів діагностики знань, не витісняючи в жодному разі інших, традиційних форм і методів перевірки (усних та письмових), а поєднуючись із ними, *органічно доповнюючи*.

Література

маційна освіта та комунікативні технології XXI століття: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 верес. 2012 р.). – Одеса: Симэкс-Принт, 2012. – С. 62–65.

7. Цабієв О. М. Основи побудови системи менеджменту якості у вищому навчальному закладі / О. М. Цабієв, В. Д. Гогунський // Система менеджменту якості у вищому навчальному закладі: матеріали наук.-метод. семінару. – Одеса: Наука і техніка, 2012. – Вип. 6. – С. 3–6.

8. Яковенко В. Д. Впровадження європейських норм і стандартів освіти при проектуванні автоматизованих систем / В. Д. Яковенко // Система менеджменту якості у вищому навчальному закладі: матеріали наук.-метод. семінару. – Одеса: Наука і техніка, 2012. – Вип. 6. – С. 119–123.

9. Якубовська М. Г. Інформаційне середовище ВНЗ як засіб формування цінностей студентів / М. Г. Якубовська // Інформаційна освіта та комунікативні технології XXI століття: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 верес. 2012 р.). – Одеса: Симэкс-Принт, 2012. – С. 201–213.

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

10 клас

Світлана БОСАК,
вчитель гімназії № 2, м. Вінниця

Розробку уроку присвячено темі фразеологічного багатства української мови, звернено увагу на явища фразеологічної антонімії, синонімії та багатозначності, наголошено на важливості влучного й доречного використання фразеологічних одиниць у мовленні. Авторка пропонує під час вивчення цієї теми використовувати аудіо-, відео- та ілюстративні матеріали.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна синонімія та антонімія, багатозначність фразеологічних одиниць, крилаті вислови.

PHRASEOLOGICAL ABUNDANCE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

10th form

Svitlana BOSAK,
teacher, Gymnasium # 2, Vinnytsia

The lesson plan deals with the topic of the phraseological abundance of the Ukrainian language; it is focused on the phenomena of phraseological antonymy, synonymy, polysemy, and the importance of timely and appropriate use of phraseological units in speech. In the course of work on the topic, the author suggests to use audio, video, and illustrative materials.

Key words: phraseological unit, phraseological synonymy and antonymy, polysemy of phraseological units, proverbial expression.

Тема. Багатозначність, синонімія, антонімія фразеологізмів. Роль фразеологізмів у мовленні.

Мета: поглибити знання учнів з української фразеології; розкрити стилістичні особливості лексичних та фразеологічних одиниць; формувати в десятикласників уміння використовувати фразеологізми у своєму мовленні; збагатити словник учнів новими фразеологізмами та крилатими висловами; розвивати творче мислення; удосконалювати вміння працювати самостійно, у групах і колективно; виховувати пошану до хліба, доброзичливість, милосердя, цікавість до вивчення рідної мови.

Тип уроку: урок-дослідження.

Методи, прийоми та форми роботи: слово вчителя, постановка проблемного питання, бесіда, фразеологічна розминка, виконання тренувальних вправ, прослуховування аудіо та перегляд відео, пошукова робота, робота в парах, виконання інтерактивних вправ «Крилаті вислови», «Незакінчене речення», стилістичний експеримент.

Обладнання: проектор, комп'ютери, підключені до інтернету, фразеологічні словники, ілюстрації до фразеологізмів, презентація «Фразеологія»*, аудіофайл про фразеологізми зі словом *хліб*, відеофайли «Крилаті вислови Тараса Шевченка», «Сифірова праця», картки із завданнями.

Міжпредметні зв'язки: українська та світова література, іноземна мова, образотворче мистецтво.

Випереджувальне домашнє завдання: випишіть зі словника фразеологізмів фразеологічні одиниці зі стрижневими словами *око*, *нога*, *рука*, подайте їхні тлумачення.

Епіграфи: Фразеологізми – іскрометні скарби мовної образності.

В. Ужченко

Фразеологія – це окраса народної мови.

Є. Чак

Перебіг уроку

Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Фразеологія кожної мови – це скарбниця мудрості народу, у ній відбито його історію, культуру, побут, віковий досвід. Фразеологізми є одним із невичерпних джерел багатства і виразності мовлення, вони живлять його, наповнюють свіжістю, довершеністю, оригінальністю, роблять яскравим, барвистим, неповторним, образним. Ми маємо не лише знати фразеологізми, а й уміти доречно та влучно вживати їх.

Повідомлення теми і мети уроку.

Постановка проблемного питання.

? Чи повинна людина збагачувати своє мовлення фразеологізмами – перлинами народної мудрості?

* Презентацію розміщено на сайті dyvoslovo.com.ua

Учитель. Сьогодні на уроці я бажаю вам мати палату розуму та голову на плечах, працювати, не покладаючи рук, не бути у хвості, наполегливо йти крізь терни до зірок. Нехай урок наш пройде на одному подихові. Сподіваюся, що ви зійдете на фразеологічний Олімп і будете на сьомому небі від результатів своєї роботи.

Актуалізація опорних знань учнів.

Бесіда.

- Що таке фразеологізми?
- Яка наука вивчає фразеологічні одиниці?
- Які ви знаєте джерела фразеології?

Фразеологічна розминка. Назвіть за картинкою фразеологізм, поясніть його значення та особливості вживання.

Орієнтовне виконання.

1. На шії сидіти (сісти) – бути на утриманні, піклуванні кого-небудь; обтяжувати кого-небудь.

2. Танцювати під чужу дудку – діяти не за власним бажанням, не зі своєї волі, постійно перебувати під чийось впливом.

3. Тягти (тягнути) сірка (кота, кучого) за хвіст (за хвоста) – зволікати, не поспішати з чим-небудь.

4. Як (мов, ніби і т. ін.) баран на нові ворота – спантеличено, виявляючи повне нерозуміння, здивування.

5. Море по коліна (по коліно) – ніщо не лякає кого-небудь, ніщо не бентежить, все байдуже комусь.

6. Зарубати [собі] на носі – а) добре, надовго запам'ятати; б) укріпитися в певному намірі, думці і т. ін.

7. Жити (бути і т. ін.), як кішка з собакою – постійно бути в незгоді.

8. Дивитися крізь пальці – а) не звертати уваги на що-небудь недозволене; б) ставитися до кого-, чого-небудь легковажно, несерйозно.

9. Мухи не зачепить (мізинцем) – не завдасть нікому ні найменшої шкоди, неприємності, образи.

10. Водити за ніс (за носа) – обдурювати кого-небудь певний час, не виконуючи обіцяного або приховуючи щось.

Методична ремарка. Зображення варто подати на слайдах мультимедійної презентації.

Перевірка домашнього випереджувального завдання. Прочитайте виписані зі словника фразеологізми зі стрижневими словами *око, нога, рука*, розкрийте їхні значення.

♦ Прослухайте аудіозапис про фразеологізми зі стрижневим словом *хліб*. Випишіть кілька фразеологічних одиниць, розтлумачте їхні значення.

Методична ремарка. Аудіозапис розміщено за покликанням URL: bosaksvitlana.blogspot.com/p/blog-page_21.html?m=1.

♦ Відновіть первісну форму фразеологізмів із переплутаними компонентами (рід і число прикметників можна змінювати).

Троянська праця, Аріаднина мова, Гераклова арфа, Авгієві муки, Ахіллесова скринька, слава Пандори, Танталові стайні, нитка Тантала, Сизифів кінь, Геростратове ложе.

♦ Перегляньте учнівський відеопроєкт «Сизифова праця». Запишіть значення фразеологізму.

Методична ремарка. Відео розміщено за покликанням URL: youtube.com/watch?v=wVWYkq-qzEk&feature=youtu.be.

Пошукова робота. Користуючись словником фразеологізмів та власними гаджетами, відшукайте інформацію про походження фразеологізму *вне-*

сти свою ленту, розкрийте значення його, складіть із ним речення. (Внести свою ленту – внесок, що кількісно малий, але великий за своєю цінністю.)

Опрацювання навчального матеріалу.

Слово вчителя. Для фразеологізмів властиві такі явища, як багатозначність, синонімія й антонімія.

Наприклад, багатозначним є фразеологізм *роззаявити рота*:

- 1) говорити, казати що-небудь;
- 2) уважно слухати;
- 3) бути дуже враженим чимось;
- 4) бути неуважним;
- 5) посягати на що-небудь;
- 6) рватися (про взуття).

Багатозначність серед фразеологізмів, щоправда, трапляється рідко.

Частою є синонімія. Наприклад, значення «бувала людина» передають фразеологізми *був на коні і під конем; пройшов Крим, Рим і мідні труби; перейшов крізь сито й решето; не з одного колодязя воду пив; тертий калач; стріляний горобець; бував у бувальцях*.

Серед фразеологічних одиниць виділяють також пари з антонімічним значенням: *хоч греблю гати – як кіт наплакав; набитий гаманець – вітер у кишенях свистить*. Протиставлення може відбуватися також через заперечення (*велике цабе – невелике цабе*) або через антонімічні компоненти (*з іншого тіста – з одного тіста*).

Робота в парях. Запропоновані фразеологізми «пересійте» так, щоб залишилися лише ті, які мають значення «бити».

Піднімати руку, зривати маску, мокрим рядном накрити, віку вкоротити, наминати боки, знімати стружку, ставити підніжку, кидати громи, давати духопелів, стригти по спині, виводити на чисту воду, гострити ніж, годувати лящами, не дати вгору глянути, собак ганяти, годувати буханцями.

Слово вчителя. Українська мова здавна славиться багатою фразеологією. Серед українських фразеологізмів є традиційні формули:

- власне українські каламбури (*нашому тиніві двоюрідний пліт; через вулицю бондар; свояк з лівої щоки; третя хата від Кіндрата*);

- образні порівняння (*рум'яний як бублик, росте як з води, підтикана як віник з дерези*);

- доброзичливі побажання (*доброму чоловіку продовж, Боже, віку; не поминай лихом, а добром, як схочеш*);

- припрошування (*чим хата багата, тим і приймає; сідайте, щоб рої сідали*);

- вислови-вибачення (*хай Бог простить, а я прощаю; Бог з вами, на тім світі віддасте з пиріжками; хто до тебе з каменем, а ти до нього з хлібом-сіллю*);

- різні примовки (*на городі бузина, а в Києві дядько; скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться*).

◆ Продовжіть каламбури.

1. Набрид, як гірка редька.
2. За царя Панька, як була земля тонка, – пальцем ткнеш та й воду п'єш.
3. Не знав, не знав, та як на те й забув!
4. Як горох при дорозі, хто повз проходить, той і скубне.
5. Ласий, як кіт до ковбаси.
6. Усяк розумний по-своєму: один спершу, а другий потім.
7. «Сідай, бабо, підвезу». «Нема часу – треба йти!»
8. Трошки гречки, трошки проса, трошки взута, трошки боса.
9. Василь бабі – рідна тітка.
10. Ти йому про діло, а він тобі про козу білу.

Методична ремарка. Другу частину кожного каламбуру виділено курсивом. Учитель може подати це завдання на картках, а варіанти продовження зазначити у довідці.

Учитель. Влучні вислови видатних осіб – письменників, філософів, учених, політичних діячів, – часто повторювані в писемному й усному мовленні, об'єднують назвою *крилаті вислови*. Це золотий фонд світової та національної культури. У пам'яті кожної освіченої людини зберігається велика кількість крилатих висловів, які дають змогу яскраво і стисло висловити думку, схарактеризувати ситуацію.

◆ Укажіть авторів крилатих висловів.

- «Лицар печального образу». (*Мігель Сервантес де Сааведра*.)
- «Бути чи не бути». (*В. Шекспір*.)
- «Без надії сподіваюсь». (*Леся Українка*.)
- «Всякому городу нрав і права». (*Г. Сковорода*.)
- «Голос духа чути скрізь». (*І. Франко*.)
- «З корабля на бал». (*О. Пушкін*.)
- «У ріднім краю навіть дим солодкий та коханий». (*Леся Українка*.)

Методичний коментар. Замість цього завдання на уроці можна запропонувати десятикласникам виконати інтерактивну вправу, розміщену за покликанням URL: bosaksvitlana.blogspot.com/2016/07/Interaktyvni-zavdannia-Frazeolohiia.html?m=1. Для виконання її учні можуть скористатися комп'ютерами, підключеними до інтернету, або власними гаджетами.

◆ Пригадайте і запишіть крилаті вислови із творів Тараса Шевченка.

Методичний коментар. Учням можна запропонувати переглянути відеофайл «Крилаті вислови Тараса Шевченка», що розміщено у вільному доступі в інтернеті за покликанням URL: [youtube.com/watch?v=uL39hgnHrGQ](https://www.youtube.com/watch?v=uL39hgnHrGQ).

◆ Зредагуйте подані фразеологізми.

1. А Мирон пропав як Пилип з конопель.
2. Від радості у нього очі на лоба лізуть.
3. Пішов Омелько свататися до Марусі, а та дала йому гарбуза на кашу.

4. Мова йдеться про увагу до людської праці.

5. Автор піднімає у творі важливі питання.

6. У неї брови були пофарбовані, як на шнурочку.

7. Вони говорили з ока на око.

Стилістичний експеримент. Замініть фразеологізми словами-синонімами. Прослідкуйте, як змінився текст. Зробіть висновок про роль фразеологізмів у мовленні.

Ще з *пелюшок* пам'ятаю свою бабуню Ганну. Вона завжди прокидалася *після третіх півнів* та одразу ставала до праці – готувала, шила, прибирала, у городі наводила лад. Бабуня казала, що її молодість припала на важкі часи. Усе необхідне для життя треба було заробляти наполегливою працею, ніщо *не падало з неба*. Але згодом це *стало їй у великій пригоді*, адже вона звикла до праці, яка приносила радість. Моя бабуня отримала професію, *набила руку* у своїй справі, тому її завжди ша-

нували. Навіть на пенсії старенька ніколи *не була байдужа*. Хоч *багато води сплило* із часів її молодості, любов до праці допомагала їй не втрачати *жаги до життя* до глибокої старості.

Методична ремарка. Навчальні ситуації уроку варто супроводжувати мультимедійною презентацією.

Підбиття підсумків уроку.

Відповідь учнів на проблемне питання. Обміркуйте ще раз опрацьований матеріал уроку і дайте відповідь на поставлене проблемне питання.

Учні висловлюють свої міркування.

Слово вчителя. Отже, на сьогоднішньому уроці ви переконалися, що фразеологізми – це справді «іскрометні скарби мовної образності». Вони передають найтонші відтінки душевних порухів. Тож уміло користуйтеся фразеологічними скарбами у своєму мовленні.

Рефлексія.

Інтерактивна вправа «Незакінчене речення».

- На уроці я
 - повторив(-ла) і узагальнив(-ла)
 - зрозумів(-ла)
 - пригадав(-ла)
- Найбільше мені сподобалось
- На наступному уроці я хочу

 На вибір: складіть гумористичне оповідання, використовуючи фразеологізми, або створіть відеотлумачення одного з фразеологізмів.

Лірична нота

Чи я була щаслива? Певно, – так,
Бо ж доросла до віку золотого,
До пів століття доброго, незлого,
Слова посіяла, немов дрібненький мак,
Казала «ні», було, казала й «так».
Зродила сина – мамине життя, –
Ішла у брід – виходила суха,
Спіткалася, та, Бог поміг, вставала,
А ще, коли всі спали, я лігала...
От піднімусь, бувало, попід хмари –
Й любовюсь яблуневими садками,
Милуюсь вечоровою красою,
Аж в грудях тенькне серденько од болю.

А час летить, а часом вітер гонить,
Надихатися волею боронить...
І перший промінь підрізає крила –
І я лечу надивлена й щаслива.
Складаю крила – падаю у ліжку,
Сню небесами, бо вони так близько...
А зранку – я звичайна мама, жінка,
Лиш на плечі нездмухнута пір'їнка...

Рудиментарні залишки зими
Іще за дня злизало кволе сонце,
І хоч ще далеченько до весни,
Та ніч таки поволі худне, тьонкне

І робиться принадою мені,
І хочеться сміятися, лігати...
Та й що із того, що мороз вночі
Кидає на калюжі зимні грати,
Та й що, що вітер-шандер у лице,
Що брунька, як дитятко, в сповиточку,
Що ще сльозяться димом димарі,
Зодягнені із інею сорочку?!
Та у душі весною потягло –
Аж небо заясніло, заіскрило...
Ще трішечки терпіння – і тепло,
Метаморфоза світу – наче диво!

Оксана КУЗІВ

УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

9 клас

Світлана АМЕРХАНЯН,
директор Малинської ЗОШ № 5 I–III ступенів, Житомирська обл.

У статті запропоновано варіант роботи над створенням твору-роздуму на морально-етичну тему в публіцистичному стилі. Авторка поєднує індивідуальну, групову і колективну роботу, добираючи завдання, методи і прийоми, що дають змогу не лише опрацювати тему уроку, а й сприяють розвиткові критичного мислення учнів.

Ключові слова: твір-роздум, публіцистичний стиль, критичне мислення, мораль, етика, індивідуальна, групові і колективна робота.

A UKRAINIAN LESSON WITH ELEMENTS FOR CRITICAL THINKING

9th Form

Svitlana AMERKHANIAN, *headmistress of Malyn Primary and Secondary School # 5, Zhytomyr Oblast*

The paper presents an optional activity of writing a discursive essay on moral and ethical issues in publicistic style. The author combines individual, group, and collective work, and suggests tasks, methods, and techniques aimed both to study the topic and develop the students' critical thinking.

Key words: discursive essay, publicistic style, critical thinking, morals, ethics, individual, group, and collective work.

Тема. Усний і письмовий твір-роздум на морально-етичну тему в публіцистичному стилі «Якою повинна бути людина».

Мета: створити умови для пізнавальної творчої активності школярів, атмосферу співробітництва та взаємної підтримки, яка давала би змогу кожному учневі виявляти ініціативу, самостійність; стимулювати учнів до висловлювань; розвивати комунікативні навички, уміння аналізувати, порівнювати, робити висновки; удосконалити вміння писати твори на морально-етичну тему в публіцистичному стилі, через дискусію сприяти розвитку критичного мислення; формувати навички обстоювання власної думки; виховувати учнів на принципах загальнолюдської моралі, любові до рідної землі, книжної мудрості.

Тип уроку: урок мовленнєвого розвитку.

Очікувані результати.

Учні:

- розширяють свої знання з теми «Стилі та типи мовлення»;
- поліпшують навички аналізу художнього твору;
- удосконалюють уміння складати усні й письмові твори відповідно до ситуації спілкування і комунікативного завдання, стилю та типу мовлення;
- покращують навички виразного читання;
- удосконалюють орфоепічні та орфографічні навички;
- розвиватимуть критичне мислення, уміння бачити логічний зв'язок між абстрактними ідеями і подіями реального життя;
- підвищать культуру мовлення та спілкування.

Методи, прийоми та форми роботи: психолінгвістичне завдання, слово вчителя, прийоми фантазування та передбачення, інтерв'ю, словникова робота, індивідуальна, групові і колективна робота, виконання креативних вправ, робота з підручником, лінгвістичне дослідження тексту, складання пам'ятки «Як створити твір-роздум», комунікативний практикум.

Обладнання: фотоілюстрації соборів м. Києва, картки з таблицею абсолютних моральних цінностей, тезою-коментарем і переліком фразеологізмів.

Випереджувальне завдання: візьміть інтерв'ю у друзів, батьків, вчителів за проблемними питаннями: *Що таке людина? Якою має бути справжня особистість?*

Епіграфи: Собори душ своїх бережить, друзі...
Собори душ!

О. Гончар

Ми – не безліч стандартних «Я»,

А безліч веселітвів різних.

Л. Костенко

Перебіг уроку

Мотивація навчальної діяльності. Етап створення «ситуації успіху».

Психолінгвістичне завдання. Прочитайте афірмації, записані на дошці, і сформулюйте для себе завдання на сьогоднішній урок, запишіть їх у зошити.

Орієнтовний перелік афірмацій.

- Я – учень/учениця.
- Я – творча особистість.
- Я не боюся висловити свої судження.
- Помилившись, я міркую далі.
- Я шукаю істину.

Етап орієнтації.

Учитель. Погляньте на фотоілюстрації прекрасних витворів архітектури і мистецтва: собори і церкви столиці України. Чи знаєте ви ці пам'ятки культури?

Методична ремарка. Світлина можна подати на дошці або на слайдах мультимедійної презентації.

Прийом фантазування. Уявімо, що ви зайшли до одного з цих храмів. Які почуття виникли у вас? На вашу думку, що уособлюють ці святі місця? (*Добро, чистоту, милосердя, усепощення тощо.*)

Учитель. У романі «Собор» Олеся Гончара один із героїв, звернувшись до молодих людей, сказав: «Собори душ своїх бережіть, друзі... Собори душ!»

? Як ви думаєте, що мав на увазі Олесь Гончар, укладаючи у вуста свого героя такі слова?

Прийом передбачення. Враховуючи все сказане, спробуйте визначити, про що буде йтися сьогодні на уроці.

Оголошення теми, визначення мети і завдань уроку.

Учитель. Отже, сьогодні на уроці ми з вами спробуємо з'ясувати, якою має бути справжня особистість, які риси характеру потрібно у собі виховувати, а яких варто позбутися.

? Над якими завданнями нам потрібно попрацювати з огляду на тему уроку?

Опрацювання навчального матеріалу.

Учитель. Під час вивчення української літератури у 7-му класі ми ознайомилися з диптихом Ліни Костенко «Чайка на крижині» та «Крила». Пригадайте зміст поезії «Крила».

Учитель читає вірш напам'ять.

? Про які «крила» йдеться у цій поезії?

? Чи у кожної людини «крила» однакові? Дайте аргументовану відповідь.

Учитель. Кожна людина є унікальною, неповторною. Скільки людей – стільки й світів. І пізнати людину повністю майже неможливо, бо немає людей суто позитивних чи, навпаки, негативних. Від природи люди наділені величезним потенціалом, який одні реалізують, а другі – ні. Одні намага-

ються вдосконалювати себе, світ навколо, а другі пливуть за течією. Однак будь-яка людина залишається найбільшою цінністю в суспільстві. Про це говорить Ліна Костенко у рядках, що взяті за епіграф до нашого уроку.

Звичайно, одвічні моральні цінності є тією основою, на якій ви маєте творити власне «Я», забарвлюючи його своєю природною неповторністю і розмаїттям набутого життєвого досвіду.

Презентація випереджувальних завдань.

Прийом «Інтерв'ю». Готуючись до сьогоднішнього уроку, ви отримали завдання взяти інтерв'ю у друзів, батьків, вчителів за проблемними питаннями: *Що таке людина? Якою має бути справжня особистість?*

Заслуховування відповідей. Обговорення результатів інтерв'ю.

Словникова робота. З'ясуйте лексичне значення слів *мораль, етика, моральний, етичний.*

Робота у групах. Креативні справи.

1-ша група. Складіть і запишіть за аналогією визначення таких моральних категорій: *добро, зло, злочин, підлість, вірність, кохання.*

Зразок для аналогії.

Порядність – це така людська риса, котра дає змогу обмежувати власні дії і вчинки не через силу закону, а за своїми моральними переконаннями.

2-га група. Доповніть таблицю антиподами загальних моральних цінностей людства, допишіть власні приклади. У центрі таблиці поставте найважливішу, на ваш погляд, моральну цінність та її антипод. Зробіть на основі отриманого матеріалу соціологічну оцінку щодо тих цінностей, які втрачають свої позиції у сучасному світі, та їхніх антиподів, що поступово витісняють позитив, замінюючи біле чорним.

Віра		...
Любов		...
Доброта		...
Великодушність	... –
Щирість		...
Гідність		...
Мудрість		...

3-тя група. Уявіть себе в ролі соціолога-психолога, що цікавиться проблемами молоді. Використовуючи наведену тезу-коментар, складіть 4–5 рекомендацій для гармонійного розвитку молодої людини.

Теза-коментар.

Ваші однолітки вважають себе сучасними, цивілізованими, розвиненими. Але який же це односторонній «розвиток»? Вони добре знають, що, за яку ціну і де можна купити. Однак деякі вже мають шкідливі звички, гадаючи, що це модно. Дехто вважає себе практичним, успішним, у когось, навіть, є власний бізнес. Вони стильно одягнені і ніби повністю пристосовані до цього життя. Але чи багато серед них вдумливих, начитаних, духовно піднесених... Чи всіх можна вважати висококомунікаційними молодими людьми...

4-та група. Прочитайте подані прислів'я, закінчіть їх. Прокоментуйте ці зразки народної мудрості. Які риси людини вони увиразнюють?

- Бережи честь (Змолоду; чесність, правдивість.)
- Сумління – найкращий (Порадник; сумлінність, відповідальність.)
- Коли за все берешся, то (Нічого не зробиш; неуважність.)
- Найдорожчий діамант – чистої води, найдорожча людина – (Чистої душі; відвертість, чесність.)
- Добре довго пам'ятається, а лихе (Ще довше; добрі вчинки.)
- Шануй сам себе, шануватимуть і (Люди тебе; гідність.)
- ... й куля не бере. (Сміливого; сміливість, упевненість, мужність.)
- Хто багато обіцяє, той рідко (Слова дотримуй; безвідповідальність.)
- Бджола мала, а й та (Працює; працелюбність.)

5-та група. Складіть перелік 5–6 пріоритетів (моральних, духовних, інтелектуальних, фізичних), за якими ви оцінюєте оточуючих людей. Прокоментуйте їх на прикладі характеристики свого друга/знайомого/товариша.

6-та група. Складіть жартівливу характеристику одного з членів вашої групи, не називаючи його імені, за допомогою фразеологізмів, які підкреслюють найсуттєвіші риси вдачі, поведінки, зовнішності. Зачитайте, щоб інші учні відгадали, про кого йдеться.

Орієнтовний перелік фразеологізмів.

За словом не полізе у кишеню; не дасть у кашу наплювати; виведе на чисту воду; держить камінь за пазухою; відлягло від серця; душа в п'ятах; і комар носа не підточить; зажене на слизке; каламутить воду; крокодилячі сльози; накриє мокрим рядном; як язиком злиже; допече

до живого; до роботи плачучи, а до танців скачучи; як їв – то упрів, а як працював – то змерз; ні риба ні м'ясо; товче воду у ступі; злості повні кості; як глянє – молоко кисне; сам себе раз у рік любить; хоч гавкай до нього – не зміниш нічого; що на умі, то й на язиці; торохтить Солоха, як діжка з горохом; от Юхим – і з води вийде сухим; косо, криво, аби живо; без Гриця і вода не освятиться; на гріш амуніції, на десять амбіції; як «на» чує, як «дай», то глухий; задер носа – кочергою не дістанеш; ти б, метелику, не дуже пишався, сам учора гусінню був.

Методична ремарка. Таблицю загальнолюдських моральних цінностей, тезу-коментар і перелік фразеологізмів варто подати на картках.

Перевірка роботи у групах.

Робота з підручником. Лінгвістичне дослідження тексту. Прочитайте уривок із тексту. Визначте його стиль (ознаки публіцистичного стилю: точність, послідовність; логічні докази; образність, виразність, емоційність), тип мовлення, тему й основну думку. Які проблеми порушує автор? Чи можна назвати їх морально-етичними? Обґрунтуйте свою відповідь.

Методична ремарка. Учитель може обрати текст із підручника на власний розсуд. Наприклад, можна використати тексти вправ № 515–516 із підручника Українська мова: 9 кл. // В. Заболотний, О. Заболотний. – К.: Генеза, 2017. – 272 с.

◆ Пригадайте будову твору-роздуму та спробуйте скласти пам'ятку «Як створити твір-роздум» (на морально-етичну тему в публіцистичному стилі).

Комунікативний практикум. Індивідуальна творча робота. За схемою *теза – докази – висновки* складіть твори-роздуми на морально-етичну тему в публіцистичному стилі «Якою повинна бути людина», увівши до своїх висловлювань характеристики знайомих вам людей, історичних осіб та літературних героїв, які є взірцями для вас.

Учні за бажанням читають твори-роздуми, написані на чернетках.

Підсумок уроку.

Продекламуйте напам'ять вірш Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина».

❓ Чи є мотив поезії суголосним темі уроку?

❓ Чи досягли ви завдань, сформульованих на початку уроку?

 Доопрацюйте ваші твори-роздуми та зашийте їх у зошити.

ПРАВИЛА ВЖИВАННЯ АПОСТРОФА

5 клас

Ірина СИМОНЕНКО, викладач педагогічного коледжу комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», м. Запоріжжя

Матеріал містить розробку уроку, присвячену повторенню вивченого про вживання апострофа. Узагальнити і систематизувати знання авторка пропонує на основі роботи з текстами та за допомогою комплексу вправ.

Ключові слова: апостроф, правила вживання апострофа, слово, текст, орфографія.

APOSTROPHE RULES

5th Form

Iryna SYMONENKO, lecturer, Pedagogical College of a Communal Educational Institution «Khortytysya National Training and Rehabilitation Academy», Zaporizhzhia

The paper presents a lesson plan aimed to review apostrophe rules. The author recommends to revise the material through work with texts and a range of exercises.

Key words: apostrophe, apostrophe rules, word, text, orthography.

Мета: повторити і систематизувати знання п'ятикласників про вживання апострофа; удосконалити їхні правописні вміння та навички; розвинути пам'ять, логічне мислення, мовлення учнів, навички самостійного аналізу мовних фактів; продовжити формувати вміння та навички виділяти основне в тексті, знаходити й виправляти помилки, застосовуючи виучувані правила; збагачувати словниковий запас учнів; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу сприяти виховуванню у школярів почуття гідності та віри у свої здібності, любов до рідного слова.

Тип уроку: повторення вивченого в попередніх класах; узагальнення і систематизація вивченого.

Методи, прийоми та форми роботи: робота з текстом, слово вчителя, робота з епіграфом, робота з підручником, виконання вправ із ключами, вибірковий диктант із мовленнєвим завданням, розподільний диктант, робота у групах «Змоделуй слово», гра «Додай літеру», відгадування загадок, інтерактивна вправа «Незакінчене речення».

Обладнання: картки із завданнями, мультимедійна презентація, комп'ютер, мультимедійний екран.

Епіграф: Дія – головний ключ до успіху.

П. Пікассо

Перебіг уроку

Організаційний момент. Актуалізація опорних знань.

Робота з текстом. Прочитайте текст. Визначте його тему та основну думку. Чи відоме вам ім'я Петра Яцика? Що ви про нього знаєте?

Уставте пропущені у словах літери *и, е*, застосовуючи правила, вивчені на попередніх уроках. Доберіть перевірні слова. Відшукайте і виправте пунктуаційну помилку. Випишіть по 2 слова, у яких звуків менше, ніж букв, та звуків більше, ніж букв. Надпишіть частини мови над словами другого речення.

Українець, який відмовився бути бідним

Бл..скача, абсолютно неймовірна ж..ттева кар'єра: с..лянський син з України став на канадській з..млі мільйон..ром, сягнув в..ршин успіху та благополуччя.

Ім'я цієї людини – Петро Яцик.

Справою свого ж..ття він уважав щиру допомогу Україні, пояснював необхідність ґрунтовної освіти, вчив не ж..ти у світі ілюзій а самокр..тично д..витися на себе і працювати без упину.

Методична ремарка. Текст варто подати на індивідуальних картках.

❓ Який розділ мовознавства називається орфографією?

❓ Зверніть увагу на слова *кар'єра* та *ім'я*. Які особливості їхнього правопису?

Ознайомлення з темою і метою уроку. Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя. Успішна людина... Нині нею вважають ту, яка має міцні теоретичні знання і вміє застосувати їх у практичній діяльності. Та цього мало. Величезну роль відіграє чітко постав-

лена мета. Рух до неї супроводжує бажання (мотивація).

Сьогодні ми долаємо ще одну (хай і коротку) відстань до вашого успіху. У пригоді стануть знання з рідної мови, бо тільки той, хто правильно і гарно говорить, може переконати співбесідника, бо тільки той, хто грамотно пише, викликає довіру та повагу в оточуючих. Будьте уважними, зосередьтеся. Це дасть вам змогу сьогодні отримати хороші результати навчальних досягнень, які стануть цеглинкою життєвого успіху кожного з вас.

Робота з епіграфом. Епіграфом до нашого уроку є слова одного з найвидатніших мистців ХХ століття Пабло Пікассо: «Дія – головний ключ до успіху».

❓ Чи погоджуєтесь ви з цією думкою?

Учні записують у зошит дату, тему, епіграф уроку.

Сприйняття й усвідомлення навчального матеріалу.

Учитель. Апостроф (*гр.* apostrophe – «звернений набік») – знак, який передає на письмі роздільну вимову *я, ю, є, ї* після твердого приголосного: м'ята [мй'ата], подвір'я [подв'іря]. Сформулюймо правила вживання апострофа.

Методичний коментар. Учитель має дібрати приклади до кожного правила вживання апострофа, розмістивши їх на слайдах мультимедійної презентації. На основі прикладів учні самостійно формують правила.

Робота з підручником. Зверте сформульовані вами правила з поданими в підручнику.

Систематизація й узагальнення знань, умінь і навичок.

Виконання вправ із ключами.

Вибірковий диктант із мовленнєвим завданням. Запишіть слова, у яких потрібно вживати апостроф. Підкресліть третю букву, прочитайте початок фрази та продовжіть її власними міркуваннями.

Духм..яний, з..їсти, моркв..яний, стерв..ятник, деб..ют, мор..як, м..який, черв..як, св..ятилище, багр..яний, прем..єра, темр..ява, тьм..яний, дит..ясла, тр..юк, гр..юкати, р..ядок, Амудар..я, п..єса, Зор..яна, пуп..янок, матер..ями, дріб..язковий, мавп..ячий, дзв..якати, з..їхати, круп..є, цв..ях.

Орієнтовне виконання.

З'їсти, стерв'ятник, м'який, черв'як, прем'єра, дит'ясла, Амудар'я, п'єса, пуп'янок, дріб'язковий, з'їхати, круп'є.

Ключ: Секрет успіху ...

Словничок.

Амудар'я – найбільша річка в Середній Азії.

Розподільний диктант. Запишіть слова у дві колонки: 1) ті, які потрібно писати з апострофом; 2) ті, які варто писати без апострофа. Підкресліть четверту букву у виписаних словах.

М..юслі, чотирнадц..ять, з..єднати, грав..юра, манік..юр, напам..ять, р..юмсати, комп..ютер, Св..ятослав, солов..ї, зв..ялений, різб..яр, В..ячеслав, міжгір..я.

Орієнтовне виконання.

З апострофом	Без апострофа
з'єднати, напам'ять, комп'ютер, солов'ї, зв'ялений, В'ячеслав, міжгір'я.	мюслі, чотирнадцять, гравюра, манікюр, рюмсати, Святослав, різбяр.

Ключ: наполегливість.

❓ Яку людину називають наполегливою? Чи необхідно виховувати в собі наполегливість?

Словничок.

Гравюра (*фр.* gravure) – вид графіки, у якому зображення є друкованим відбитком на папері чи подібному до нього матеріалі з дошки (форми), на якій попередньо вирізьблено малюнок.

Робота у групах «Змоделюй слово». Об'єднайтеся у дві групи. Змоделюйте слова, які потрібно писати з апострофом, за поданими схемами.

1-ша група. ТП+МП+Г; ТП+Г+ТП+Г+ТП+МП+Г+ТП+Г.

2-га група. ТП+МП+Г+ТП; ТП+МП+Г+ТП+Г.

Умовні позначення.

ТП – твердий приголосний

МП – м'який приголосний

Г – голосний.

Наприклад:

ТП+МП+Г – б'є.

ТП+Г+ТП+Г+ТП+МП+Г+ТП+Г – голуб'ята.

ТП+МП+Г+ТП – м'яч.

ТП+МП+Г+ТП+Г – м'ята.

Гра «Додай літеру». Відновіть слова, поясніть їхній правопис.

П'тнц, Лк'н, пдвр', хм'чк, срм'злві.

Орієнтовне виконання.

П'ятниця, Лук'ян, подвір'я, хом'ячок, сором'язливий.

♦ Із утворених слів складіть речення.

Методична ремарка. Завдання для систематизації й узагальнення знань, умінь і навичок варто подати на картках.

Відгадайте загадки.

Б'ють мене старі й малі,
І в повітрі, й на землі.
Та від цього не вмираю.
Тільки весело стрибаю.

Плига, плига цілий день,
Через лаву, через пень,
Через кущ і через квіти.
Що за іграшка це, діти?

Сам без ніг,
Малий, пузатий,
А такий скакун завзятий!
Тільки вдарив добре в бік –
Як одразу в танець – скік!
За ці скоки його люблять
І ногами часто луплять.
А йому – мов так і треба:
Підлітає аж до неба.

Відгадка: м'яч.

◆ Поясніть правопис слова-відгадки.

М'яч по полю спритно скаче
Від воріт і до воріт.
Б'ють ногами – він не плаче.
Ви цю гру мені назвіть.

Ногами всі б'ють м'яч, штовхають,
Як цвях у ворота забивають,
Кричать від радості всі: «Гол!»
Гру цю з м'ячем називають ...

Відгадка: футбол.

Учитель. Бенджамін Дизраелі, визначний британський державний та політичний діяч, успішний письменник-романіст, сказав: «Секрет успіху – наполегливість у досягненні мети». Продовжуючи розмову про успішних людей, від британського представника повернімося до українця, для якого футбольний м'яч є покликанням.

Робота з текстом. Прочитайте текст, визначте його тему і тип мовлення. Чи суголосними є основні думки текстів «Футболіст» і «Українець, який відмовився бути бідним»? Аргументуйте свою відповідь.

Перепишіть текст, поділяючи його на абзаци та усуваючи пунктуаційні помилки. На місці пропусків уставте букви *e*, *и* та апостроф, застосовуючи вивчені правила. Підкреслені слова запишіть фонетичною транскрипцією, зазначте кількість букв і звуків у них.

Футболіст

Усього дес..ять років знадобилося Андрієві Шевченку щоб від свого деб..юту у в..ликому футболі дістатися до найвищих його в..ршин. У тисяча д..в..ятсот д..в..яносто ч..твертому році Шевченко зіграв перший матч за київський клуб «Динамо» а вже в 2004-му, після п..яти років бл..скучої гри в італійському клубі «Мілан», став найкращим футболістом Європи. Того ж року українець потрапив у список п..ятд..сяти найкращих футболістів сучасності за версією лег..ндарного Пеле. Андрій Шевченко продовжив свою зор..яну кар..єру головним тренером збірної України.

Орієнтовне виконання.

Футболіст

Усього десять років знадобилося Андрієві Шевченку, щоб від свого дебюту у великому футболі дістатися до найвищих його вершин.

У тисяча дев'ятсот дев'яносто четвертому році Шевченко зіграв перший матч за київський клуб «Динамо», а вже в 2004-му, після п'яти років блискучої гри в італійському клубі «Мілан», став найкращим футболістом Європи. Того ж року українець потрапив у список п'ятдесяти найкращих футболістів сучасності за версією легендарного Пеле.

Андрій Шевченко продовжив свою зоряну кар'єру головним тренером збірної України.

❓ Яких іще відомих українських футболістів ви знаєте?

Рефлексія.

Інтерактивна вправа «Незакінчене речення». Продовжіть речення.

- Мене здивувало ...
- Мені сподобалося ...
- Застосувати вивчений на уроці матеріал я зможу ...

Підсумок уроку.

Учитель. Повернімося до епіграфа нашого уроку: «Дія – головний ключ до успіху». Успіх не приходиться просто так, сам по собі, його необхідно досягати. Цілеспрямованість, наполегливість, оптимізм, працьовитість, професіоналізм і бажання вчитися – ось якості, якими повинна володіти успішна людина.

Шлях до успіху ніколи не буває легкий. Ідіть уперед, досягайте вершин. Тоді кожен із вас зможе з упевненістю назвати себе успішною людиною.

 Напишіть есеї про те, якою ви бачите успішну людину (за тезою Б. Дизраелі «Секрет успіху – наполегливість у досягненні мети»).

*Методичні запропоновання Наталії ПЕРФІЛОВОЇ,
учителя-методиста Бугаської загальноосвітньої школи I–III ступенів, Донецька обл.*

I.

ВИВЧАЄМО ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ЛІНИ КОСТЕНКО

Урок у 7 класі за поезією «Дощ, полив...»

У наш час глобальних потрясінь і катаклізмів світове співтовариство визнало пріоритет природи й довкілля та спрямовує свою діяльність на побудову екоцентричного суспільства, у якому діють закони сталого розвитку. Пріоритетним стає новий ціннісний орієнтир особистісного та суспільного розвитку – гармонійне існування людини і природи як взаємозалежних складників єдиної системи.

Освіта для сталого розвитку – це сучасний підхід до організації навчального процесу, який включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на встановлення діалогу, орієнтацію на порушення та практичне розв'язання місцевих проблем.

У запропонованому уроці шляхом виконання вправ відбувається інтеграція ідей сталого розвитку. Це значно розширює інформаційний компонент навчання, трансформує аспект вивчення, поглиблює розуміння предмету, узагальнює, систематизує матеріал, що вивчається. Також дуже важливим є практичний рівень навчання, опанування конкретними соціальними та професійно-орієнтованими компетентностями.

Тема. Ліна Костенко. Коротко про письменницю. Поезія «Дощ полив...».

Мета: формувати ключові компетентності: спілкування державною мовою, уміння навчатися впродовж життя, інформаційно-цифрову, соціальну і громадянську, загальнокультурну грамотність, екологічну грамотність і здоровий спосіб життя; удосконалювати предметні компетентності й компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично-зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: ознайомити учнів з основними фактами біографії Ліни Костенко; допомогти усвідомити ідейно-художній зміст програмового твору, його красу; продовжити виробляти уміння визначати, коментувати основні мотиви поезій; розвивати навички виразного читання, володіння основними мовленнєвими видами діяльності, уміння висловлювати власну думку; виховувати спостережливість, естетичні почуття, позитивне мислення, любов до природи.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Наскрізна змістова лінія: «Екологічна безпека та сталий розвиток».

Міжпредметні зв'язки: географія, образотворче мистецтво.

Методи, прийоми та форми роботи: літературознавчий диктант, прослуховування аудіозапису та перегляд відео, створення асоціа-

тивного куща, слово вчителя, розповідь учителя, робота з підручником, виразне читання, словникова робота, евристична бесіда, літературознавча лабораторія, вправа «З народної криниці», прослуховування учнівських доповідей, інтерактивні вправи «Мозковий штурм», «Вільний мікрофон», палітра творчості, кольорова рефлексія.

Обладнання: світлини, на яких зображено дощ у різні пори року, фарби (акварель або гуаш), ватні палички, вода, папір, олівець, паперові краплинки (по 2 на кожного учня), комп'ютер, мультимедійна презентація, аудіозапис «Шум дощу» та відеофайл із поезією «Дощ полив...».

Випереджувальні завдання: підготувати повідомлення про ірландського художника Френсиса МакКрори (група «Мистецтвознавці»), знайти цікаві факти про дощ як явище природи (група «Географи»).

Перебіг уроку

Організаційний момент. Емоційне налаштування на урок.

Учитель. Розгляньте світлини, розміщені на дошці. На них зображено дощ у різні пори року: взимку, навесні, улітку та восени. Прикріпіть свої краплинки на ілюстрацію, яка найбільше відповідає вашому настрою на початку уроку.

Актуалізація суб'єктного досвіду та опорних знань.

Літературознавчий диктант.

1. Образ, що виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів – це (*Ліричний герой.*)

2. Коло подій, життєвих явищ, представлених у художньому творі, у тісному зв'язку з проблемами, які з них постають і потребують осмислення. (*Тема/мотив твору.*)

3. Ядро авторського задуму, основна думка про змальовані у творі явища, висвітленню якої підпорядковані всі образи та художні засоби твору. (*Ідея твору.*)

4. Троп, який полягає в поясненні одного предмета через інший, подібний до нього – це (*Порівняння.*)

5. Художнє означення, що вказує на якусь характерну ознаку предмета або явища, викликаючи в читача певне ставлення до нього. (*Епітет.*)

6. Один із основних тропів поетичного мовлення, у якому слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ і предметів через інші за схожістю чи контрастністю. (*Метафора.*)

7. Образний опис природи, який створено за допомогою художніх засобів. (*Пейзаж.*)

Мотивація навчальної діяльності учнів. Повідомлення теми та мети уроку.

Прослуховування аудіозапису «Шум дощу».

Методична ремарка. Аудіозапис розміщено у вільному доступі в інтернеті.

Створення асоціативного куця. На паперових краплинках напишіть свої асоціації до слова *дощ*.

Слово вчителя. Дощ – невід'ємний елемент погоди на нашій планеті. Десь на нього моляться, а десь його проклинають. Усе залежить від країни й клімату. У посушливих регіонах вода з неба – добра новина, справжня благодать, а в дощових краях

він ненависний усім місцевим жителям. Але дощі відіграють ключову роль у кругообігу води в природі. Вони живлять вологою величезні простори на нашій планеті.

Про дощ писали й пишуть багато. Композитори намагаються відтворити мелодію дощу за допомогою нот. Крапає дощ – і музика чудово відтворює ці ритмічні звуки. Художники, беручи до рук пензлик і фарби, наповнюють полотно кольоровою гамою дощових краплинок. Поети ж «переживають» дощ за допомогою словесних образів. У кожного митця він особливий, неповторний. Дощ відомої української поетеси і письменниці Ліни Костенко теж має свій образ.

Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу.

Розповідь учителя про життєтворчість Ліни Костенко.

Ліна Костенко належить до плеяди найталановитіших, глибоко українських мистців. Постать її овіяна різними легендами, вигадками. «Нерозгадане чудо», «казка казок», «спартанка Києва» – так у народі називають горду, непоступливу у своїх принципах, кришталеву чесну українську поетесу.

Народилася Ліна Василівна Костенко 19 березня 1930 року в містечку Ржищеві (неподалік від Києва) в родині вчителів. Батьки майбутньої поетеси були людьми високоосвіченими, порядними. Батько знав дванадцять мов, добре орієнтувався у всіх навчальних предметах, викладав у школі. Коли дівчинці минуло шість років, сім'я переїхала до Києва. Тут ще зовсім дитиною застала її війна. «Я писала мало не осколком великі букви щойно з букваря...», – скаже поетеса про ті тяжкі роки. У Києві Ліна закінчила середню школу. Спершу вступила до Чернівецького університету, пізніше навчалася в Київському педагогічному інституті. У 1956 році з відзнакою закінчила Московський літературний інститут ім. О. М. Горького.

Ліна Костенко була однією з перших і найпомітніших з-поміж молодих українських поетів, що виступили на рубежі 1950–1960-х років. Збірки її віршів «Проміння землі» (1957) та «Вітрила» (1958) викликали інтерес читача й критики, а книжка «Мандрівки серця», що вийшла в 1961 році, не тільки закріпила успіх, а й засвідчила справжню творчу зрілість поетеси.

Збірку «Зоряний інтеграл» цензура заборонила. Однак письменницю не арештували. Обмеження свободи творчої думки, різні «опали» в часи застою

привели до того, що досить тривалий час вірші Ліни Костенко майже не потрапляли до друку.

Книжки Ліни Костенко «Над берегами вічної ріки» (1977), «Маруся Чурай» (1979), «Неповторність» (1980) стали небуденними явищами сучасної української поезії, явищами, які помітно вплинули на весь її дальший розвиток. Згодом з'явилися збірка «Сад нетанучих скульптур» (1987), збірка віршів для дітей «Бузиновий цар» (1987).

У 1987 році за роман у віршах «Маруся Чурай» Ліна Костенко була удостоєна Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка, а згодом отримала премію фундації Антоновичів. За книжку «Інкрустації» – премію Петрарки. 1998 року в Торонто Світовий конгрес українців нагородив письменницю медаллю Святого Володимира. Стала лауреатом Міжнародної літературно-мистецької премії ім. Олени Теліги, професором Києво-Могилянської академії.

У 1990-х роках перестала брати участь у громадському житті, відмовилася від звання Героя України. Лише в період Помаранчевої революції у 2004 році на деякий час повернулася до громадського життя.

2010 року вийшов перший прозовий роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», що викликав великий інтерес.

У 2011 році опубліковано поетичну збірку Ліни Костенко «Річка Геракліта», куди ввійшли раніше написані вірші та 50 нових поезій.

Золота сторінка творчості Ліни Костенко – це її духовний та етичний діалог із матінкою-природою. Усе оживає під люблячим прозорливим оком поетеси; її душу і серце осяває зізнання в потребі духовного очищення, відмови від суєтного людського існування, що має базуватися на цінностях чистого серця, чистої душі, чистих рук. Природа для Ліни Костенко так само одухотворена, як і людська душа. Поетеса відчуває спорідненість, зв'язок і неподільність усього живого. Природа, особливо дика, вільна й свавільна, для Ліни Костенко – це окремий світ у світі, що завжди набагато щедріший і чистіший від людського.

Методична ремарка. Учитель може супроводжувати розповідь демонстрацією мультимедійної презентації.

Робота з підручником. Виразне читання поезії «Дощ полив...».

Методична ремарка. Учитель може запропонувати учням прослухати аудіозапис поезії або продемонструвати відео, що поєднує виразне читання вірша

та візуалізацію його. Відео та аудіо розміщено у вільному доступі в мережі інтернет.

Словникова робота.

Полив'яний – покритий поливою, особливою речовиною, якою покривають керамічні вироби; у вірші це слово вжито в переносному значенні: блискучий, гладенький.

Евристична бесіда.

- Чи стежили ви за тим, як іде дощ?
- Який настрої ви маєте під час дощової погоди?
- Які почуття вас охопили під час прослуховування поезії?
- Дощ якої пори року зображено в поезії?
- У чому відмінність літнього дощу від осіннього?
- Як змінюється природа після дощу?
- Чому, на думку письменниці, «люди як нові» після дощу?
- Чи кожному митцю під силу створити поетичними рядками образ дощу? Обґрунтуйте свою думку.
- Чому старесенького дідка названо у вірші «кропив'яним»?
- Чому сад порівнюється з парасолькою?
- Поясніть рядки поезії «Ген корів розсипана квасолька доганяє хмари у полях».

Літературознавча лабораторія. Складіть літературний паспорт поезії «Дощ полив...».

Назва	«Дощ полив...»
Автор	Ліна Костенко
Жанр	Вірш
Рід	Лірика
Вид лірики	Пейзажна
Мотив	Зображення змін у природі після дощу, який її оновив і омолодив.
Ідея	Уславлення дощу як життєдайної, цілющої сили.
Основна думка	Необхідність дощу як однієї з основних умов існування природи.
Художні засоби	Метафори: «дощ полив», «струшується сад», «розсипана квасолька доганяє хмари», «все блищить». Порівняння: «струшується сад, як парасолька». Епітети: «порожній шлях», «мокрі ниви».

Методична ремарка. Курсивом подано приклад заповнення таблиці.

Вправа «З народної криниці». З'єднайте частини прислів'їв та приказок, поясніть їхні значення.

Від дощу – не у воду,	то дадуть хліба на три годи.
Дощ іде –	восени ложка води – відро болота.
Дощ у жнива –	як будем косити.
Весною відро води – ложка болота,	довго не триває.
Не треба дощ просити, він прийде,	від вогню – не в полум'я.
Ранній дощ, що вдовиний плач:	як п'яте колесо до воза.
Як випадуть у маю три дощі добрих,	гриби будуть.

Матеріал для вчителя.

Від дощу – не у воду, від вогню – не в полум'я.

Дощ іде – гриби будуть.

Дощ у жнива – як п'яте колесо до воза.

Весною відро води – ложка болота, восени ложка води – відро болота.

Не треба дощ просити, він прийде, як будем косити.

Ранній дощ, що вдовиний плач: довго не триває.

Як випадуть у маю три дощі добрих, то дадуть хліба на три годи.

Слово вчителя. Про дощ усе давно відомо: із чого він складається, звідки береться та чому буває сильним. Але більшість людей навіть не уявляє, наскільки багато існує незвичайних і цікавих фактів, із ним пов'язаних.

Презентація випереджувального завдання. Виступ групи «Географи».

10 цікавих фактів про дощ

1. Одна людина на сто мільйонів має алергію на дощ. Потрапивши під сильну зливу, вона може навіть померти.

2. Кожного року на планеті випадає близько 519 тисяч мільярдів тонн води.

3. Краплини дощу запаху не мають. Якщо ми чуємо якийсь аромат, приємний чи не дуже, то його виділяють ціанобактерії та актини.

4. Дощ – це поважна причина не вийти на роботу в Португалії.

5. Найбільш дощове місто розташоване в Індії. Там, у Черапунджі, випадає близько 26 500 мм дощу за рік.

6. У Великобританії у XVII столітті за неправильний прогноз погоди синоптика страчували.

7. Гра у дартс виникла через дощ, що падав під час змагань лучників. Ті вирішили дограти у півній, кидаючи укорочені стріли в мішень.

8. Гідрометцентр говорить про конкретні речі. «Короткочасний дощ» – триває не більше 3 хв. «Без істотних опадів» – дощ випаде не більше ніж 0,3 літра на метр квадратний.

9. Звичайний дощ має кислотність рН 5,6. Кислотний дощ має нижчий рівень кислотності. При рН дощу 4,5 гинуть земноводні й риби, а також комахи.

10. Щоб зробити штучний дощ, треба скинути частинки сухого льоду на купчасті хмари. Там вуглекислота обволікається водою і падає, як сніжинка. У повітрі вона нагрівається та перетворюється в дощ. Так можна подолати посухи чи просто розсіяти хмари.

Слово вчителя. Зростання тарифів на водопостачання призвело до того, що в деяких випадках рахунки за воду вже стали чи не найбільшими у структурі комунальних тарифів. Суттєво знизити споживання цієї послуги може використання дощової води. На подвір'ї можна поставити бочки, куди буде стікати вода з даху. Бочка, у якій збирається вода, має бути непрозорою, щоб туди не потрапляло світло й рідина не цвіла. Також добре зверху мати додаткову кришку, яка захищає від потрапляння зайвого сміття.

Інтерактивна вправа «Мозковий штурм». Для яких потреб можна використовувати дощову воду, щоб скоротити сімейні витрати за надання послуг водопостачання?

Матеріал для вчителя. Усередині будинку її використовують для вологого прибирання приміщень, для прання та миття посуду. Поза будинком вона призначена для зрошення газонів та городів, у весняно-осінній період – для миття автомобілів та прибирання території навколо будинку.

Презентація випереджувального завдання. Виступ групи «Мистецтвознавці». Ірландський художник Френсис МакКрори здатний зобразити дощ навіть на полотні. Правда, він обожнює дивитися на дощ не вдома через вікно, а під час їзди на автомобілі. Молодий майстер створює дивовижні гіперреалістичні картини, де зображує дощові пейзажі крізь призму скла машини. Оскільки стиль ірландця кидає виклик звичним формам, то його роботи сміливо можна назвати унікальними та інтригуючими. Френсиса МакКрори вважають одним із найцікавіших юних художників. Він двічі ставав «Кращим молодим художником», два рази отримував премію Diageo, а ще його нагородили премією KPMG в номінації «Кращий молодий художник» на виставці Королівської академії Ольстера.

Молодий майстер зазначає: «Мені подобається спостерігати за абстрактними спотвореними візерунками, які утворюються від стікаючих крапель під час дощу. У цьому є щось нереальне і привабливе».

Коли дивишся на вельми реалістичні роботи талановитого майстра, здається, ніби сидиш у салоні машини та спостерігаєш за негодою зсередини. Роботи Френсиса вже є у кращих приватних колекціях світу.

Слово вчителя. Усі розуміють, що дощ художники переважно малюють із пам'яті. Ніхто не стоїть за мольбертом під час негоди, а втім картин, на яких зображено зливу, багато. У художників особлива пам'ять, вони ловлять миті поглядом, запам'ятовують, а потім досить заплющити очі, уявити дощ, узяти до рук пензлики й фарбу та відтворити образ дощу на полотні.

Палітра творчості. Зобразіть дощ із поезії Ліни Костенко «Дощ полив...» за допомогою крапкової техніки. Поясніть значення кольорів на вашому полотні. Як вони перегукуються з настроєм поезії?

Методичний коментар. Можна використати:

- фарби (акварель або гуаш);
- ватні палички;
- воду;

1. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів: 6 кл. / Л. Коваленко. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2014. – 240 с.

Інтернет-джерела

2. Пейзажна лірика Ліни Костенко. Бібліотека української літератури. – URL: ukreclassic.com.ua/katalog/k/kostenko-lina/2575-pejzazhna-lirika-lini-kostenko.

3. 10 цікавих фактів про дощ. – URL: procikave.com/10-tsikaviv-faktiv-pro-doshh.

- папір;
- олівець.

Спосіб виконання: олівцем виконайте малюнок на папері. Спочатку за допомогою ватних паличок заповніть крапками контур малюнка. Кожну нову фарбу беріть новою паличкою. Потім увесь малюнок заповніть крапками відповідних кольорів.

Рефлексійний етап.

Кольорова рефлексія. Повернімося до наших дощових світлин. Проаналізуйте, як змінювався ваш настрій протягом уроку. Якщо зміни відбулися, перенесіть свої краплинки з однієї світлини на іншу.

Інтерактивна вправа «Вільний мікрофон».

Я люблю/не люблю дощ за те, що

Учні діляться своїми думками.

 Загальне: навчіться виразно читати поезію, складіть сенкан до слова *дощ*. На вибір: доберіть народні прикмети про дощ; самостійно опрацюйте один вірш сучасного українського письменника про дощ, створіть його літературний паспорт; заповніть таблицю «Шкода та користь дощу».

Література

4. Художник, що малює дощ. – URL: bibliomalin.blogspot.com/2015/10/blog-post_20.html.

5. Приказки і прислів'я про явища природи: дощ, сніг тощо. – URL: teacher.at.ua/publ/prikazki_i_prisliv_39_ja_pro_javishha_prirodi_doshh_snig_i_t_d/35-1-0-8261.

6. Костенко Ліна Василівна. – URL: uk.wikipedia.org/wiki/Костенко_Ліна_Василівна.

II.

«ПОЕЗІЯ – ЦЕ ЗАВЖДИ НЕПОВТОРНІСТЬ»

Сценарій позакласного заходу, присвячений творчості Ліни Костенко

Мета: формувати інтерес учнів до життєвого та творчого шляху Ліни Костенко; розвивати навички виразного читання, творчі здібності учнів; прищеплювати захоплення творчістю поетеси; виховувати любов до поезії.

Форма проведення: конкурс читців поезії Ліни Костенко в номінаціях «Декламація» та «Інценізація».

Обладнання: портрет Ліни Костенко, збірки її поезій, аудіозаписи пісень на слова поетеси, відео «Ліна Костенко».

Методичний коментар. Дібрані поезії Ліни Костенко є елементами сценарію, проте декламування та інценізування їх журі оцінює як конкурсні виступи.

Вимоги до виступу: звучання творів до 5 хвилин.

Критерії оцінювання:

Майстерність виконання:

- задум читця та його сценічне втілення;
- донесення ідеї авторського твору.

Сценічна культура читця:

- манера читання;
- голос, дикція, жести;
- сценічний одяг.

Використання сценічного простору (мізансцена), атрибутики, музичного супроводу та їхня відповідність жанру твору.

Перебіг конкурсу

Ведуча.

Страшні слова, коли вони мовчать,
коли вони зненацька причаїлись,
коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чімілись.

Хтось ними плакав, мучився, болів,
із них почав і ними ж і завершив.
Людей мільярди і мільярди слів,
а ти їх маєш вимовити вперше!

Все повторялось: і краса, й потворність.
Усе було: асфальти й спориші.
Поезія – це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.

На поетичному Олімпі України ось уже багато десятиліть живе «нерозгадане чудо», «неймовірний птах», «казка казок», «голос народу», «пілігрим вічності», «і мудра, і дитя», котра «нічим не осквернила душу», – Ліна Костенко. Якими мають бути слова, що могли б максимально влучно характеризувати цей феномен української культури сьогодення? Одне знаю точно: кожен свідомий українець має відчувати гордість, що живе в одному часі з пані Ліною. Велич її творчості вражає. Вона надихає. Вона окрилює. Наша мета – збагнути її поетичне послання.

Перегляд відео «Ліна Костенко».

Методична ремарка. Відео розміщено за покликанням URL: [youtube.com/watch?v=7ShWuS8m4oA](https://www.youtube.com/watch?v=7ShWuS8m4oA).

Ведучий. Деякі мистці не люблять розповідати про себе. На запитання, що стосуються біографічних моментів, відповідають приблизно так: із моїх творів можете дізнатися про мене все, що вас цікавить.

Сьогодні ми вкотре спробуємо пізнати Ліну Костенко крізь творчу палітру поетеси, адже її поезія надзвичайно багата й різноманітна.

Ведуча. Визначати рівень майстерності виконання поезій та акторське мистецтво наших конкурсантів буде журі.

Ведучий. Кожній людині варто замислюватися, який слід вона залишить після свого життя, чи будуть «неба очі голубі», чи не вимруть «ліси, як тур», чи зостанеться «земля в цвітінні». Людина сама має обирати життєвий шлях, свою стежку, іти по ній чесно й гордо, із любов'ю й радістю, із вірою й надією, не втратити, не розгубити на цій дорозі свою честь і гідність, прожити так, щоб нащадкам на пам'ять залишити добро. Ліна Костенко обрала

нелегку долю поета, обрала свідомо, як і написала у вірші «Доля». У неї вистачає і хисту, і відваги, і широти кругозору, щоб її голос лунав на особливий лад, щоб ми його завжди пізнавали в поетичному хорі.

Літературно-музична композиція «Я вибрала долю собі сама...» у виконанні підготовлених учнів.

Ведуча. Поезія Ліни Костенко – багатоплानова. Один із пластів стосується Другої світової війни та несе на собі печать глибокоособистісну й трагічну. Хоча, здавалося б, чи багато могла досягнути пам'ять підлітка, чия стежина на початку життя перетнулася з війною? Виявляється, чимало. Дитяча пам'ять увібрала в себе болючі деталі, жорстокі картини, зафіксувавши враження, стани душі, які через роки переплавились в усвідомлене бачення війни, яка поставила першу зарубку на дереві життя і творчості великої поетеси.

Звучить поезія «Мій перший вірш...».

Ведучий. У поезії «Три принцеси» Ліна Костенко пише про період молодості. Вона зазначає, що час – «страшний безжалісний чаклун», він усіх переслідує, навіть «поселився в домі, під зорепадом жолудів». Лірична героїня боїться старості. На прикладі трьох маминих кузин, яких порівнює із принцесами з казок, показує, якими вони в молодості були красивими, «немов чарівні декорації – жасмин, троянди і бузок». А з часом перетворилися в «сивих зморщених бабусь». Тому Ліна Костенко найбільше любить дитинство, найсвітлішу, найбезтурботнішу пору життя.

Звучить поезія «Три принцеси».

Ведуча. Розвиток людського суспільства значною мірою залежить від людей, які вміють нестандартно мислити, помічають яскраві фарби там, де для інших усе зливається в буденну сіру пляму. Поезія Ліни Костенко «Кольорові миші» теж про нестандартність почуттів, оригінальний підхід до сприйняття дійсності. Талановита поетеса так переплела в невеличкому творі уявне, фантастичне й реальне, що мимоволі перед нами за рядками вірша постають художні образи, наче на картині.

Поміркуймо разом над актуальністю її твору в нинішньому суспільстві.

Звучить поезія «Кольорові миші».

Ведучий. Коли починається майбутнє? Де той вимір, у якому нинішнє втрачає свої часові ознаки, перетікаючи за межу часу й простору – просто в майбутнє? Ми ризикуємо знецінити коштовне, загубитися в юрбі, проміняти неповторне на

підробне. «Вже почалось, мабуть, майбутнє...» – так назвала свій вірш Ліна Костенко. Він звучить як заклик, як благання, у якому поетеса нагадує сучасникам про неминущі духовні, мистецькі вартості – про все, що отримали у спадок від попередніх поколінь і що треба сумлінно берегти.

Декламація поезії «Вже почалось, мабуть, майбутнє...».

Ведуча. Хіба людина може літати? Так. І не лише уві сні. Людські крила – це те, що ми називаємо духовністю. Крилами, які тримають людину, є чесність, щирість, поривання, вірність у коханні, довіра, працьовитість, щедрість, поетичність, надія, мрія, тобто усе найкраще, чим ми живемо. Чому ж іноді людина ніби й має крила, а не може полетіти? Мені здається, це залежить насамперед від неї самої, її прагнення, бажання, цілеспрямованості, наполегливості, старанності. Життя безкрилої людини, котра не вміє мріяти, сіре й нецікаве.

Декламація поезії «Крила».

Ведучий. Довіра... Просте й складне поняття водночас. Тяжко, складно, довго її потрібно здобувати, а втратити можна миттєво. Довіра – це те, чого останнім часом катастрофічно не вистачає. На жаль, у сучасному світі, де йде жорстока боротьба за місце під сонцем, відчувається брак щирості та правди. Чесних правил гри та довіри між гравцями не так багато. Ліна Костенко переконана, що довіра залежить від нашого внутрішнього світу й переплітається із любов'ю, у довірі немає місця сумнівам.

Звучить поезія «Не треба класти руку на плече...».

Ведуча. Творчість Ліни Костенко не має чіткої цілеспрямованої релігійності. Однак у поетеси є твори з глибоким осмисленням біблійних образів чи начал. Це особлива людяна духовність Ліни Костенко, коли поетеса вчить кожного з нас залишатися Людиною незалежно від ситуацій. Найяскравіший приклад – вірш «Шлях на Голгофу». Він абсолютно нетиповий. Написаний за однойменною картиною Брейгеля. У творі поставлено зовсім незвичайні акценти. Спробуймо разом зрозуміти, чому.

Поезія «Шлях на Голгофу» звучить у виконанні підготовленого учня (учениці).

Ведучий. Природу ніколи не застати зненацька. Теплою весняного ранку вона чарує ніжними ароматами квітів. У літню спеку разом із нами мліє під променями палючого сонця. Восени дарує парчеві вбрання деревам і сипле до ніг золото. А взимку мирно спить під сріблястою шубкою сні-

гу, сопучи високими кронами в глухому лісі. Увійдімо й ми в царство природи, створене поетичною уявою Ліни Костенко, – із заростями лопухів та кропиви, пахучим бузком під вікном, пишною бузиною. Тут живе Бузиновий цар із трьома доньками, зі своїми підданими – квітами та комашиним військом.

Декламування поезії «Бузиновий цар».

Ведуча. У віршах авторки так тісно переплетені різні мотиви, таким органічним є філософське осмислення життя. І ось від дотику пера з'являється цілий світ, світ одкровення людини, яке осяває найпотаємніші куточки душі, світ тонких, вишуканих почуттів. Любов... Не може не захоплювати ставлення Ліни Костенко до цього одвічного почуття: відчайдушне звернення до коханого на Ви, делікатність, породжена власною гідністю.

Літературно-музична композиція «Я дуже тяжко Вами відболіла...» у виконанні підготовлених учнів.

Ведучий. Ліна Костенко. Чорнобильський сталкер. Українська мати. Кохана й любляча жінка. Поет епохи. Усе це – про неї. Її творами зачитуються всі покоління – від сивочолих ровесників до юнаків і дівчат, які відкривають для себе «день – як нотну сторінку вічності».

Звучить пісня «Хай буде легко...».

Оголошення результатів конкурсу, нагородження переможців.

Ведуча. Поезія – це мистецтво, що несе віру в правду й любов, радість й страждання, зустрічі й розлуки, тому вона, поезія, живе й житиме, доки людське серце виповнюватимуть найтонші та найглибші почування. Вона житиме вічно, адже «кожен фініш – це, по суті, старт».

Звучить пісня «І все на світі треба пережити».

Методична ремарка. Аудіозаписи пісень розміщено у вільному доступі в інтернеті.

Ведучий. Читаймо й перечитуймо Ліну Костенко. Адже її вірші – це шедеври, чисте джерело пізнання краси рідного краю. Вони захоплюють та примушують зупинитися, замислитися, знаходять відгук у серці й назавжди залишаються в душі.

Ведуча.

Ми переможемо. Не такі ми й кволі.

Не допускай такої мислі,

Що Бог покаже нам неласку.

Життя людського строки стислі.

Немає часу на поразку.

ІІІ. ВИВЧЕННЯ ПОВІСТІ-КАЗКИ МАРИНИ ПАВЛЕНКО «РУСАЛОНЬКА ІЗ 7-В, АБО ПРОКЛЯТТЯ РОДУ КУЛАКІВСЬКИХ»

7 клас

Тема. **Марина Павленко. Основні відомості про письменницю. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських».**

Мета: подати відомості про життя та творчість сучасної української письменниці Марини Павленко; навчити визначати особливості повісті-казки як художнього жанру; продовжувати формувати вміння розпізнати засоби виразності і з'ясувати їхню роль у творі; розвивати вміння виразно і вдумливо читати прозовий твір, навички висловлювати власні думки про суть людського життя й моральний вибір кожної особистості; спонукати до творення та примноження добра, прищеплювати любов до краси, виховувати усвідомлення відповідальності за вчинки.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Методи, прийоми та форми роботи: інтерактивні вправи «Незакінчене речення» та «Гронування», складання сенкану, слово вчителя, інтерв'ю з авторкою, робота з підручником, виразне читання, бесіда, цифровий диктант.

Обладнання: портрет Марини Павленко.

Випереджувальне завдання: двом учням підготувати розповідь про життєвий і творчий шлях Марини Павленко у формі інтерв'ю.

Перебіг уроку

Організаційний момент. Емоційне налаштування на урок.

Інтерактивна вправа «Незакінчене речення».

- Мені затишно, коли
- Я почуваю себе роздратованим, коли
- Я люблю, коли
- Найбільше в житті я хотів(-ла) би, щоб
- Коли я стану майстром своєї справи, то
- Настане той момент у житті, коли

Учень/учениця доповнює речення і відчуває увагу до себе, до своїх почуттів.

Актуалізація опорних знань, умінь і навичок.

Слово вчителя.

Цей світ, як казка, як безмежне диво!
Захоплює, дивує, кличе ввись.

Життя чарівне, я така щаслива,

І ти до цього світу придивись.

Я знаю, що ви, діти, любите казки. Напевно, пам'ятаєте, як їх вам розповідали бабусі чи дідусі, читали батьки, а коли ви навчилися читати, то ознайомлювалися з казками самостійно.

Інтерактивна вправа «Гронування». Які поняття та асоціації виникають у вас зі словом *казка*? Запишіть їх у вигляді грона. (*Бабуся, мама, герої, диво, добро, зло, фантастика тощо.*)

Бесіда.

- У світі є безліч казок – і веселих, і сумних. А чи зможемо ми без них прожити?

- Назвіть свої улюблені казки.

- Що таке казка? (*Це оповідання про незвичайні, часом фантастичні події, котрі сприймаються як реальні.*)

- Чим казка відрізняється від інших жанрів літератури? (*У казці відбуваються події, яких не може бути в житті.*)

- У чому відмінність літературної казки від народної? (*Літературна казка має такі риси: незмінність (у текст не можуть бути внесені зміни), наявність конкретного автора з біографією, світоглядом, прагненнями, в авторській казці зазвичай події відбуваються в чітко визначеному місці, тобто вони є часткою реального життя.*)

Складання сенкану. Згадайте все, що ви знаєте про казку, та складіть про неї сенкан.

Наприклад.

Казка.

Цікава, чарівна.

Виховує, навчає, захоплює.

Ми всі любимо казки.

Оповідка.

Мотивація навчальної діяльності учнів.

Слово вчителя. Сьогодні ми з вами починаємо знайомство із сучасною українською письменницею Мариною Павленко. Серед її доробку – чимало казок. Їх читають і діти, і їхні батьки. Таке вже правило в авторки: «Справжні казки мають захоплювати не лише дітей, а й дорослих». Марина

Павленко не раз була переможницею літературного конкурсу видавництва «Смолоскип». Твір авторки, який ми будемо вивчати, здобув нагороду конкурсу «Коронація слова». «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» – це сучасна казка про неймовірні пригоди семикласниці Софійки, яка попри все намагається розплутати зловісну таємницю.

Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу. Презентація випереджувального завдання «Інтерв'ю з Мариною Павленко» у виконанні підготовлених учнів.

Кореспондент. Шановна пані Марино! Ми раді вітати Вас на нашому уроці. Хотілося б поближче познайомитися з Вами. Розкажіть, будь ласка, про своє дитинство.

Марина Павленко. Дитинство – це коли дерева ще здаються такими височеними, будинки – величезними й загадковими, у кожній нірці мінімум – тваринка якась, а там ще можуть жити і незвичайні істоти... Дитинство – це коли живі тато й мама. Хочу сказати, якщо є у мене щось хороше, творче, то це, звичайно, від моїх дорогих батьків.

Тато – Степан Павленко, сільський учитель, усе життя поєднував роботу на городах і в школі, бо сільський і міський учитель – це, я думаю, два різні види діяльності, хоча вчитель – така професія, що перед нею тільки вклонитися треба. І поєднуючи це все, він устигав щось творити, щось писати... Ми видали книжку «Вічність така коротка», куди увійшло краще з його доробку. Недавно вийшло й кілька книжок моєї мами, теж сільської вчительки Ольги Павленко.

Я в цій творчій книжковій атмосфері жила з дитинства, і все це вбиралося автоматично. Навіть не знаю зі скількох років я почала малювати – лівою рукою, до речі, малюю так і досі. Пам'ятаю, що і підписи робила під малюнками: ще без знання літер, просто «писаним почерком». Прочитати їх навряд чи тепер спромоглась би...

Кореспондент. Коли Ви почали писати твори?

Марина Павленко. Невідомо, що з'явилося перше: курка чи яйце, малювання чи слово – усе воно поєднувалося. У початкових класах я створювала власні книжки, які писались-малювались у шкільних зошитах. Вірш – малюнок, казочка – малюнок, тобто все поєднувалося. Там, пригадую, щось таке було:

Борщ кипить – ніхто не бачить,
Бо на кухні гопки скачуть.

І на малюнку танцюють кухарі, у каstrулі кипить тощо.

Ці зошити регулярно батьки виносили на горище. Не тому, що вони до цього погано ставилися, просто був такий час. Ніхто не вірив, що з цього взагалі щось може вийти.

Пізніше їх зняли з горища, я знайшла там «Казку Старої Ялосовети», яку передивилася, і вона мені сподобалася. Я її переробила та доопрацювала. Згодом цей твір ліг в основу книжки «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині».

В одинадцятому класі вже почалось усе всерйоз. Мій тато викладав у нашому класі літературу і дав нам завдання написати вірш. Звісно, я написала, це було цікаво й легко. І після того він сказав: «Пиши ще щось!»

Тоді й почалася «серйозна» літературна робота.

Кореспондент. Що надихнуло Вас на створення серії книжок про Русалоньку?

Марина Павленко. «Русалонька із 7-В» увібрала і реальність, і фантазію. Історія безталанної України на прикладі одного роду (остання представниця якого й справді запевняла, що він проклятий) поєдналася з історією цілком сучасної дівчинки.

Ця дівчинка, звісно ж, шалено закохана. А тут ще й додаються таємниці: у квартирі під ними кожного повного місяця відбуваються якісь таємничі події, плюс коханий Вадим Кулаківський зізнається, що рід його спіткало прокляття...

Нині вже є п'ять книжок про Софійку-Русалоньку: «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», «Русалонька із 7-В та загублений у часі», «Русалонька із 7-В проти Русалоньки з Білокрилівського лісу», «Русалонька із 7-В в тенетах лабіринту» та «Русалонька із 7-В плюс дуже морська історія». Усі вони побачили світ у вінницькому видавництві «Теза».

Кореспондент. Чи є прототип у Софійки, головної героїні повісті? Чи це вигаданий персонаж?

Марина Павленко. Дуже багато рис Софійки взято з моєї старшої доньки Олі. А її братик Ростик частково писався з молодшої Оксанки. Вони разом з їхнім татом, а моїм чоловіком Володимиром Музиченком, – мої перші читачі й критики, їхні поради я завжди враховую.

Кореспондент. Чи траплялись у Вашому житті таємничі історії, які Вам довелося розкрити?

Марина Павленко. Розкажу про таємничий випадок, пов'язаний із Русалонькою. Якось діти мені показали в одній із соцмереж сторінку дівчини, яка звалася так само, як і героїня третьої моєї книжки «Русалонька із 7-В проти Русалоньки з Білокривльського лісу» – Росава Підлісняк. Якщо це випадковий збіг, тоді чому і всі її світлинки, і статуси, і навіть місто, із якого вона родом (а ця дівчинка теж із Полтави, як і Росава), – усе, як у книжці?..

«Ми її питали, чи вона справжня, і вона відповіла: так!» – розповідають мені численні шанувальники «Русалоньки із 7-В».

Звичайно, мені хочеться вірити, що ту сторінку просто завела якась моя віддана читачка. Але часом сумніваюсь: а може, Росава існувала задовго до того, як я її «придумала»?.. Може, вона є насправді і просто прийшла в мої думки, аби я її, справжню, описала?..

Так і переплітаються в житті реальність і таємниці, причому, як бачимо, не завжди розкриті...

Кореспондент. Чи можливе продовження повісті? Може, це вже буде розповідь про дорослу Софійку і її нові пригоди?

Марина Павленко. О, так само часто запитують, чи не буду продовжувати я «Миколчині історії», бо читачі дуже переживають за Миколку!..

Кожну з 5-ти книжок про Софійку-Русалоньку я писала, як останню, після кожної казала: «Годі!» Але п'ята частина стала крапкою: Софійчин 7-й клас закінчився, тут описане літо (до речі, дуже шалене літо і дуже про кохання), після якого вона стане вже восьмикласницею. Для мене це принципово: «із 7-В» – то й «із 7-В», вона не буде переходити із класу в клас, бо це ж не Гаррі Поттер.

Думаю, це дуже важлива риса: вчасно зупинитись.

Кореспондент. Що б Ви хотіли побажати своїм читачам?

Марина Павленко. Насамперед – читати! Попри те, що маємо і телевізори, і комп'ютери. «Боюсь людей, які не читають художньої літератури», – здається, це вислів Ірини Вільде, але я цілком його підтримую. Критикувати, хвалити, обурюватись, захоплюватись, відкидати одну книжку й шукати другу (адже книжка може бути просто не твоя, тоді – шукай це), але читати. Це найкращий

фітнес для мозку, найздоровіше харчування для духу, найефективніший спосіб поповнити словниковий запас, просто насолода, зрештою!

Також зичу гарних книжок, творів, які не розчаровують, які очищують і надихають, які в майбутньому допоможуть нам зробити з України справді квітучу, мирну і щасливу країну.

Кореспондент. Дякую, пані Марино, за цікаву розмову.

Словникова робота.

Повість-казка – це епічний прозовий твір (рідше віршований), в основі якого лежить захоплива розповідь про вигадані події і явища, що сприймаються як реальні, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною розкриття їх посідає проміжне місце між романом та оповіданням.

Слово вчителя. Повість-казка на прикладі вигаданих ситуацій пропонує розбиратися в стосунках людей, учитися відрізняти погане від хорошого, оцінювати вчинки персонажів. Письменник не лише створює вигадані світи, а й водночас дає змогу глибше пізнавати реальний світ, його правила та особливості. У творах цього жанру реалістичне і казкове поєднуються на кожному рівні – композиційному, сюжетному, стилістичному.

Сюжети повісті-казки найчастіше розвиваються у двох вимірах – реальному і фантастичному. Фантастичний світ завжди дає можливість почерпнути якусь інформацію про реальний, або обидва виміри протиставляються. Це звертає увагу читача на певні проблеми, порушені автором у творі.

Персонажів повісті-казки найчастіше поділяють на дві групи – тут є просто звичайні люди (переважно це діти), життя яких ніби не віщує нічого особливого або незвичайного, а також чарівні герої з казкового світу. Обидві групи персонажів наділено живими характерами, кожен із них має свої звички, особливості мови та поведінки. Автори повістей-казок застосовують найрізноманітніші засоби для характеристики героїв, оскільки цей жанр розраховано на старших дітей, які вже мають певні уявлення про світ і навколишню дійсність.

Робота з підручником. Виразне читання окремих епізодів твору.

Бесіда за змістом прочитаного.

- Як ви гадаєте, чому твір має назву «Русалонька із 7-В...»? (Софійка, головна героїня повісті,

порівнює себе з Русалонькою, свого однокласника Вадима Кулаківського – із принцом, а обраниця-обманниця – це Ірка Завадчук.)

- Хто ще з героїв повісті не любить казок із поганим кінцем? (Софійчина тітка Сніжана.)

- До якої події готується Софійчина родина? (До весілля тітки Сніжани та Валентина.)

- Що турбувало Софійку в новій квартирі під час повні? (Щомісяця під час повні у квартирі, яка була поверхом нижче, відбувалися якісь дивні речі: хтось по-молодецькому гасав кімнатами, до біганини додавалися важкі старечі кроки із шарканням, охканням і постукуванням цінка.)

- Чому Софійка остерігалася сусідки баби Валі? (Сусідка баба Валя тимчасово доглядала квартиру, у якій відбувалися нез'ясовані речі. Софійці здавалася незвичною її поведінка, оскільки бабин кіт Фантик носив блакитні стрічки, такі самі, якій дівчина бачила у дивній квартирі.)

- У кого була закохана Софійка? (У Вадима Кулаківського.)

- Яку родинну таємницю відкрив Софійці Вадим? (Хлопець розповів їй про прокляття їхнього роду.)

- Яке значення в Софійчиній родині надавали коралям? Прочитайте відповідний уривок.

- Яким чином коралі зникли? (Їх украв Вадим Кулаківський.)

- Як Софійка могла мандрувати у часі? Що слугувало «машиною часу»? (Стара шафа і світлини.) Яке слово треба було промовити? (Кор-р-ралі!) А як можна було повернутися назад? (Промовити слово «коралі» навпаки – «іларок»!)

- Як світлина із зображенням діда Кулаківського потрапила до Софійки? (Випадково, коли Софійка прийшла до Вадима запитати про домашнє завдання з англійської і познайомилася з його бабцею.)

- Хто був причиною прокляття роду Кулаківських? (Причиною прокляття роду Кулаківських був Георгій Кулаківський, який обманом заволодів землями Міщенка.)

- Кому з родини Кулаківських співчувала Софійка? (Катерині Кулаківській.)

- Яким чином Софійці вдалося запобігти трагедії в родині Катерини? Проілюструйте відповідь цитатою з твору.

Підсумок уроку.

Цифровий диктант. Прослухайте твердження, якщо воно правильне, поставте в зошиті біля його порядкового номера цифру 1, якщо неправильне – 0.

1. Тітка Сніжана перебирала нареченими, бо жодне з їхніх прізвищ їй не пасувало.

2. У квартирі поверхом вище дивні речі відбувалися щоп'ятниці.

3. Щоб заробити на комп'ютер, Софія працювала в Сашка художником.

4. Коралі у Софії вкрав Сашко.

5. Гордій Кулаківський обманом заволодів землями Міщенка.

6. У квартирі поверхом нижче блакитну стрічку загубила баба Валя.

7. Юзя залишилася жити з Мішелем, незважаючи на його статки.

8. Син Гордія Кулаківського Фрол утопився в річці.

9. Василь Кулаківський сорок років просидів у погребі.

10. Катерина Кулаківська разом із чоловіком та його сім'єю загинула через пожежу, яку спричинила блискавка.

11. Софія змогла втрутитися в час і запобігти трагедії в Катерининій родині.

12. У майбутньому Софія побачила себе дружиною Вадима.

Відповіді.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	0	1	0	1	0	0	0	1	1	1	0

Рефлексія.

Інтерактивна вправа «Незакінчене речення».

- Література для мене – це
- Я б запитав(-ла) автора про
- Я б не/хотів(-ла) бути на місці

 Складіть і запишіть план твору або створіть колаж повісті-казки.

РІДНА МОВА – НАЦІОНАЛЬНИЙ СКАРБ

Ольга ГРЕБНИЦЬКА, *учитель-методист Чернігівського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою, заслужений учитель України*

Це – матері мова. Я звуки твої
Люблю, наче очі дитини...
О мово українська!..
Хто любить її,
Той любить мою Україну.
В. Сосюра

Мова – це спосіб буття національної свідомості; одна з визначальних ознак спільності народу; складна система, що містить відомості про особливості занять, побуту, світогляду, досвіду народу, його традицій, обрядів, звичаїв, вірувань. Мова – це плід духовної праці багатьох поколінь. Жодна людина, якою б геніальною вона не була, не в змозі дати життя бодай одному слову, якщо його не визнає народ, не стане послуговуватися ним. Мова – це не лише важливий складник культури, а й дзеркало матеріальних та духовних надбань етносу, його історії, світосприймання, духовності, моралі. Це літопис життя нації, її долі, характеру, особливостей, ролі й місця у світі. «Рідна мова – найбільша духовна коштовність, у якій народ звеличує себе, якою являє світові найцінніші набутки свого серця і мудрості» [3, с. 4].

Мова існує не сама по собі, а в людському суспільстві, водночас вона – один із чинників його самоорганізації й невід’ємна ознака таких спільнот, як рід, плем’я, народність, нація. «Мова народу – це його дух, і дух народу – це його мова» [4, с. 6]. Саме у мові акумулюється духовна енергія народу, вона є основною ознакою та символом нації.

Мова – це історія і пам’ять народу, адже всі попередні покоління від найдавніших часів залишили в ній глибокі сліди, хоча вона невпинно змінюється, еволюціонує, убирає в себе нові елементи, а сформувавшись разом із народом, вона у сприятливих умовах далі розвивається за законами, властивими саме їй.

Продовжуючи традиції Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Тараса Шевченка надав мові інтелектуального наповнення, утілював її здатність до вираження високих понять та вселюдських категорій. Перебуваючи в чужому Петербурзі, Тарас Шевченко написав мовну програму:

Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу

Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.

Пантелеймон Куліш залишив нам філософсько-світоглядну концепцію бачення ролі рідного слова і мови в житті народу, у згуртуванні нації, у побудові власної держави:

Отечество ж собі грунтуймо в ріднім слові:
Воно, одно воно від пагуби втече,
Піддержить націю на предківській основі, –
Хитатимуть її політики вотще;
Переживе воно дурне вбивання мови,
Народам і вікам всю правду прорече...

Іван Франко з великою гордістю зазначав: «У нас був тільки один заряд – живе слово. І ми можемо сказати собі, що ми не змарнували його, не закопали в землю, але чесно і совісно вжили на велике діло» [12, с. 527–528]. Мабуть, не було жодного видатного українського майстра слова, який від щирого серця не висловив би любові до рідної мови та своєї тривоги за долю її.

Національну мову як феномен досліджував відомий історик культури Іван Огієнко. У праці «Українська культура» він зазначав: «І який би бік життя ми не взяли, ми скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом із самостійною культурою» [7, с. 21]. Дослідник наголошував: «Мова – це наша національна ознака, у мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її національний скарб. У мові – наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання! Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється у певній культурі, у певній традиції. І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом...» [7, с. 239–240].

Костянтин Ушинський вважав, що мову потрібно досліджувати і вивчати не тільки як інструмент добування знання, пізнання істини й засіб спілкування, а і як універсальний засіб самопізнання й самостворення народу. «У мові, – писав він, – одухотворяється весь народ, уся його батьківщина, – у ній утілюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук, небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори й долини, її ліси й ріки, її бурі і грози – весь... глибокий, повний думки й почуття, голос рідної природи» [11, с. 115].

Із болем у серці озивався до рідної української мови відомий поет Олександр Олесь:

О слово рідне! Орле skutий!
 Чужинцям кинуте на сміх!
 Співочий грім батьків моїх,
 Дітьми безпам'ятно забутий.
 О слово рідне! Шум дерев!
 Музика зір блакитнооких,
 Шовковий спів степів широких,
 Дніпра між ними левій рев...
 О слово! Будь мечем моїм!
 Ні, сонцем стань! Вгорі спинися,
 Осяй мій край і розлетися
 Дощами судними над ним.

Піклування про рідну мову, любов і повага до неї мають бути в центрі уваги кожної нації. Українська мова є державною мовою українського народу, отже, вона має бути рідною для кожного, хто вважає себе належним до української нації. Рівень розвитку рідної мови відображає й шлях духовного розвитку нації. Знати, берегти і примножувати ці знання – обов'язок кожного українця. За словами Максима Рильського, «мова – втілення думки, що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її. Борімося за красу мови, за правильність мови, за присутність мови, за багатство мови...» [5, с. 82].

Олесь Гончар говорив: «Маємо відродити в наших сучасних українцях і українках генетичну пам'ять, почуття гордості, маємо і до збайдужілих душ торкнутися запашистим євшан-зіллям рідного слова» [5, с. 13]. І тому працювати на ниві рідної мови мають сотні тисяч людей, згуртованих ідеєю національного відродження.

Видатний знавець української мови Дмитро Павличко висловлює думку: «Українська мова не бідна, не вульгарна, не кривоуста. Вона має свою особливу музикальність. Ця незбагненна душа нашої мови, як золотоносна ріка, виблискує на хви-

лях народної пісні, переливається в душу нації, творить чуттєву нерозривність українського серця й української землі. Українська мова не вчора придумана. Вона не сирота, вона має слов'янську родину і світову славу. Вона має все» [9, с. 13]. Українська мова створила українську націю з її самотнім кодом. У мові насамперед виявляє себе дух нації, через мову проявляється духовна ідентичність людини і нації, відбувається усвідомлення свого національного «імені».

«У словах – уся доля народу. Без них немає нас, немає нашого минулого, немає й майбутнього. У нашій мові – думки і мрії наших предків про волю і щастя, боротьба й звитяга, їхнє одвічне трудолюбство і мрійлива душа. Просте, рахманне слово несе людям Добро, Правду, Істину. Його не можна не любити, без нього не можна жити... Не можна ходити по рідній землі, не чаруючись виплеканою народом у віках рідною мовою. Виплеканою, подарованою нам навіки вічні, щоб берегли, щоб леліяли, щоб розвивали далі», – писав Юрій Мушкетик [8, с. 5].

Наша сучасниця, видатна поетеса Ліна Костенко, глибоко й мудро пише про мову як про особливу форму історичної пам'яті. Занепад мови – це зникнення нації:

Над усі багатства і припливи мод
 Шануймо мову серцем і вустами.
 Народ без мови – це вже не народ,
 Без мови всі б ми сиротами стали.
 Ідуть борги за нами і боги,
 І їх зректися не шукаймо броду.
 Шануймо мову над усі боги,
 Якщо ми хочем зватися народом.

Більшість фахівців зазначають, що в Україні в умовах глобалізації найвагомійший вплив на ментальність народу, його свідомість, культуру має саме мова із властивими їй образами та символами. Залишаючись найтривкішою ланкою спадкоємності поколінь і традицій, мірою морального, духовного, естетичного та психічного розвитку людини і суспільства, нації, мова виконує функцію основи формування й утвердження такого світогляду, який уможливорює сприйняття вселюдського, загальноцивілізаційного через призму власної національної культури.

Досвідчений учитель пробуджує в душах учнів любов до рідної мови завдяки поступовій, копіткій повсякденній праці. Коли учень тривалий час перебуває в такому середовищі, він позасвідомо починає глибше відчувати мову. Мовлення вчителя, як і мова навчальної літератури, мають бути взір-

цевими. Виховання мовно свідомих громадян – це турбота про успішний розвиток мови. Прищеплюючи молоді погляд на мову як на цінність, ми, освітяни, цим захищаємо мовну екологію.

Мовне виховання має стати окремим напрямом державної мовної політики, важливим завданням Нової української школи. «Людина ніколи не переживає під впливом слова таких сильних почувань, як у дошкільному віці» [10, с. 34], – стверджував видатний педагог Григорій Ващенко. Дитячі радощі від казки, віршика чи пісеньки закладають до мови стихійну любов, на основі якої потім можна розвивати й любов свідому. У підлітковому та юнацькому віці, коли формується абстрактне мислення, на перший план виходить потреба досягнути і збагнути все своїм розумом, і мова вперше в житті стає предметом усвідомлення. На зміну дитячому замилюванню красою мови приходить естетична насолода від творів красного письменства, живий інтерес до явищ мови. Отже, учитель має однаково добре володіти емоційними та раціональними методами мовного виховання.

Рідна мова так само важливий чинник буття нації, як і спільна територія, історичне минуле, культура, традиції і характер. Відшліфована літературна мова і добре знання її згуртовують націю, підносять національну самосвідомість, така нація викликає пошану, її сприймають як самодостатню й сильну.

Серце народу – це мова, – це слово,
Нації гордість, культура, престиж.
Той, хто цурається рідної мови,
Ранить народ в саме серце, як ніж.
Мова загине – народ оніміє,
Світ відверне від такої юрби.
Поки є мова – в людей є надія,
Є пісня радості і пісня журби.

Надія Красоткіна

Мудро мовить Микола Адаменко, талановитий поет і прозаїк, самовідданий педагог, громадський діяч:

Я знаю: мова мамина – свята,
В ній вічний незнищений дух свободи,
Її плекали розум і уста
Мільйонів. Це жива вода народу [1, с. 5].

Тому, шановні колеги, розвиваймо в учнях любов до української мови, учімо відчувати значущість рідного слова як духовного блага, усвідомлюймо особисту відповідальність і потребу дбати про рідну мову скрізь і завжди. Ми, учителі, покликані виховувати такого мовця, який не просто знає норми, а й виконує їх, говорить правильно не тому, що хтось змушує, а тому, що інакше не може, прагне до мовного самовдосконалення, розуміє свої мовні права та обов'язки, сповідує ціннісне ставлення до мови, яке перетворилося на тверде переконання й зумовлює всю мовну поведінку особистості.

Література

1. Адаменко М. Вибране: поезії / М. Адаменко. – К.: ВД «КМА», 2008. – 224 с.
2. Без коріння немає насіння (українська мова – духовний генотип народу) // Українська мова та література, 2010. – № 46–47. – С. 3–6.
3. Вихованець І. Таїна рідного слова / І. Вихованець. – К.: Рад. школа, 1990. – 284 с.
4. Волошина Г. Формуємо національно-мовну особистість / Г. Волошина // Освіта. – 2006. – 8–15 лют. – С. 2–4.
5. Культура слова: міжвідом. зб. – К.: Наук. думка, 1994. – Вип. 45. – 104 с.
6. Масенко Л. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К.: Академія, 2004. – 162 с.
7. Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко. – К.: Абрис, 1991. – 272 с.
8. Освітяни про мову й культуру: Юрій Мушкетик // Урок української. – 2004. – № 4. – С. 5–8.
9. Павличко Д. Українська національна ідея / Д. Павличко. – К.: Вид. Соломії Павличко «Основи». – 2004. – Т. 1. – 856 с.
10. Селігей П. Виховувати мовну свідомість / П. Селігей // Дивослово, 2012. – № 8. – С. 32–35.
11. Ушинський К. Рідна мова / К. Ушинський // Розумне, добре, вічне. Думки про виховання та навчання / К. Ушинський. – К.: Молодь, 1998. – С. 113–117.
12. Франко І. З останніх десятиліть віку / І. Франко // Франко І. Збір. творів: у 50 т. – К.: Наук. думка. – Т. 41. – С. 471–530.
13. Шумило М. Могутня й чарівна / М. Шумило // Дивослово. – 2012 – № 9. – С. 37–42.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ТА ПАРЕМІЇ В МОВІ ПЕРЕКЛАДІВ МИКОЛИ ЛУКАША

Штрихи до мовного портрета майстра

Олександр СКОПНЕНКО, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні
НАН України

Тетяна ЦИМБАЛЮК-СКОПНЕНКО, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник Інституту української мови НАН України

Творчий доробок М. Лукаша належить до найкращих зразків вітчизняної школи художніх перекладів. Цей перекладач завдяки своїй оригінальній манері, опертій на традиції класичної української літератури та сучасний йому узус, не тільки увійшов в історію українського художнього перекладу, а й істотно вплинув на українську літературну мову другої половини ХХ ст. У статті проаналізовано роль фразеологізмів і паремій у Лукашевих перекладах.

Ключові слова: українська мова, Микола Лукаш, фразеологія, синонімія, фразеологічна одиниця, паремія, тавтологізм, ідіостиль.

PHRASEOLOGICAL UNITS AND PROVERBS IN MYKOLA LUKASH'S TRANSLATIONS:

A touch to the language portrait of the master

Olexandr SKOPNENKO, PhD in Philology, senior research associate,
The Institute of Linguistics of O.O. Potebnia of the NAS of Ukraine

Tetiana TSYMBALIUK-SKOPNENKO, PhD in Philology, senior research associate,
The Institute of the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine

Among the Ukrainian translations of fiction, the work of Mykola Lukash is a class of its own. The translator developed his own original style, based on traditional classical Ukrainian literature and the then usage. He became a part of the history of Ukrainian artistic translation, and significantly influenced the Ukrainian literary language of the second half of the XXth c. The article offers analysis of phraseological units and proverbs value in Mykola Lukash's translations.

Key words: Ukrainian language, Mykola Lukash, phraseology, synonymy, phraseological unit, proverb, tautologisms.

Щойно минуло 100 років від дня народження Миколи Лукаша – легендарного перекладача, корифея національної школи художнього перекладу, поліглота, глибокого знавця української мови. Завдяки його титанічній праці до читачів по-українському озвалися літературні герої багатьох народів: англійського, французького, іспанського, німецького, італійського, угорського, польського, чеського, словацького, болгарського, сербського, словенського, єврейського, російського, японського та ін. Уже сам перелік мов, якими володів М. Лукаш, просто вражає, притому Майстер, і це найголовніше, був чарівником рідного слова, бо зумів у своїх перекладах так віртуозно використати багатство українських виражальних засобів, що його манера письма (ідіостиль) набула неповторних рис. М. Лукаш опирав свою творчість на традиції класичної української літератури ХІХ–ХХ ст. та сучасний йому узус у якнайширшому розумінні (брав до уваги найліпші зразки тогочасної художньої літератури й живописної стихії). Завдяки цьому перекладач істотно вплинув на українську літературну мову другої половини ХХ ст., а вплив його ідей на розвиток української мови простежується й у наш час.

Вивчення Лукашевого доробку триває близько трьох десятиліть, проте до створення повного мовного портрета Майстра ще дуже далеко, надто коли брати до уваги ту кількість мов, із яких здійснено переклади, адже для мовознавця сам художній переклад – це неначе «здвоєний» текст: завжди доводиться мати на оці оригінальний твір і відтворений іншою мовою. Як і кожен портрет, мовний складається з окремих штрихів. Напевно, саме фразеологічний і пареміологічний штрихи будуть найпоказовішими, оскільки вони найбільш увиразнюють манеру художнього перекладу М. Лукаша. Таке твердження має своєю підставою багаторічний досвід вивчення Лукашевої спадщини, до якого причетні автори статті.

Деякі терміни, зокрема *паремія* та *фонові інформація*, використані в цій статті, потребують пояснення. У мовознавстві закріпився погляд, що *паремія* – це народний вислів, виражений реченням, а також короткими ланцюжками речень, якими передано елементарну сценку або діалог. До цього класу залічують прислів'я, приказки, примовки, загадки, прикмети, скоромовки та ін. Основну масу паремій становлять прислів'я та приказки. У нашому тексті саме їх

ми позначатимемо пареміями. *Фонова інформація* (іноді ще вживають термін *фонови знання*) – це сукупність культурних особливостей, які характерні тільки для певного народу й відображені в його мові та не властиві іншим національним спільнотам.

Твори, які переклав Лукаш, мають «таку багаторівневу “українську структуру”, що навіть зображення чужого культурного середовища або й різнопланова фонові інформація, закладена в перекладах, не притлумлює численних асоціативних зв'язків, породжених в уяві читача завдяки тексту» [1, с. 26].

Як відомо, фразеологічні одиниці (ФО) істотно експресивніші, ніж лексика, бо містять цілі згорнуті ситуації, які відображають культурні стереотипи носіїв мови [див.: 2, с. 8–9]. Більшість фразеологізмів мають експресивно-емоційне забарвлення, а лексика загалом стилістично нейтральна. І хоч паремії через свою природну сутність не виконують у тексті функцій, наближених до ролі ФО або лексем, проте з погляду конотаційних характеристик їх варто кваліфікувати, і як фразеологізми, за допомогою засобів експресивно-емоційного маркування. Підстави для такого розгляду паремій і ФО в одному аспекті ґрунтуються на властивостях прислів'їв і приказок, адже ці звороти постають на «цілих згорнутих ситуаціях», що, властиво, і моделюють мовну картину світу.

У мові перекладів М. Лукаша найменше виявлено фразеологічних одиниць книжного походження*, як-от: **плоть од плоті** (*Плоть од плоті твоєї, не нажилась я ще на світі...* (Боккаччо, с. 247)); **єсьм аз** (*...труднощі, тривоги та подвиги ратні призначені й приділені тим, кого світ називає мандрованими рицарями, серед яких найменшим єсьм аз...* (Сервантес, с. 71)); **Амурова стріла** (*А Кімон, що його... серце вразила врода Іфігенії Амуровою стрілою, почав розумнішати од думки до думки, дивуючи тим батька, родичів і всіх знайомих* (Боккаччо, с. 298)); **амінь буде** (*Так його [Санча] корчило й кидало, такими потоми проймало, що не лише він сам, а й усі присутні гадали, що тут йому й амінь буде* (Сервантес, с. 94)); **усіх і вся** (*Таких директорів [підлиз] підлеглі бояться, але й самі вони бояться всіх і вся* (Стіль, с. 312)) тощо. Порівняно невелика кількість фразеологізмів книжного походження зумовлена загальним характером оригіналів, проте хоч висунуте твердження й потребує додаткової перевірки, основну роль у такому формуванні арсеналу засобів відіграв дух фразеології нової української літературної мови, що ввібрала відносно невелику кількість елементів книжного походження

* Усі аналізовані одиниці в статті подано без правописних змін, так, як вони засвідчені в текстах перекладів М. Лукаша.

[3, с. 249–250]. Цікаво, що навіть у перекладних творах з помітною кількістю архаїчних засобів, як-от у «Дон Кіхоті» М. Сервантеса та «Декамероні» Дж. Боккаччо, фразеологічні звороти книжного походження не превалюють.

У сучасних фразеологічних словниках немає єдиного підходу до подання синонімів-фразеологізмів. Наприклад, «Фразеологічний словник української мови» (1993) наводить досить обмежені синонімічні ряди, а в структурі «Словника фразеологізмів української мови» (2003) взагалі не передбачено навіть мінімального відображення синонімічних зв'язків у межах фразеології. Тому для мовознавства вивчення фразеологічної синонімії набуває особливого значення.

Найбільше в досліджуваному матеріалі знайдено фразеологізмів, що пов'язані з народнорозмовною стихією. Водночас домінантою в рядах виступає лексема як одиниця, що спільномірна з фразеологізмом. Розгляньмо кілька рядів фразеологічних синонімів, дібраних з Лукашевих перекладів.

Одним із найчисленніших з-поміж груп фразеологічних синонімів, виявлених у мові перекладів М. Лукаша, є синонімічний ряд із загальним значенням 'бити/побити': **дати в зуби** (*...дон Луїс, якого слуга схопив за руку, щоб не втік, так йому дав у зуби, що бідолаха аж мазкою вмився* (Сервантес, с. 295)); **дати лупки** (*Та що як сі люди... та з того сорому й досади згуртуються знов і до нас кинуться – ох і дадуть же нам тоді лупки!* (Сервантес, с. 108)); **докласти воза** (*Такого мені доклав воза лихий мій господар, що мусив я аж до сього часу в шпиталі вилежуватись* (Сервантес, с. 199)); **лящами годувати** (*...не такий я єсть чоловік, щоб хто мене лящами годував* (Сервантес, с. 400)); **на мотлох ізбити** (*Ех, як схопить же він [шапкар] аршина свого... як почне молотити – геть на мотлох ізбив!* (Сервантес, с. 338)); **посікти на капусту** (*Дон Кіхота оголошено переможцем, але більшість глядачів була страшенно невдоволена – не побачили... як два грізні супротивники посікуть один одного на капусту* (Сервантес, с. 594)); **почастувати гостинчиками** (*Всі озброїлись камінюччям і стали бойовим строем, готові почастувати Дон Кіхота тими гостинчиками* (Сервантес, с. 388)); **скласти киями ребра** (*...вони [погоничі] кинулись гуртом на напасника і поти йому ребра киями склали, поки він, ледве теплий, на землю не грюпнув* (Сервантес, с. 82)); **утерти маку** (*То скажіть мені, пане, на милість: як ви можете називати сю пригоду щасливою і предивною, коли нам обом утерли такого маку?* (Сервантес, с. 92)) та ін.

Великий синонімічний ряд утворюють і фразеологізми, що мають загальне значення 'убити': **заспокоїти навіки** (*Одна лиш мить, один удар меткий – / і я його навіки заспокою* (Лопе де Вега, с. 320)); **переселити на той світ** ([Менго:] *Лою з*

нього натоплю! / *Це ж він тоді мені давав попруги.* / [Фрондосо:] **На той світ** я його **переселю** (Лопе де Вега, с. 123)); **покласти трупом** (*Заплати йому без жадної відмовки, а ні, то Богом живим божуся, на місці трупом тебе покладу!* (Сервантес, с. 36)); **укласти трупом** (*...Кімон кресонув його мечем по голові і трупом уклав на місці* (Боккаччо, с. 304)); **одняти життя** (*Боронь Боже, щоб я не то одняв коли, а зазіхнув (як се було недавно) на такий дорожній скарб, як ваше життя* (Боккаччо, с. 557)); **перерізати горлянку** (*Ще раз кажу: поводься з нею чесно, / А то, клянусь Плутоном, не врятує / Тебе й Ахілл великий – перерізу / Тобі горлянку* (Шекспір, с. 402)); **перерізати жили** (*Я добре знаю, окаянна, що ти йому говорила! Ану ж, признавайся мені зараз, як звати того попа... а не признаєшся, то жили тобі перерізу!* (Боккаччо, с. 405)) тощо.

До найбільших синонімічних рядів також належить і група фразеологізмів із загальним значенням 'багато': **аж кишить** ([Фауст:] *Таким я й був, поки тих чар не знав, / Поки себе і світу не прокляв. / Тепер тих чар в повітрі аж кишить* (Гете, с. 480)); **без числа** ([Фауст (до Цісаря):] *У білий день химерна мла / Там коливається / в повітрі, / Виводить візерунки хитрі, / Снує видіння без числа* (Гете, с. 447)); **голіці ніде впасти** (*Задня кімната «Сухой горлянки» маленька, народу набилося стільки, що голіці ніде впасти...* (Стіль, с. 303)); **до самого несхочу** (*Набралася Маріторна тих товчеників до самого несхочу...* (Сервантес, с. 90)); **до гібелі, ні в яку книгу не влізе, і в губи не потовпяться** (*Знаю я тих приказок до гібелі, ні в яку книгу не влізе; як починаю говорити, так вони і в губи не потовпляться...* (Сервантес, с. 531)); **і в тисячу не ввібрати** (*Скажіть лишень, яка вам [пісня] до впадоби, а я їх стільки знаю, що і в тисячу не вбереш* (Боккаччо, с. 573)); **і на пальцях не порахувати** ([ескімос:] *Авжеж багато [нас], я й на пальцях їх / Не порахую...* (Мадач, с. 222)); **і яблуку нігде впасти** (*...чув я, що на плаці повно німців та иншого збройного люду, а в церкві, кажуть, такого народу, що й яблуку нігде впасти* (Боккаччо, с. 275)) та ін.

Залучений до аналізу фразеологічний матеріал підтверджує думку тих дослідників, які переконані, що синонімічні ряди найчастіше об'єднують різноструктурні та подібноструктурні фразеологізми. Наприклад, ряд із загальним значенням 'дуже багато' має найбільше різноструктурних фразеологічних одиниць (*аж кишить* (кого), *без ліку, хоч відбавляй* (одбавляй), *до біса, як воші, і на воволій шкурі не спишеш* (що), *по горло, на цілу губу*), хоч у ньому наявні й одноструктурні (*хоч відбавляй – хоч розірвися, як воші – як комашня, по горло – по зав'язку*).

У синонімічному ряду із загальним значенням 'заплакати' подібну структуру мають одиниці уда-

ритися в сльози – умитися слізьми, а переважній більшості фразеологізмів цієї групи властива одноструктурність (пор.: *проронити сльозу, пустити сльозу, зронити сльозу*).

Багатство виражальних засобів перекладів М. Лукаша знаходить свій вияв на різних рівнях. Подані нижче синонімічні пари (синонімічні ряди) паремій ґрунтуються на чіткому окресленні синонімії, поза аналізом лишилося врахування перетину значень, оскільки реальне вживання паремій у досліджуваному тексті має для нас першорядне значення. Зауважмо, що одиниці синонімічної пари (синонімічного ряду) різняться між собою синтаксичними моделями.

Наприклад:

• *Хто в ліс, хто по дрва. – Один тягне цоб, другий тягне цабе.*

• *Рот не город – не загородиш. – На людський роток не накинеш платок.*

• *Хоч повсть, хоч вовна, аби кишка була повна. – Аби мені тепло, нехай кажуть «пекло».*

• *Попав між пироги, то пирожись. – Попав між ворони, кракай як і вони.*

• *Хто бачить запороху в чужому оці, нехай згада про бервено у своєму. – Хай гляне кума, яка сама.*

• *Насміялась верша болоту. – Докоряв ворон галці, що чорна.*

• *Яко наг, яко благ. – Родився без сорочки, помру без штанив / не студить і не гріє.*

• *Скажу, як до кошика грушки зложу. – Таки не змилю, а як в око вліплю.*

Відомо, що варіантність доволі глибоко досліджена на рівні фраземіки, хоч часом межу між синоніміями і варіантами годі провести. Схожі процеси трансформацій і хисткість розмежування в площині синонімії / варіантності можна спостерігати й у паремійному фонді. Проте незважаючи на загальнотеоретичні проблеми окреслення обсягу варіантів, здатність деяких паремій виступати у двох, а то й більшій кількості різновидів, взаємозамінних у будь-якому контексті в мові Лукашевих перекладів, дає змогу виокремити в досліджуваному фонді кілька типів варіантів паремійних одиниць. Назвемо їх.

Лексичні варіанти:

• *З дужим не борись, а з багатим не судись. – З дужим не борись, а з вельможним не судись.*

• *Диявол не спить, а все миром колотить. – Лукавий не спить, а все миром колотить.*

• *Не так склалося, як жадалося. – Не так сталося, як гадалося.*

• *Плачем лихові не зарадиш. – Сльозами лихові не зарадиш.*

• *Краще синиця в жмені, ніж журавель у небі. – Краще синиця в жмені, чим журавель у небі.*

• *Наговорити сім мішків гречаної вовни. – Наговорити сім міхів горіхів.*

• *Дають корівку – біжи по верівку. – Дають корівку, держи наготові верівку.*

Морфологічні варіанти:

• *Чим багатий, тим і радий. – Чим багаті, тим і раді.*

• *Як гукаєш, так і одгукнеться. – Як гукнеш, так і одгукнеться.*

Синтаксичні варіанти:

• *Добра тому схорона, хто б'є у дзвона. – Хто б'є у дзвона, у того є схорона.*

• *Не зарікайся з криниці воду пити. – Не зарікайся пити води.*

В аналізованому тексті привертають увагу так звані *тавтологізми* – мимовільні, неусвідомлювані або, навпаки, навмисні повтори в межах словосполучення, речення спільнокореневих слів або різнокореневих слів із тотожним значенням. Такі звороти властиві українській фольклорній і живописній традиції. Згадані одиниці цілком умотивовано використано в Лукашевих перекладах, вони відтворюють народнорозмовне джерело оригіналів. Уживання тавтологізмів у мові художнього перекладу певним чином зумовлене образно-виражальною структурою першотвору. Скажімо, у перекладі «Дон Кіхота» М. Сервантеса таких зворотів чимало й функціонують вони органічно, відображаючи народну стихію роману.

Серед дібраних для аналізу тавтологізмів із Лукашевого перекладу «Дон Кіхота» М. Сервантеса можна виділити кілька таких різновидів:

Субстантивно-дієслівні (дієслівно-субстантивні) звороти:

Болем боліти; віку довікувати; вої воювати; герці герцювати; дивом дивувати; казку казати; кови кувати; криком кричати; луною лунати; мара ма-

рить; низками низати; падь пала; чарами вчарувати; кликнути клич; видом видати; витворки витворяти; лати латати; мова мовиться; суди судити; думкою не здумати.

Дієслівно-адвербіальні (адвербіально-дієслівні) звороти:

Загукати гуком; слідкувати слідком; чесати чосом; глетом глитати; летом летіти; гоном гнати; мовчки мовчати.

Субстантивно-субстантивні звороти:

Баран бараном; жарти жартами; кінець кінцем.

Субстантивно-ад'єктивні (ад'єктивно-субстантивні) звороти:

Правда правденна; безліченна безліч; ница ницота; підла підлота.

Прономінально-субстантивні звороти:

Всяка всячина; різні різноці та ін.

У всіх наведених прикладах тавтологізми посилюють, інтенсифікують, увиразнюють основний зміст повідомлення, закладений в елементі-домінанті.

Стиль М. Лукаша яскраво індивідуальний і ретельно вироблений, навіть у схожих контекстуальних умовах перекладач здебільшого не повторює тих самих фразеологічних і паремійних одиниць. Для цього Майстер не тільки вправно використовує численні синоніми, а й активно вживає варіанти цих зворотів. Багатство й глибина текстів його перекладів особливо рельєфно оприявнюються на тлі оригінальних творів і перекладів, що виконані іншими мовами. М. Лукаш, створюючи рівновеликі з оригіналами перекладні твори, виробив напрочуд природну й високоартістичну манеру відтворення чужомовного фразеологічного й паремійного фондів українськими засобами, підґрунтям якої є глибинне знання рідного слова.

Література

1. Скопненко О. Паремії в мові перекладів Миколи Лукаша / Скопненко О., Цимбалюк-Скопненко Т. // Українська мова. – 2006. – № 4. – С. 25–44.

2. Телия В. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты / В. Телия. – Москва, 1996. – 288 с.

3. Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. / Ужченко В., Ужченко Д. – К: Знання, 2007. – 494 с.

Джерела

Боккаччо	Боккаччо Джованні. Декамерон / з італ. пер. М. Лукаш. – К.: Просвіта, 2006. – 896 с.
Гете	Гете Йоганн Вольфганг. Фауст: трагедія / пер. з нім. М. Лукаш. – К.: Дніпро, 1981. – 540 с.
Лопе де Вега	Вега Карпіо Лопе Фелікс де. Овеча криниця. Собака на сні / пер. з ісп. М. Лукаш. – К.: Держлітвидав, 1962. – 359 с.
Мадач	Мадач Імре. Трагедія людини: Драматична поема / пер. з угор. М. Лукаш. – К.: Дніпро, 1967. – 252 с.

Сервантес	Сервантес Сааведра Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі / пер. з ісп. М. Лукаш, А. Перепадя. – К.: Дніпро, 1995. – 703 с.
Стіль	Стіль Андре. Перший удар / пер. з франц. М. Лукаш. – К.: Держлітвидав, 1953. – 412 с.
Шекспір	Шекспір Вільям. Троїлі Крессіда: драма / пер. з англ. М. Лукаш / Шекспір Вільям. Твори: у 6 т. – К.: Дніпро, 1986. – Т. 4. – С. 331–435.

«...ПУДЕЛОЧКО ЖИВИХ КВІТОК»

Новорічний дискурс в епістолярії Лесі Українки

Світлана БОГДАН,

професорка Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

У статті досліджено особливості вербального моделювання одного з найпоширеніших світських свят – Нового року – в епістолярних текстах Лесі Українки; окреслено основні мовні засоби репрезентації його, встановлено типові та індивідуально виражені ознаки комунікативної поведінки адресантки в найчастіше актуалізованих комунікативних ситуаціях новорічного дискурсу – вітаннях та побажаннях; визначено також авторське сприйняття свят і самого процесу святкування.

Ключові слова: свято, дискурс, епістолярний текст, Новий рік, вітання, побажання.

«...A BUNCH OF FRESH FLOWERS»

New Year Discourse in Lesya Ukrainka's Epistolary

Svitlana BOHDAN,

PhD in Linguistics, professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University

The article studies the peculiarities of verbal modelling of one of the most popular secular holidays, New Year, in Lesya Ukrainka's epistolary texts. The paper defines basic means of its verbal representation, and specifies both typical and individual features of the addressant's communicative behaviour in frequent communicative situations of the New Year discourse, such as congratulations and wishes; it also elicits the author's perception of holidays and celebration activities.

Key words: holiday, discourse, epistolary text, New Year, congratulation, wishes.

Свято і святковий дискурс як об'єкт мовознавчого вивчення належать радше до периферії сучасних наукових досліджень в Україні, аніж до спектра активних і сталих зацікавлень учених, а тому їй представлені дуже обмеженим колом таких студій [5; 10], незважаючи на давню традицію активного вивчення їх в етнології, етнолінгвістиці та фольклористиці. Епістолярні тексти загалом перебувають поза увагою дослідницької спільноти в такому аспекті, хоча різні найменування свят, зокрема релігійних (*геортоніми*), входять до частотно репрезентованих елементів листовної спадщини різних комунікантів.

Святковий дискурс, за нашими спостереженнями, правомірно вважати одним із важливих стереотипних сегментів епістолярних текстів Лесі Українки, який виявляє насамперед її особистісне сприйняття й ставлення до різних свят, зокрема «рокових» (*Різдва, Великодня*), тобто основних у релігійному календарі, та власне світських, як-от іменини, дні народження. Його важливість засвідчує передусім регулятивний характер лексеми *свято*, що має концептуальний статус, з одного боку (див. про це докладніше в статті: [2]). З іншого – він логічно проєційований на домінуючу ознаку семантичної структури всіх текстів авторки – бінарну опозицію, тому номінація *свято* в її епістолярії завжди корелює з концептом *будень*: «Я не придаю великого значіння “святам”, але давно помітила, що під час них буває ще скучніше, ніж в будні (себ то коли взагалі де нудно), бо роботи стає менше, а вид людей в празни-

ковому настрої наводить не то сум не то заздрощі» (до Косач О. П. (матері), Ялта, 13 (25).XII.1897) [7, с. 491] (далі, покликаючись на епістолярні тексти Лесі Українки, в дужках зазначатимемо лише адресата, місце і час написання листа); «Тільки мені дивно, чого то і сей рік власне Ліля взяла на себе тую біганину: адже вона вже сеї зими і так досить поспу-жила товаришкам по курсу, будши “депутаткою”, тай минулий раз вона ж метушилася з концертом, то вже на сей раз нехай би ще інші побігали, а то вона певне більше втомилась за такі свята в Київі, ніж за всі будні в Петербурзі» (до Косач О. П. (матері), Сан-Ремо, 21.I (3.II).1902). Одночасна експлікація, хоч і за відсутності семантики протиставлення чи зіставлення, стосується також атрибутивних словосполучень, до складу яких входять означення *святковий* і *буденний*, пор.: «...тіля всяких святкових і буденних видатків зосталось мені коло 20 р.» (до Косача П. А., Ялта, 7 (19).IV.1898).

Іноді вживання двох антонімічних лексем у межах одного мікроконтексту слугує засобом вираження семи сталості й незмінності почуттів адресантки, як-от у листі до брата Михайла: «Любий Миша! Я тебе, Річчі, Анну Івановну і QueenMab (Королеву Маб (англ.), як жартівливо називали в родині Євгенію, доньку Михайла Косача, за схожість до феї царства сну з однойменної поеми англійського письменника Шеллі Персі Біші (1792–1822). – прм.) завжди люблю і щиро вітаю, все рівно сердечно, що в будень, що в свято, так і тепер» (до Косача М. П., Сан-Ремо, 14 (27).IV.1902).

Узвичаєно в лексикографічних працях *Новий рік* тлумачать як «наступний рік і перший день січня як початок наступного року» [6, т. 5. с. 433], тобто як свято й певний відтинок темпоральності. У словнику «Знаки української етнокультури» В. Жайворонок, крім актуалізації подібного визначення цього концептуального поняття, акцентує увагу на часових зміщеннях святкування його в давнину й нині та особливих ритуальних діях, прикметах: «**Новий рік** – наступний рік і перший день січня як початок наступного року; здавна календарний рік у наших предків починався з 1 березня (з початком весни, тобто з поворотом сонця на літо), пізніше – з 1 вересня (з поворотом сонця на зиму), а з 1700 р. ведеться сучасний відлік річного циклу з різницею між старим і новим стилями літочислення 13 днів...; календарне свято; з Новорічною ніччю пов'язано багато легенд; у цю ніч для набожних і праведних розкривається небо; уночі все живе говорить, особливо худоба; діти зранку ходять по хатах “засівати” (з рукавиці збіжжям); з Новим роком пов'язують ворожіння так званого *почіну*: хто як проведе перший день Нового року, так йому вестиметься весь рік; хто перший увійде в хату (бажано, щоб це був чоловік грошовитий, щасливий, здоровий); засівати ні гречкою, ні горохом не годиться – у першому разі будуть водитися блохи, а в другому – чиряки. *На щастя, на здоров'я, на той Новий рік, щоб було ліпше, як торік* (М. Номис); *На Новий рік погода – буде в полі урода* (приповідка); *Як на Новий рік – так цілий рік* (приповідка)» [4, с. 400]. Власне, така часова розбіжність святкування зумовила появу й паралельне функціонування двох його стереотипних найменувань у мовленні сучасних українців: *Новий рік* і *старий Новий рік*.

Принагідно зауважимо, що *Новий рік*, який належить до традиційних свят зимового циклу й визначається як одна зі світських загальнонародних універсалій у різних країнах, має водночас національний колорит та ознаки, які до того ж позначені виразною еволюцією в українській культурі й мовноповедінковій системі нашого етносу. Важливо й те, що сам святковий дискурс як «особливий тип мовленнєвої ритуальної групової діяльності, в якій текстовий континуум постає як естетично оброблений і детермінований соціокультурною ситуацією» [11, с. 53], знаходить вияв у цілій системі словесних і невербальних форм, завжди зреалізований у певному наборі стійких комунікативних ситуацій, що передбачає різну індивідуалізовану комунікативну роль його учасників залежно від їхнього статусу. А тому однією з найвиразніших ознак у моделюванні будь-якого святкового дискурсу (водночас із соціокультурними, когнітивни-

ми й мовними особливостями [10, с. 55]) дослідники небезпідставно вважають його комунікативні характеристики, домінантами яких і є учасники з певними, нерідко програмованими, дискурсивними ролями. Спільним для всіх комунікантів, на переконання Ю. А. Емер, можна вважати їхнє «прагнення виявити особистісне ставлення до святкової події, а також дискурсивна роль того, хто святкує, протиставлена дискурсивній ролі повсякденності» [11, с. 61]. Не менш суттєва також, на нашу думку, індивідуальна мовна самореалізація комуніканта в тих чи тих жанрах конкретного різновиду святкування. В епістолярії така комунікативна роль адресанта, хоч і має повторюваний вимір, представлена все ж таки не повною мірою, а лише фрагментарно з огляду на неповноту збережених листовних текстів.

Насамперед відзначимо особливе сприйняття (хоча точніше, очевидно, говорити все ж таки про опозитивне – про несприйняття) Лесею самого вислову *Новий рік*, що ґрунтується властиво на паронімічній асоціації лексем *рік* в українській мові й *рок* – у російській («асоціації ідей», за її визначенням) (у рос. мові *рок*, як відомо, – фатум, лиха доля): «*Дорогий Пане Товаришу, коли Ви дозволяєте так себе назвати, то я з охотою готова. Слова “з Новим Роком” по якійсь давній, привичній асоціації ідей наводять на мене смуток* (тут і далі вирізнення моє. – С. Б.)... *тому я прошу у Вас дозволу не казати їх тепер Вам, – не тим, що я не хочу Вас поздоровити, а тим, що не дається мені той стиль тай... не дуже я вірю в силу новорічних бажань*» (до Франка І. Я., Сан-Ремо, 31.XII.1902 (13.I.1903)). Як відомо, похідні номінації *роковий* / *рокові* активізовані в українській мові не тільки рідко, а й і з іншим значенням: *річний* і *щорічний* (здебільшого щодо основних свят церковного календаря), а не як *фатальний*, *згубний* чи *доленосний* (як узвичаєно в мові російській). «Словник української мови» подає таке значення лексеми *роковий*: «**РОКОВИЙ**, а, е, рідко. Який буває раз на рік; щорічний. [*Маруся (тихо до Гарасима):*] *Дядьку Гарасиме! Як же се так можна? Сьогодні таке свято рокове, храм у нас, а ви он – людей смішите* (Панас Мирний, V, 1955, 78)» [6, т. 8, с. 875]. Фіксує його й «Словник західнополіських говірок» Григорія Аркушина [1, с. 31]. Цю лексему як назву одного з дванадцяти основних свят церковного календаря дотепер збережено в повсякденному мовленні на Західному Поліссі. Леся Українка вживає її в епістолярному спілкуванні з мамою: «*Люба мамочко! З Новим Роком! Тут уже один новий рік зостріли – нового стиля – а поки лист мій доїде, то й скрізь уже буде новий рік. Але, властиве, так мало від того змінюється... і живучи життям новітнього номада, краще справді одвикну-*

ти від тих традицій, бо – не дарма “бідні невільники” кляли Марусю Богуславку за те, що вона нагадала їм “роковий день” на чужині» (до Косач О. П. (матері), Хелуан, 21.XII.1909 (3.I.1910)).

Однак, незважаючи на особистісні негативні асоціації адресантки щодо словосполучення *Новий рік*, його можна вважати регулятивним елементом її епістолярних діалогів, що підтверджують насамперед кількісні параметри вживання – 78 разів (у різних граматичних формах: *Новий рік/ Новий Рік* (11), *до / коло / з / від / для / без / задля / після Нового року* (28), *з Новим роком* (33), *у Новому році / в Новім році* (3), *по Новім році* (3)). Похідний прикметник *новорічний* фіксовано значно рідше – 11 разів. Отже, для Лесі Українки *Новий рік* (до речі, подібно до Різдва та Великодня) слугував щонайперше своєрідною точкою відліку подій – особистісних і родинних, тобто виконував насамперед хронотопічну функцію.

Важливими диференційними елементами мови будь-якого святкового дискурсу дослідники слушно вважають різноманітні стійкі формули, виразові засоби, опорні для певного жанру лексеми, а також текстову реалізацію співвіднесених зі святом концептів [11, с. 67]. Лексико-семантичний простір *новоріччя* в епістолярії Лесі Українки формують насамперед вітальні контексти напередодні року, що надходить, – це й зумовлює використання типових етикетних моделей із опорними лексемами *поздоровляю / поздоровлення, вітаю, привітати / привіт, gratulacija* (і без них): «**Поздоровляю з Новим Роком Вас та спільних знайомих**» (до Кривинюка М. В., Сан-Ремо, 23.XII.1901 (5.I.1902)) [2, с. 410]; «...*передай йому моє **поздоровлення з Новим роком***» (до Косач О. П. (сестри), Ялта, 1 (13).I.1898); «**Так все одно, я тебе тепер **поздоровляю** тричі і з іменинами, і з Різдом, та вже й з Новим роком, що тут уже на цілий тиждень постаршав**» (до батьків, Сан-Ремо, 25.XII.1902 (7.I.1903)); «**Люба Ріточко! **Поздоровляю** тебе і твою родину з Новим Роком і дякую за привіт. **Додадуюсь, що ти вже мені писала, але я тільки оцю одну празникову картку одержала, а то нічого не мала, відколи я тут**» (до Комарової-Сидоренко М. М., Хелуан, 23.XII.1912 (5.I.1913)) [3, с. 657]; «**Вітаю з Новим роком Вас з шан[овним] мужем і сестрою, прошу згадати про мене**» (до Москви А., Сан-Ремо, 15 (28).XII.1901) тощо.**

Один раз у складі такого висловлення фіксовано стереотипний і для сучасного українського мовлення росіянізм *наступаючий*: «*Милая бабушка, **поздоровляю вас [із різдвяними] святами і з наступаючим новим роком. **Бажаю** вам щастя, здоров'я і всього [найкращого]***» (до Драгоманової Є. І., Колодяжне, кінець грудня (поч. січня) 1889 р.).

Використання стереотипного народнорозмовного вітання зі сталим компонентом виразно побажальної семантики *будьте здорові з...* хоч і має факультативний вияв в епістолярії Лесі Українки, однак позначене особливим емоційним і урочистим забарвленням, властивим насамперед святковому етикету українців, і тільки почасти – повсякденному: *Будьте здорові з Колядою! З празником будьте здорові! З неділею будьте здорові!* Порівняймо вживання цього вислову в листі Лесі Українки до Івана Франка: «*СherMaotre! **Будьте здорові з Новим Роком!***» (Сан-Ремо, 24.XII.1902 (6.I.1903)).

Асоціативна пара *Новий рік – нове здоров'я* частотно актуалізована і в побажальних висловленнях українців, що, зрештою, не відображає якихось етнічних особливостей, а радше виявляє тяжіння до універсальності в мовній поведінці різних національних спільнот. Леся Українка використовує цю асоціацію в контексті новорічного побажання: «*Бажаю Вам з нового року нового здоров'я*» (до Павлика М. І., Колодяжне, кінець 1891 р. (перша половина січня 1892 р.)).

Статус стереотипності в її епістолярії мають також ті побажальні вислови напередодні Нового року, що містять семантично зневиражену конструкцію *всього найкращого*. Використання її, за нашими спостереженнями, припадає на ранній період епістолярного спілкування Лесі Українки, зокрема з бабусею: «*Милая бабушка! / Поздоровляю вас із Новим годом і бажаю вам **усього найкращого***. *Сподіваюсь, що за для Нового року ви мені пробачите мої **прошлогодні лінощі***» (до Драгоманової Є. І., Колодяжне, кінець грудня 1888 – початок січня 1889 р.) (зауважмо: у межах цитованого мікроконтексту вжито і росіянізм *год*, і питому українську лексему *рік*; імовірно, це зумовлено тим, що вони обидві належали до родинного словника, щоправда, вживання першої, очевидно, пояснюється все ж таки чинником адресата); «*Милая бабушка! / Поздравляю Вас ще раз з Новим Годом і бажаю Вам **всього найкращого***. *Спасибі Вам за ті гроші, що Ви нам прислали перед Святками, вони прийшлись нам як не можна більше к стати, бо инакше мусіли б ми на свята не так весело проводити час*» (до Драгоманової Є. І., Київ, 23.I (4.II).1894).

Асоціативний семантичний зв'язок двох узвичаєних (і передбачувано – взаєпов'язаних) понять *Новий рік – нове щастя*, які моделюють ще одну частотну етикетну формулу в поведінковому кодексі українців («*З Новим роком, з новим щастям! / **Запізнений привіт, але ж від того він не менше щирий***» (до Кобилянської О. Ю., Київ, 18–22.I (30.I–3.II).1900)), породжує особистісне несприйняття Лесі Українки. Воно спричинене, по-перше, відсутністю, на її переконання, взаємозалежності

(семантичної згармонізованості) цих двох понять і насамперед – невизначеністю, суб'єктивністю й полісемантичністю лексеми *щастя* («*P. S. У нас кажуть: з Новим Роком, з новим щастям! але – що таке щастя? для мене ся ідея не стоїть ясно перед очима*» (до Павлика М. І., Колодяжне, кінець 1891 р. (перша половина січня 1892 р.))), по-друге, невірою не лише в імовірність щастя, а й загалом у доцільність будь-яких її побажань іншим адресатам, почасти – упередженістю щодо ословлення бажань / побажань загалом (щоб навіть мимохіть не завдати прикроців любим адресатам). Власне, ці чинники експліковано (майже регулярно) як найпосутніші в її авторських коментарях до таких висловлень, наприклад: «*Любий дядьку! / Поздоровляю Вас і всіх наших з Новим роком, сказала б з новим щастям, та я щось не вірю в щастя, отже бажано здоров'я та трошки більше спокою і радощів*» (до Драгоманова М. П., Київ, 5 (17).I.1894).

Важливо й те, що на основі цієї традиційної моделі Леся Українка пропонує власну, трансформовану лексично формулу, яка співвіднесена з її світосприйняттям, особистісним досвідом та позначена індивідуально маркованим асоціативним зв'язком *Новий рік – нові надії*, бо саме реалізація надій, на її переконання, перебуває в особистісній площині й залежить від кожної людини безпосередньо, натомість *щастя* – поза сферою індивідуального вибору: «*З Новим Роком! З новими надіями! Здається так “найреальніше” було б людям поздоровляти одно одного, бо щастя і т. п. “лежить у богів на колінах”, а надії хіба найбільше від нас залежать і їх найменше одбірають нам і старі і нові роки...*» (до Волховського Ф. В., Сан-Ремо, 26.XII.1902 (8.I.1903)). Привертає увагу важливий факт: бажаючи іншим (радіше стереотипно, за звичкою, за усталеними поведінковими приписами) багато різних узвичаєних позитивів у прийдешньому році (послугуючись здебільшого традиційним реєстром лексем із позитивною конотацією – *здоров'я, щастя, успіхи* тощо), вона не передбачала й не проєціювала жодних із можливих побажань для себе. Та ймовірно, що саме в цій ситуації імпліковано не відчай, не розпач, не зневіру, а радше вміння реально сприймати свій стан (відповідно до окресленого нею ж «трагічного оптимізму» як особистісної автохарактеристичної домінанти): «*Любая Лілеєнько! Поздоровляю тебе і Михалів з святками і Новим Роком, чей же той новий буде для вас милостивіший від Старого. А от для мене видно всі роки однакові...*» (до Косач О. П. (сестри), Ялта, 28.XII.1907 (10.I.1908)). Кваліфікація Нового року оцінним атрибутивом *милостивий* (порівняно зі старим) – це, поза сумнівом, виразно індивідуально-авторське побажання прихильної долі для родини любові

сестри Ольги й водночас – зважена та нейтрально окреслена констатація незмінності й непорушності константи однаковості – для себе. На тлі смислової зрівноваженості й нейтральності лексичного ряду в цьому останньому висловленні саме пунктуаційний маркер приховує весь емоційний спектр почуттів адресантки, що слугує своєрідною стилістичною опозицією до словесної площини.

До того ж Леся Українка вважала, що будь-яке вітання не варто співвідносити лише з певним хронологічно-святковим виміром, із конкретною датою: передумова такої комунікативної дії – особистісне бажання мовця, а воно, за її твердженням, не має часових обмежень, зокрема, якщо йдеться про дружнє, товариське чи родинне спілкування (наприклад: «*Після Нового Року (з котрим я забула тебе поздоровити, ну, та я і без Нового Року бажано тобі всього найкращого) приїздив Миша і пробув у нас до 16-го, та за гостями і всякою біганиною я його мало бачила*» (до Драгоманової-Шишманової Л. М., Київ, 18 (30).I.1896). Саме внутрішній стан комуніканта, почуття прихильності й поваги – реальні спонуки творення побажального дискурсу та його ословлення. Таку поведінкову модель Леся Українка вважала усвідомленим особистісним вибором, інакше – вітально-побажальна дія набуватиме статусу офіційності й утрачатиме ознаки персональності: «*А сьогодні і надто не хтів картки посилати, бо то ніби офіційна градуляція з Новим Роком, а хтось та ще хтось не мають собі нічого гратулювати, хоч в календарі стоїть червоно надруковано 1 січня. Undwasweiter? (А що ж далі? (нім.)). Хтось і першого і другого і завжди, завжди готовий привітати когось чорненського ніжними словами і ще ніжнішими пассами, от через те не може посилати “градуляції”, бо знає, що хтось невеселий тепер і не того хоче*» (до Кобилянської О. Ю., Сан-Ремо, 19–20.XII.1901 (1–2.I.1902)). Леся Українка навряд чи вважала Новий рік святом, кваліфікуючи його радше як хронологічний вимір людського буття: «*Дорогий Михалю! поздоровляю Вас не так з Новим Роком, бо він має тільки для хронології значення, як з новим життям, чи то формою життя*» (до Кривинюка М. В., Тбілісі, 3 (16).I.1905).

Усічений варіант узвичаєного вітання-побажання з *Новим роком* належить до найчастотніших у листовній комунікації Лесі Українки й нерідко становить позиційно виокремлене висловлення на початку епістолярного тексту: «*З Новим Роком!*» (до Драгоманової Є. І., Колодяжне, кінець грудня (поч. січня) 1889 р.); «*З Новим Роком, люба мамочко!*» (до Косач О. П. (матері), Хелуан, 28.XII.1912 (10.I.1913)) [3, с. 658] (у пре- і постпозиції до звертання: «*З Новим Роком! / Високошановний пане Товаришу!*» (до Коцюбинського М. М., Тбілісі,

10 (23).I.1904) і «Люба мамочко! **З Новим Роком!**» (до Косач О. П. (матері), Хелуан, 21.XII.1909 (3.I.1910)). Іноді воно розміщене в першому висловленні листа: «**З Новим Роком! Спасибі, люба Річчі, за авторський дарунок**» (до Судовщицької-Косач О. Є., Сан-Ремо, 29.XII.1902 (11.I.1903)); «**З Новим Роком! Люба мамочко, твої і папін листи йшли щось дуже довго, певне через святковий наповн листів на пошти, так що я тільки вчора отримала їх, та не могла зараз відповісти**» (до Косач О. П. (матері), Тбілісі, 5 (18).I.1904); «**З Новим Роком! Люба мамочко, поздоровляю тебе і дякую за твої привіти**» (до Косач О. П. (матері), Хоні, кінець грудня 1911 р. (початок січня 1912 р.)); «**З Новим Роком! Любий Михалюню, тиєсно моя золотенька!**» (до Кривинюка М. М., Хелуан, кінець грудня 1912 р. (початок січня 1913 р.)) [3, с. 658]. Експлікація цієї конструкції в кінці речення має факультативний вияв (наприклад: «Любая Лілеєнко! Не знаю, коли сей лист до тебе дійде (боюся, що Д[митро] Ів[анович] (Д. І. Дорошенко. – прим.) на свята виїхав і лист лежатиме), але вже певне по Новім Році, отже: “**з Новим Роком!**”» (до Косач О. П. (сестри), Кутаїсі, 26.XII.1910 (8.I.1911)).

Один раз цей різновид вітання має іншомовну актуалізацію, зокрема – італійською мовою (в час перебування адресантки в Сан-Ремо): «*Віон principio, basi e saluti a tutti i tre!*» (З Новим роком, поцілунки і вітання всім трьом! (італ.)) (до Драгоманової-Шишманової Л. М., Сан-Ремо, 30.XII.1902 (12.I.1903)).

Текстова постпозиція новорічного вітання хоч і можлива, однак фіксована рідко: «Ну, обізвись, то й я довишим словом обізвусь, а тим часом “**з Новим Роком**”, бо він уже тут єсть» (до Косач О. П. (сестри), Сан-Ремо, 20.XII.1901 (2.I.1902)); «З Новим Роком! Ц[ілюю] м[іцно], будьте здорові» (до Кривинюка М. В., Сан-Ремо, 21.XII.1902 (3.I.1903)). До речі, саме позиційна актуалізація таких формул (у завершальній частині листа або в постскриптімі) слугує додатковим маркером «неважливості» їх для адресантки, певної вторинності вітань у її міжособистісній комунікації. Водночас це створює враження, що вжито їх радше як данину етикетній традиції (мовлячи розмовним стилем – «для годиться»), аніж внутрішньою комунікативною потребою та інтенцією авторки, пор.: «**А! З Новим Роком!**» (до Драгоманової-Шишманової Л. М., Сан-Ремо, 22.XII.1901 (4.I.1902)). У цитованому фрагменті «другорядність» святкового вітання посилює препозитивно вжитий вигук, семантика якого актуалізує комунікативну дію пригадування.

Індивідуальні лексико-семантичні реєстри новорічних побажань Лесі Українки зумовлюють насамперед семантичні поширювачі, що не належать

до реєстру стереотипно відтворюваних у такій комунікативній ситуації. Узвичаєна лексико-граматична модель *Новий рік + нове щастя* у її вітально-побажальному дискурсі доповнена номінацією *вдача* («З Новим роком, з новим щастям! / Люба Лілічко і панове громадо, бажаю вам усім щастя і вдачі на кожній дорозі» (до Косач О. П. (сестри), Ялта, 1 (13).I.1898)). Важливо й те, що інша традиційна модель українського мовного етикету з інваріантною частиною *будьте здорові* зазнає в її листах трансформації завдяки темпорально окресленим лексемам, які увиразнюють семантику сталості таких побажань, порівняймо зі згаданими раніше: «*Будьте здорові і в сім, в новім році*» (до Петруненка Ф. Г., Хоні, 22.XII.1911 (4.I.1912)) [3, с. 593]; «*Будьте здорові з новим роком і на безрік*» (до Тищенко Ю. П., Хелуан, 5 (18).I.1913).

Фактор адресата, зокрема його мова спілкування, зумовив появу в її індивідуальному стилі конструкцій-росіянізмів *из / з Новим Годом / годом* (зокрема двічі в спілкуванні з бабусею (Колодяжне, кінець грудня 1888 – початок січня 1889 р.), один раз – із батьками (Сан-Ремо, 25.XII.1902 (7.I.1903)). Вжито їх також і в листах до російськомовних адресатів (Ф. С. Карпової і М. М. Собіневської), фіксовано варіанти – *Съ Новымъ Годомъ!* і *С Новым Годом!*: «*Съ Новымъ Годомъ! / Дорогая Феоктиста Семеновна! Сегодня здѣсь Новый Годъ, а пока открытка доѣдетъ, то будетъ и у насъ Новый Годъ, поэтому поздравляю Васъ, цѣлюю и желаю всего, всего хорошаго*» (Хелуан, 19.XII.1912 (1.I.1913)) і «*С Новым Годом! Дорогая Маруся! вѣдь уже и Крещенье будет, пока эта открытка доѣдет?... Мы собираемся праздновать Рождество по старому стилю, т[ак] к[ак] большинство пансионеров из России или копты, признающе тоже старый стиль. Впрочем, как мы можем вообще “праздновать”? Вѣдь и так ничего не дѣлаем, сидим насолнцѣ и болтаем, – чѣм не праздник?»* (Хелуан, 10 (23).XII.1912).

На формуванні семантики дискурсного виміру новоріччя істотно позначилися й позалінгвальні чинники. Зокрема перебування адресантки в дні новорічних свят (а вони щонайперше асоціативно пов'язані в її світосприйнятті з Різдвяними). Порівняльні контексти звичаєвих відмінностей у координатах *рідне – чуже* формують доміанти лексико-семантичної площини таких описів. Скажімо, пишучи рідним про традиції святкування в Італії, основними лексичними регулятивами в таких описах слугують номінації *вертеп, музика, марші, серенади*. Однак найвиразніші відмінності – у функційному використанні різних *квітів*: не лише як елемента дарункової комунікації італійців, а щонайбільше – як засіб декорування святкового столу й святкового частування, для якого викорис-

товувалися здебільшого *фіялки, троянди, геліотропи*. Щоправда, докладний опис «квіткової присутності» стосується італійського Різдва, однак подібне, за твердженням адресантки, передбачено й на Новий рік: «*Оце ж тут вже й Різдво минуло. Перед св[ятим] вечером в день грала музика в саду мійському, а в церквах були вряжені вертепи з діячами-терракоттовими фігурами: Madonna, San Giuseppe, pastori etc.* (Мадонна, святий Йосиф, пастухи тощо (італ.), *всі дуже італьянізовані, а з боку і в агіурі* (позаду (франц.)) *сцені вже й просто італьянські типи дівчат з мандолінами і т. у.* *Я бачила те в день, приготоване для вечірньої відправи (тільки Gesù bambino (немовляти Ісуса (італ.)) ще не було), а в вечері не бачила, було холодно і дощ накрапав, так що не можна було виходити мені. Цілий вечер по вулицях їздили оркестри всякої музики, витинали дуже веселі марші і спинялись перед більшими віллами для серенад. От який тут святий вечер і коляда. Замість куті був якийсь особливий пуддинг (либонь теж обрядовий) обложений букетами фіялок. Другого дня (1-й день Різдва) квіток було у нас сила! всі *fournisseurs* (постачальники (франц.)) понаносили квіток при своїх продуктах. Тут же все присилають з базару сами продавці, а кухарка тільки ходить вибирати, так ото й прислали м'ясо з трояндами, молоко з геліотропом і т. д. Навіть хлопець-візник, що служить у Садовських, приніс своїй господині величезного букета "*per buone feste Natalizie*" (на добре різдвяне свято (італ.)), а кухарка прибори за столом квітками убрала. Кажуть, таке саме має бути й на Новий рік. Квіток тут взагалі не жалують, бо на їх тут "не голодні". Навіть на бульварах нікому не боронять зривати рожі, скільки хто хоче, бо з тих рож тут живоплоти роблять і вони цвітуть цілий рік» (до Косач О. П. (матері), Сан-Ремо, 15 (28).XII.1901). Щоправда, почуття захоплення, позитивні враження від таких святкування не могли переважити ностальгійних відчуттів Лесі Українки: дому не може замінити жодне найяскравіше «вражіння» в ситуації бездом'я й чужини. А тому на завершення цього опису з'являється такий очікуваний внутрішній діалог-автокоментар: «*Як то там у вас Різдво буде? Либонь з снігом-морозом і без квіток. А все ж воіля б я бути на Різдво в Києві*». Ймовірно, саме ці емоції й спонукали її напередодні 1903 р. в Сан-Ремо скористатися новорічним вітанням на «італьянський лад» – надіслати родині *пуделочко* живих квітів: «*Я вам усім (родині!)] посилаю завтра поздоровлення новорічне на італьянський лад: пуделочко живих квіток. Як принесуть пов'істку, то не гайтеся отримати з пошти, щоб квітки не повьяли, а скоріш, що принесуть посилку одразу до дому, бо то посилається експресом, на правах "заказного листа"*» (до батьків, Сан-Ремо,*

25.XII.1902 (7.I.1903)) [2, с. 579]. Подібний дарунок було надіслано також до Петербурга сестрі Ользі, щоправда, замість лексеми *пуделочко* цього разу вжито синонім, що має загальнономовну актуалізацію – *коробочка*: «*Вчора я послала тобі коробочку квіток на адр[есу] Інститута. Не гайся получити, а то пропадуть*» (до Косач О. П. (сестри), Сан-Ремо, 27.XII.1902 (9.I.1903)). До речі, слова *пуделочко* не фіксує академічний словник української мови, а лише похідний демінутив *пуделко*: «**ПУДÉЛКО**, а, сер., діал. Зменш.-пестл. до *пудло*» [5, т. 8, с. 384]; «**ПУДЛО**, а, сер., діал. Коробка або футляр» [6, т. 8, с. 385]. Етимологічний словник визначає лексему *пудло* як «коробка, ящик» [3, т. 4, с. 627] і кваліфікує її як запозичення з польської мови. Як відомо, слово *пуделко* частотне в буковинських говірках, а тому широко вживане в текстах Ольги Кобилянської.

Важливим елементом мовної площини новорічного (і ширше – всього різдвяно-новорічного циклу) дискурсу є також вербалізація стереотипних номінацій зимових розваг і атрибутики цього свята. Однак актуалізація таких лексем має факультативний вияв в епістолярних текстах Лесі Українки та обмежена кількома номінаціями: **ялинка** («...*хотіла, правда, остатись* (Оксана. – С. Б.) *на перші дні свят в Запрудді раді ялинки для запрудських дітей, але мама (вона ж була в Запрудді) "обідилась" за такий замір*» (до Косач О. П. (сестри), Сан-Ремо, 16 (29).XII.1902)), **ялинь** («*На свята якось чудно час зіходив, – не то щоб було мені весело, а шпорталась і метушилась чимало, то ялинь дітям убирала, то живі картини вряжала і так воно здавалось, що роботи багато було*» (до Драгоманової Л. М., Колодяжне, 10 (22).I.1893)), **санки** («*У нас оці два дні – зима. Дуже чудно і навіть якось смішно дивитись, як на лаврах та кіпарісах лежать білі платочки снігу, так і здається, що се хтось понакладав на них вати, граючи "в зиму". Не менше смішно і те, що над морем, незамерзлим і ясним, люде їздять по набережній на санках та шей нащось-то з дзвінками, певне для більшого сміху. Їздити властиве зовсім нема по чому, бо снігу того ледве притрушено, але тут, так само як в Софії, люде чепляються до кожної приклички, щоб показати санки і хоч хвостик якого небудь поганенького хутра*» (до Косач О. П. (матері), Ялта, 13 (25).XII.1897)), **сани** («*Ізвоцики зараз же, як тільки випав сніг (на святий вечер саме), виїхали на санях, з великим гуком, з силою дзвінків, але сідали на ті санки тільки "розпущені" на свята гімназисти та кадети, а старші люде не рішались, чуючи, як деренчать полозки по камінні...*» (до Косач О. П. (матері), Тбілісі, 5 (18).I.1904)), **катання на ковзанах** («*У Ради тепер ratinage* (катання на ковзанах (франц.)) – *злоба дня; вона вже*

досковзалась до того, що раз на льоду провалилась, однак все таки не каїться. Сьогодні йде дощ і, значить, *adieux patinage!* (прощай, катання на ковзанах! (франц.))» (до Косач О. П. (сестри), Софія, 19.XII.1894).

Як джерело реконструкції «новорічного побуту» адресантки цікавий її докладний опис однієї «товариської вечери» – самої дискусії, мовної поведінки й характеристики учасників (очевидно, йдеться про зібрання соціал-демократів у Тифлісі) в новорічні дні 1905 р.: «Найцікавіше зустрічали Новий Рік – на “товарищеском ужине”, де зібралось до тисячі народу і ніхто, певне, не “ужинал” (я прийшла додому абсолютно голодна), бо не до того було: до 2-ої год[ини] ночі (а може, й довше, бо я в 2 г[одини] пішла додому, не дїждавшись, поки всі розійшлись) була “брань презельная”» (до Кривинюка М. В., Тбілісі, 3 (16).I.1905). Ця вечірка вкрай утомила Лесю Українку, про що стверджує емотив-автохарактеристика «ледь жива», а оцінний висновковий контекст слугує виявом його винятковості й незвичності: «У всякім разі, я ще ніколи так Нового Року не стрічала. Цікаво, як то він взагалі пройде, сей рік...».

Фіксовано також особливий оцінний контекст адресантки щодо останнього року в її житті – тринадцятого: «...і новий рік, хоч він і “тринадцятий”, “заповідає ся помисльно”» (до Косач О. П. (матері), Хелуан, 28.XII.1912 (10.I.1913)). Як відомо, ця цифра, що стереотипно перебуває в площині ментальних пересторог, очікувань нещастя (і не лише українців!), має стосунок і до Лесиноного народження. Саме з нею іноді пов'язують той особливий вектор її земного шляху, визначеність (програмованість?) її долі. Однак навряд чи можна стверджу-

вати так беззастережно, тим паче, з категоричністю постійності і її особистісного сприйняття цього числа як неодмінно маркованого стилістично в площині негачій, а ще більше – приреченості. Він, на переконання адресантки, заповідався «помисльно». Уміння Лесі Українки приймати реальний світ і незмінність творити всупереч, а не завдяки актуалізує автокоментар, що містить інший лист, написаний невдовзі після цитованого до приятельки Галини Комарової: «...Мені дуже мило було одержати привітання від тебе і від Левинятка, і се мені підсолодило трохи вражіння від моїх 42-х роковин, що самі по собі не могли бути дуже приємними, бо се вже цифра така, що показує не до Петра, а до Різдва. Ну, та нічого, коли минув час “петрівчаних пісень”, то ще, як дасть біг, поколядуємо трохи людям, поки сила...» (Хелуан, 9 (22).III.1913). Колядувати залишалось, на жаль, недовго: кілька місяців.

Отже, завдяки аналізу основних елементів святкового дискурсу новоріччя на основі всіх контекстів актуалізації найменування *Новий рік* в листах Лесі Українки можна стверджувати, що він хоч і є частотним елементом її епістолярної комунікації, проте переважно виконує роль фіксації перебігу певних особистісних подій. Автокоментарі адресантки засвідчують нейтральне, а здебільшого – навіть її негативне ставлення до цього свята (зрештою – подібно до всіх інших рокових свят). Важливим елементом комунікативної поведінки Лесі Українки в системі новорічного святкового дискурсу слугують вітально-побажальні фрагменти, що відтворюють і стереотипні, і окреслені індивідуально поведінкові моделі.

Література

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок / Г. Аркушин. – Луцьк: Вежа, 2000. – Т. 2. – 458 с.
2. Богдан С. Вербалізація концепту *свято* в епістолярній поведінці Лесі Українки / С. Богдан // *Studia ukrainika Posnaniensia* / redaktor naukowy Tetiana Kosmeda. – Poznań, 2013. – S. 23–37.
3. Етимологічний словник української мови: в 7 т. – Т. 4: Н–П / уклад. Р. Болдирев та ін.; ред. тому: В. Коломієць, В. Складенко. – К.: Наук. думка, 2003. – 656 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Космеда Т. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера Святки в українському мовному просторі: моногр. / Т. Космеда, Н. Плотнікова. – Л.: ПАІС, 2010. – 408 с.
6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства / за ред. І. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
7. Українка Леся. Листи: 1876–1897 / упоряд. В. Прокіп (Савчук), передм. В. Агеєвої – К.: Комора, 2016. – 512 с.
8. Українка Леся. Листи: 1898–1902 / упоряд. В. Прокіп (Савчук). – К.: Комора, 2017. – 544 с.
9. Українка Леся. Листи: 1903–1913 / упоряд. В. Прокіп (Савчук). – К.: Комора, 2018. – 736 с.
10. Хомчак О. Формування асоціативно-вербальної моделі концепту *свято* / О. Хомчак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. – 2016. – Вип. 60. – С. 245–247.
11. Эмер Ю. А. Праздничный дискурс: когнитивно-дискурсивное исследование / Ю. А. Эмер // Вестн. Том. гос. ун-та. Филология. – 2011. – № 4 (16). – URL: cyberleninka.ru/article/n/prazdnichnyy-diskurs-kognitivno-diskursivnoe-issledovanie.

ДРІБНО НЕ ПРО ДРІБНИЦІ

Василь ЗАДОРЖНИЙ,
м. Київ

Слово *дрібний* в українській мові, як, мабуть, і переважна більшість слів у ній, – багатозначне. Багатозначність – явище загалом позитивне, та для нас досить і того, що воно просто є в мові. Значень у нього нині, судячи з лексикографічних джерел, чимало; щоб не згадувати без потреби всіх, скажемо, що першим тут фіксується «малий розміром, об'ємом» [СУМ II, 414] і «невеликий ростом; молодий віком» [там само], а останнім, шостим і вже переносним, – «який не має істотного значення; незначний, другорядний» [там само]. Інших значень цього слова ми поки що не згадуємо не з якихось інших причин, а лише з тієї, аби не переважувати виклад надміром матеріалу, хоч мусимо наголосити: викладене тут адекватно зрозуміти можна, тільки уважно простудіювавши всю статтю *дрібний* у «Словнику української мови», до чого й запрошуємо допитливих. Ми ж відразу перейдемо до аналізу тих значень слова, що становлять наш спеціальний інтерес.

Насамперед нашу увагу привертає група усталених мовних зворотів типу *дрібні сльози лити* (*випливати*); *умиватися* (*умитися*, *обливатися*, *облитися*, *залитися*, *залитися* і т. ін.) *дрібними сльозами* [там само], які мають, згідно із джерелом, значення «гірко плакати» [там само]. Зрозуміло, тепер об'єктом нашого аналізу має стати те значення слова *дрібний*, якого стосуються наведені словосполучення. Значення це – «який складається з малих однорідних частинок, предметів» [там само]*, на підтвердження чого упорядник наводить такі приклади з авторитетного українського мовокористування: «На тонкій шиї чорнів шнурок з дукачем та червоніло дрібне добре намисто»; «Темінь. Мжичить дрібний осінній дощ, під ногами хлюпає вода»; «Уважно вдивлялася Леся в рядки свого дрібного письма, мов шукала в них якихось потаємних думок» [там само]. Звичайно, і намисто, й осінній дощ-мжичка, і письмо можуть бути дрібними – приклади дібрано ретельно. Та чи те саме значення має слово *дрібний* у, скажімо, такому контексті:

І шумить, і гуде –
Дрібен дощик іде?

Гадаємо, тут слово *дрібний* має значення «густий, частий, рясний тощо» [див.: *дрібний...* 3) «густой, частый». Дрібен дощик іде [Грінч. I, 443]. Не менш цікаво, що назване джерело тотожне значення вбачає в цьому слові й у словосполучі *дрібні сльози*, див.: «За дрібними слізеньками світоньку не бачу» [там само], що нам видається цілком переконливим. Гадаємо, саме це значення слід убачати й у контексті, що його подає «Словник української мови» [див.: «Жінка встала... I, мов водою, залилась Дрібними, як горох, сльозами» [СУМ II, 414]. Коли ж тут *дрібний* – «який складається з малих однорідних частинок, предметів», як стверджує словник, то людські сльози завбільшки з горошину можна вважати однорідними, але малими, мабуть, усе-таки ні.

Ми вже визнали, що письмо, як дощ і сльози, може бути дрібним у тому розумінні слова, що хтось має дрібний почерк, пише дрібними буквами, але чи правда, що *дрібний лист* – «мелко и густо исписанное письмо» [див.: Грінч. I, 443]? Скажімо, у такому контексті:

Дрібні листи пише,
Дитину колише,
З буйним вітром розмовляє?

Почнімо тепер з іншого кінця. Сучасна українська лексикографія дуже оригінально трактує значення прислівника *дрібно*. Згідно з її даними, це є в першому значенні прислівник, який походить від прикметника *дрібний* [див.: СУМ II, 415] – зрозуміло, що вони й семантично співвідносяться. Однак, за даними того ж словника, прислівник *дрібно* може мати також значення, що в прикметникові *дрібний* не засвідчене, а саме – «те саме, що докладно» [там само]. Хоча це є явним парадоксом, упорядник наводить тут ілюстрацію з мовлення І. Котляревського, яка, треба визнати, цілком підтверджує слушність сказаного [див.: «По тім все дрібно розказала [Сивилла], Кого до пекла проводжала, До кого, як, про що, за чим...» [там само]. Додамо, що стосовно цього існує вже давня лексикографічна традиція, причому – доволі ригористична [див.: *дрібно...* 2) «подробно». Потім все дрібно розказала, кого до пекла проводжала» [Грінч. I, 443]. Насправді ж, звичайно, тут жодного парадоксу немає, крім того хіба, що перед фіксацією у прислівнику *дрібно* значення «докладно» треба подати значення «докладний» у прикметникові *дрібний*. Так, *дрібний лист* – це «докладний, детальний лист» або «лист із по-дроб-ицями», одне слово, – «дрібний лист».

* Другу частину того самого значення упорядник визначає так: «Який складається з часто повторюваних елементів про звук, рух, сміх і т. ін.» [див.: СУМ II, 414]. Ми це значення, як і інші, що розглядуваної проблеми не стосуються, не аналізуємо, хоча важко стриматися, щоб дещо в цитованому не прокоментувати; скажімо, ряд однорідних «звук, рух, сміх і т. ін.» відзначається такою гомогенністю означуваних явищ, що тут відразу все стає дуже зрозумілим.

Так сталося, що в «Енеїді» вже згаданого І. Котляревського є аж кілька випадків уживання прислівників, щоправда, *дрібненько* і *дрібнесенько*, значення яких не підлягає жодному сумніву; ми їх тут наведемо тільки тому, що нам, на жаль, бракує відповідних контекстів із прикметником *дрібний* та й *дрібненький* і *дрібнесенький* – сподіваємося, що й ця мовна практика класика української літератури допоможе нам зрозуміти, здавалося б, просту істину: не може бути в мові такого, щоб відприкметниковий прислівник мав таке значення, якого не має сам вивідний для нього прикметник. Тож див.: *Вергілій, бач, не нам був рівня, / А видно, що начухав тім'я, / Поки дрібненько описав* [Котл. 127]; *Лул, як комендант ісправний, / Енеєві лепорт подав, / Як війська ватажок начальний / Про все дрібненько розказав* [Котл. 180]; *Ми все в Латиніві уста / Внесем, дрібнесенько розкажем / І щиро, щиро те докажем, / Що з Турном дружба є пуста* [Котл. 187].

На нашу думку, не є випадковим, що сучасна лексикографія недогледіла аж двох значень прикметника *дрібний*. Річ у тім, що, як видається, його значення «докладний» розвинулося на основі значення «густий, рясний, частий тощо», тому, не взявши до уваги одного, упорядник уже «небезпідставно» не помітив другого. Тому наведемо тепер ще кілька прикладів відповідного мововжитку, обмеживши їхню велику кількість в українській народній мові кількома випадками з українських народних дум: *Дай же, Боже, з неба дрібний дощик, / А з низу буйний вітер* [УНД, 98]; *Гей! Подай, подай нам, Господи, з неба дрібен дощик, / А низу-то буйний вітер* [УНД, 108]; *Ані сиві тумани уставали, / Ні дробні дощики накрапали / І ні сизі орли захлехотали / То ж три братіки з города з Озова / З віри турецької утікали* [УНД, 216]; *І із низу, / Із Дністра / Стиха вітер повіває, / Чорна хмара наступає, / Дробен дощик накрапає...*[УНД, 223] та ін. Безперечно, те саме значення слова маємо й у цих випадках: *Старший брат тое зачуває, / Словами промовляє, / Уже дробними слезами поливає* [УНД, 153]; *От тогді ж то пані Барабашева, гетьманова, / Ударитья об поли руками, / Обіллеться дрібними слезами, / Промовить стиха словами...*[УНД, 265]; *Сестра тое зачуває, / До брата словами промовляє, / Дробніми слезами обливає...*[УНД, 326]; *Вийду за ворота, не раз і не два / Дрібними слезами обіллюся, / Ще до неба – високо, і в землю – глибоко, / А в свою сторону до родини – далеко* [УНД, 337] тощо.

Звичайно, не бракує народній мові й тих випадків слововжитку, коли прикметник *дрібний* має

значення, кажучи узагальнено, «невеликий, малий розміром, віком і под.», напр.: *К йому прилітали три дробні пташки, три сиві зозулі, / То вони його окували, / Як родні сестриці братіка оплакали* [УНД, 217]; *К йому дробная птиця налітала, / Коло жовтої кості тіло біле оббирала* [УНД, 217]; *Не сизая зозуленька в темнім лузі кукувала, / Не дрібная пташечка в саду щebetала, – / Сестра з братом іздалека розмовляла, / Поклон посилала...* [УНД, 327] та ін. Звичайно, не тільки з цими кількома усталеними народнопоетичними мовними зворотами пов'язана проблема з'ясування всіх значень слова *дрібний*. Ідеться взагалі про вправність нашого рідномовного мовокористування і, зрештою, про те, чи адекватно ми розуміємо сказане рідною мовою. Тому тепер, після аналізу явища, пропонуємо знову звернутися до зразків народної мови й спробувати знову з'ясувати значення слова *дрібний* у зміненому контексті: *Ой усі поля самарські погоріли / Та вже й почорніли, / А тільки не згоріло три терни дрібненьких, / Три байраки зелененьких* [УНД, 92]; *Гей, усі поля самарські почорніли / Та ясними пожарами погоріли, / Тільки не згоріли / У річці Самарці / Три терни дрібненькі, / Три байраки зелененькі* [УНД, 94] та ін.

Що може тут означати *терни дрібненькі*? Тобто який образ постає перед сучасним українцем, коли він чує українську народну думу в цій частині? На наш погляд, ідеться про густий терен, однак не про густі зарості терну, як може видатися на позір; насправді тут сталим епітетом означена якість самої рослини, адже відомо, що терен – дуже розгалужений, із колючими гілками, кущ, іноді – невисоке дерево. Здається, це саме той випадок, про який кажуть, що інакше про це не скажеш: тож усяке пояснення ніби й правильне, але наче трохи накульгує.

Поза сумнівом, *дрібний дощ*, *дрібні слези* – нині це вже усталені звороти української народної, переважно народнопоетичної мови, однак їх і тепер треба розуміти адекватно. Ще складніше з таким же усталеним мовним зворотом *дрібний лист*, у якому прикметник *дрібний* має для нас чи не екзотичне значення. Проте й це, звичайно, не може бути перешкодою для адекватного сприйняття його. Певна річ, допомогти зорієнтуватися мовцеві в лексичній різноманітності покликані словники, особливо коли йдеться про складні випадки слововжитку. І цілком протилежний ефект від них тоді, коли вони зацікавленого мовця збивають з пантелику, що ніяк не може бути виправдано. Незмінним правилом є: словники для мови, а не мова для словників.

Список скорочень використаних джерел

Грінч.	Словарь української мови: у 4 т. / упоряд. Б. Грінченко. – К., 1907 – 1909.	СУМ	Словник української мови: в 11 т. – К., 1970–1980.
Котл.	Котляревський І. Твори / І. Котляревський. – К., 1980.	УНД	Украинские народные думы. – Москва, 1972.

УДК 821.161.2-1.09

УТОПІЯ НА МАГІСТРАЛІ ЕСТЕТИЧНИХ ШУКАНЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Тереза ЛЕВЧУК,

доцент Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

Предметом аналізу стали жанрологічні тенденції статті Лесі Українки «Утопія в белетристиці» (1906). Визначальними критеріями в оцінці творів утопічного циклу дослідниця ставить белетристичний талант та естетичне чуття письменника. Таких якостей бракувало утопіям, але вони вповні проявилися поза межами жанру. Однак міркувань про, здавалося б, непродуктивний у художньому плані жанр Леся Українка не полишає, бо розглядела в його надрах перспективу іншого жанру – антиутопії, який з'явився значно пізніше. Із притаманною їй прозірливістю письменниця окреслила обриси жанрів, які не мали ще на той час стійкого термінологічного означення.

Ключові слова: утопія, естетика, белетристика, теорія, образ, Леся Українка.

UTOPIA ON THE MAJOR ROUTE OF LESIA UKRAINKA'S AESTHETIC PURSUIT

Tereza LEVCHUK, associate professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University

Lesya Ukrainka's genre tendencies of the article "Utopia in fiction" (1906) are the subject of our analysis. Fictional talent and aesthetic intuition of an author are considered to be the main criteria while estimating utopian texts. These are the qualities that Utopias lacked, but they proved to be prominent outside the genre texts. Nevertheless, the ideas about the seemingly non-productive in the artistic way genre are not given up by Lesya Ukrainka because she discerned in its depths the perspective of Anti-Utopia, which appeared later. Lesya Ukrainka's far-sightedness helped her to outline the genres, which hadn't been terminologically defined at that time.

Key words: utopia, aesthetics, fiction, theory, image, Lesya Ukrainka.

Літературно-критичні статті, Лепістолярій і публіцистика Лесі Українки дають змогу реконструювати цілісне уявлення про її естетику на рефлексійному рівні. Письменниця демонструє зріле теоретичне мислення, що виражається в системі певних категорій та мистецько-літературних понять. Як відомо, метою естетичних міркувань є формування критичних суджень про мистецтво, фактично критеріїв краси, у випадку конкретних літературних творів – рівня їхньої художності.

В 11–12-му числах журналу «Нова громада» за 1906 рік побачила світ стаття Лесі Українки «Утопія в белетристиці», тоді ж її надруковано окремим відбитком [6, т. XII, с. 620]. Першим варіантом праці була російськомовна стаття «Утопія в беллетристическом смысле», яку так і не було опубліковано. Готуючи на її основі статтю до «Нової громади», авторська розширила вступну частину та внесла значні редакторські зміни в матеріал про роман М. Чернишевського «Что делать?». Про характер зроблених змін Леся Українка пише в листі до матері від 26 березня 1906 року [6, т. XII, с. 160].

«Утопія в белетристиці» стоїть хронологічно окремо від інших літературно-критичних розвідок, зокрема тих статей, які письменниця

Леся Українка

написала для журналу «Жизнь» в 1900–1902 роках і з яких мала заробіток.

Того ж таки 1906 року в художньому доробку Лесі Українки з'являються утопічні твори, принаймні так їх означила О. Косач-Кривинюк. Це вірш «Не хутко те буде», прозові фрагменти «Утопія» та «А все-таки прийди!» (в автографі подано під назвою «Утопії»), прозова утопічна фантазія «Interview»

[2, с. 784]. Близькими в ідейному та стильовому планах є вірші «Легенда» («Було колись в одній країні») та «Legende des siecles» («Легенда віків»). Інші поезії цього року («Тиху задуму вечірню напрасна буря розвіяла», «Пророк», «В холодну ніч самотній мандрівець») пройняті мотивами пророцтва, візій, передчуття, сповнені стильовою легендарністю. Очевидно, що утопічні мотиви взаємно посилювалися в художньому та публіцистичному виявах, і робота над статтею «Утопія в белетристиці» тільки сприяла цьому.

На нашу думку, ці факти не є випадковими. Перший рік після революції, сповнений «буйних надій і трагічних розчарувань, великих перемог і незагойних ран...», і особисто для Лесі Українки був непростим, переломним [6, XII, с. 157]. Можливо, вона не так ясно бачила, як

передчувала та емоційно переживала суспільні катаклізми – зміни обнадіювали, але не давали бажаних результатів. Очевидно, що задовго до формування понятійної антиномії утопічний/антиутопічний письменниця відчувала її зародження на різних семантичних рівнях, і художній був їй найближчим. Стаття «Утопія в белетристиці» не тільки засвідчує високий теоретичний рівень літературознавчої рефлексії, а й проливає світло на розуміння важливих складників світогляду Лесі Українки, зокрема її естетичних поглядів.

На час написання статті поняття *утопія* вже утвердилося і як категорія жанру, і як форма мислення. Слово «утопія» увійшло у світову літературу з появою книжки відомого англійського філософа та державного діяча Томаса Мора (1478–1535). Його зафіксовано у словниках з 1611 року.

Леся Українка як одна з найосвіченіших представниць свого часу, безсумнівно, була знайома і з одним, так і з іншим трактуванням поняття утопії. Вже на початку згаданої статті вона розділяє поняття утопії в науковому й літературному значеннях: «В науковому значенні це – якась така теорія впорядкування громадського життя, що не має ніяких шансів на здійснення і через те їй “нема місця” в реальному світі. В літературному значенні це – образ прийдешнього життя людського громадянства, змальований на тлі якогось позитивного, а часом і негативного ідеалу» [6, т. VIII, с. 155]. Ключовим у цій цитаті є слово *образ*. Контекстуально це антонім до слова *теорія*. Перше виявляє художню природу, друге співвідноситься з науковим, суспільним контекстом як концепція. Однак в історії світової культури різні дефініції поняття переплелися, і часто це призводить до неточностей.

Леся Українка розмежувала літературну й наукову утопії. До останньої вона віднесла навмисні ідеалізації істориків Ксенофонта, Геродота, Тацита. Також до наукової (з огляду на тодішній стан науки) авторка віднесла і філософську та релігійно-догматичну утопії. Межове місце у цій градації посідає Платон як творець першої філософської утопії, який «не був з натури белетристом, хоча межі вченими критиками розпросторена думка, ніби він був “поетом в душі”» [6, т. VIII, с. 165]. Знаковим твором релігійно-догматичної утопічної думки є трактат Августина «Про божу державу»* («De civitate dei»).

Спадкоємцем ідей «мудрого елліна та величного духом африканця» став англієць Томас Мор, який надав ідеям пластики й барви. Леся Українка вважає, що цей твір започаткував нову еру белетристичної утопії: «...знакомита “Утопія” передала не тільки свою назву, але й свою душу всім подібним творам наступних віків» [6, т. VIII, с. 167].

Незважаючи на той факт, що першою утопією в європейській культурі вважають модель ідеального громадського устрою, описаного Платоном у трактаті «Держава», неологізм Т. Мора і справді дав термінологічне означення белетристичному жанрові та суспільній теорії. Етимологія синтетичного греко-латинського терміна утруднена, очевидно, самим Мором, знавцем грецької мови та майстром ребусів і каламбурів. Латинська транскрипція приховує двозначність: саме по собі слово «топія» (*грец. τοπια*) означає «місце» (*тоπος*). Додаючи грецьку частку *ού* («немає», «не») маємо *утопія* – «місце, якого немає», із прикладкою *εύ* («благо») – «хороше місце», «евтопія». Острів Утопія, створений уявою Т. Мора, був і тим, й іншим. Якщо зупинитися на суто грецькій версії, то слово буквально означає «неіснуюче місце». На це вказує й Леся Українка, перекладаючи назву як «безміцевість», «не-країна» (себто край, що ніде не існує, окрім фантазії автора) [6, т. VIII, с. 168]. Саме уява дала змогу Мореві, зображаючи свій край, вийти на загальнолюдський рівень. Тобто автор використав типізацію та узагальнення як прийоми моделювання художнього світу.

В основній частині статті письменниця зробила критичний аналіз творів Т. Мора «Утопія», Дж. Свіфта «Подоріжжя Гуллівера», Мореллі «Погибель плавучих кораблів» («Le naufrage des oles flottantes»), Е. Сувестра «Світ такий, яким він буде» («Le monde tel qu'il sera»), Е. Кабе «Ікарія» («Le voyage en Icarie»), М. Чернишевського «Что делать?», Е. Бульвера-Літтона «Прийдешня раса», Е. Беллами «За сто літ» («Looking Backward»), В. Морреса «Вісті нізвідки» («News from nowhere»), М. Метерлінка «Оливне гілля» («Les rameaux d'olivier»), А. Франса «На білому камені» («Sur la pierre blanche»). Імена Фонтенеля, Шпронка, Моклера, Гелеві, Веллза згадує принагідно. Кількість утопій велика і назвати їх усіх (у певних випадках навіть із огляду на маловідомість) важко. Очевидно, що список не включає всіх утопій, які з'явилися до 1906 року, та й серед названих є твори дискусійної жанрової

* Назви творів, вжиті Лесею Українкою, не змінюємо.

природи. Припускаємо, що Леся Українка звернулася до тих книжок, які були в її полі зору.

Жанрова матриця утопії, безсумнівно, вкорінена у першотворі Мора («Утопія» – «Utopia»). Традиційно класичну утопію репрезентують також твори італійського філософа, теолога та поета Томмазо Кампанелли (1568–1639) («Місто Сонця» – «La citta del Sole», 1602, опубліковано 1623), англійського політика, філософа і есеїста Френсиса Бекона (1561–1626) («Нова Атлантида» – «The New Atlantis», 1626), французького протестанта Дені Вераса (бл. 1630–бл. 1700) («Історія севарамбів» – «Histoire des Sevarambes», 1675) та інших авторів. Леся Українка згадує утопії Т. Кампанелли, Ф. Бекона та Д. Вераса як невдалі наслідування першотвору Мора. «Кампанелла зовсім одірвав свою утопію від живої сучасності; Бекон невдатно прийняв за позитивний ідеал те, що вже й Платоніві здавалось занадто грубим, і навіть назвав свою утопію “Новою Атлантидою” (немов для повної аналогії “Нова Атлантида” лишилась нескінченою так, як і відповідний діалог Платоновий); Верас так рабсько наслідує Т. Мора, що навіть його добрі прикмети обертає в вади: що було правдоподібним і цікавим в епоху великих відкриттів, те в кінці XVII в. вже нікого не впевняло і навіть не бавило, бо “нові краї” встигли вже зрадити європейські надії на них» [6, т. VIII, с. 170].

Класичні зразки утопій XVII–XVIII століть не є художніми творами в повному сенсі цього слова, однак якісно відрізняються від античних джерел. Вони займають проміжне місце між наукою та белетристикою. Наприклад, утопії Мора, Кампанелли і Бекона написані латиною – мовою тогочасної науки. Утопічні твори найперше є філософськими. Зважаючи на домінуючі аспекти у текстах, можна визначити твір Мора як соціально-економічну, Кампанелли як теократично-астрологічну та Бекона як науково-технічну утопії. З другого боку, названі тексти містять значний публіцистичний, а почасти й художній компоненти. Уповні проявитися останньому не давала тогочасна традиція. «Форма красної прози була мало вироблена в ті часи, і їй ледве признавано самостійне значення», – справедливо зазначає Леся Українка [6, т. VIII, с. 169].

Вона не може знайти високохудожніх зразків утопії, але й припинити міркування про жанр теж не може. «Таке враження, що їй шкода жанру, – робить висновок М. Моклиця. – Їй хочеться, щоб він розвивався. Щоб зійшлися разом ті аспекти,

які ніяк зійтися не можуть: переконливі ідеї щодо впорядкування суспільного життя і переконлива художня форма, яка ці ідеї презентуватиме» [3, с. 21]. Унікальний закон існування будь-якого художньо-літературного жанру. Проте у випадку утопії ми маємо справу не з власне літературним жанром.

Кілька столітнє існування зразків утопічних творів довело факт їхньої нехудожності, хоча жанром утопія таки стала. Вона має відносно стійкий набір змістово-формальних ознак. Жанрові вимоги утопії зосереджено переважно на змістовому рівні, оскільки відправною тут виступає ідея ідеального суспільства. Форма всіх утопічних творів теж перебуває в межах очікуваного: подорож, діалог з очевидцем, життя в досконалому суспільстві тощо. Саме ідейна домінанта й не пускає жанр утопії у сферу художньої літератури.

Зживаючи в назві статті слово «белетристика», Леся Українка вказує на нехудожню генезу жанру утопії, а весь розгляд текстів робить під кутом виявлення їхньої мистецької вартості, висловлюючи гострі критичні зауваження до окремих творів, які не досягли відповідного художнього рівня. Вона нарікає на брак майстерності утопістів: «Якби Сувестр (тут можна поставити будь-яке інше прізвище з переліку – Т. Л.) мав Свіфтів талант, він міг би створити з цього всього справді повну жаху картину – матеріал у нього на це був» [6, т. VIII, с. 174]. «Зневага художньої правди» – основна вада невдалих белетристичних утопій. Художня правда, за Лесею Українкою, криється «не в реальності образів, а в вірному відношенні межі символізованими елементами дійсності» [6, т. VIII, с. 171].

Леся Українка з притаманним їй аналітизмом робить висновки про відмінності наукової та белетристичної утопій. Літературна утопія позначена психологізмом, образністю та емоційністю. І нехай в «Утопії» Мора не досягнуто художнього ідеалу, однак його твір породив тривале наслідування, що в кінцевому результаті вилилося у формування нового літературного жанру – антиутопії.

У літературознавстві усталилася думка про антижанрову природу антиутопії. Найпереконливіше це доведено Г. Морсоном. У праці «Межі жанру» знаходимо цікаве спостереження дослідника про стосунки жанру/антижанру не тільки в межах художньої літератури. Комбінації можуть бути різні. Наприклад, жанр-мішень може бути нелітературним, а пародія на нього – літературною [4, с. 233].

Саме так і сталося у випадку утопії/антиутопії: жанр-мішень (утопія) лежить поза межами художньої літератури, хоча й використовує прийоми белетристики, пародійний жанр (антиутопія) є вже літературним явищем.

Леся Українка хронологічно не дочекалася зразків антиутопій, однак вона точно визначила мистецький механізм такого перетворення. Коли у творі стоятиме на першому місці не «модель громадського механізму», а людина, яка буде емоційно переживати всі позитивні й негативні дії цього механізму, тоді твір справді буде художнім. Саме це й відбувається в антиутопії. Протагоністом антиутопій завжди є психологічно складна людина (або просто людина, яка ще має почуття, на відміну від інших емоційно вихолощених «гвинтиків»), яка *переживає* власне життя, а не просто існує й виконує покладені суспільством функції. Утопія уникає психологізму, який антиутопія гіперболізує.

Утопії зображають розмірене життя громадянського суспільства. Однак це суперечить правді життя, яке сповнене найрізноманітніших позитивних і негативних ситуацій та відповідних їм емоцій: «Ті люди п'ють, їдять, працюють, навіть любляться, все те робиться в них гарно, вибірно, але при тому життя справжнього нема. Нема *боротьби*, цієї колючої умови життя, нема *трагедії*, що дає глибину і зміст життю» [6, т. VIII, с. 185]. В антиутопії ж ця боротьба, трагедія стає ключовим конфліктом. Аналізуючи вади невдалих утопій, Леся Українка передбачала майбутній жанр, який здолає недоліки. В її жанрологічних міркуваннях утопія постає як протожанр антиутопії.

Даючи оцінку утопії Мора, дослідниця аналізує природу жанру: белетристична вартість твору Мора дала «змогу добрати *правдоодібну* форму своїй вигадці» [6, т. VIII, с. 168], «правдоподібність аж переходила в містифікацію, але то не перечило тодішнім літературним звичаям» [6, т. VIII, с. 169]. Це не перечило не тільки звичаям, а й законам жанру утопії взагалі. Через сімдесят п'ять років дослідник Г. Морсон вивів закономірність: утопія «часто представляється як місце, де “фікція” і “реальність” зливаються, де мімесис перевернутий і реальність імітує мистецтво», «утопічна література руйнує межі між образом і реальністю, тобто між художнім і нехудожнім» [8, с. 246]. Белетризована ж форма дає змогу краще донести ідеї, тому її активно використовують утопісти. Про це говорить Леся Українка: «Томас Мор більше послужив своїй ідеї там, де він писав як чистий белетрист,

ніж там, де він забував про картини й почуття та вдавався в сухі й холодні розумування» [6, т. VIII, с. 169].

В унісон звучать слова сучасних дослідників про службову функцію художньої форми утопії. Про це говорять і самі утопісти, пояснюючи використання умовних мистецьких прийомів прагненням доступності, популярності та наочності. «Мало було почути про Утопію, всім хотілося її побачити», – пише Т. Чернишева. Вона також умотивовує претензії утопії бути не тільки частиною соціальної і філософської думки, а й літературним жанром: «Утопія завжди була безпосередньо пов'язана з проблемою ідеалу, ідеалу соціального в першу чергу. Однак будь-який ідеал, соціальний в тому числі, має й естетичну цінність. А інколи ідеал соціальний та естетичний зливалися» [7, с. 23].

Леся Українка писала про єдність етичного та естетичного ідеалів, цю думку вона артикулювала неодноразово. У невдалих художніх творах за «технічною марницею не бачимо ми ні людини, ні природи, не чуємо ні правди, ні краси» [6, т. VIII, с. 184]. Справді, мистецькі твори показують «нові, справжні картини, повні художньої правди і нерозлучної з нею краси» [6, т. VIII, с. 197]. Таке вдале поєднання, що веде до появи довершеного художнього твору, спостерігаємо у сатирично-фантастичному романі Джонатана Свіфта «Подоріжжя Гуллівера». З письменників XVII століття Леся Українка виокремила тільки Свіфта як такого, що оригінально скористався формою «Утопії» Мора. «Подоріжжя Гуллівера» можна назвати «Перелицьованою Утопією» [6, т. VIII, с. 171]. Малюючи образ щасливого життя не для людей, а для коней, Свіфт фактично пародіює класичну суспільну утопію. Свіфтові був тісний простір і утопії, і антиутопії, щоб хоча б показати (як не побороти) вади суспільства. Саме тому він і звернувся до нищівної сили висміювання, і його головний твір став зразком етико-політичної сатири.

Автори сатиричних творів на відміну від утопістів можуть хоча б дошкулити ганебному суспільству. Як справедливо зауважує Леся Українка, зображаючи «усю гидоту й жах застою, рабської культури, дрібного, позбавленого ідеалів, повного безглузлого егоїзму життя», Свіфт «не показав ніякого виходу з цього для людей, але хто не хотів затхнути у важкому чаду, той мусив сам шукати виходу» [6, т. VIII, с. 171]. Як не здолати, то хоч посміятися над вадами, а це вже вагомий перший

крок на шляху боротьби. Нищівну силу сатири поцінувала й Леся Українка (її сатиричні твори не випадково з'явилися 1906 року), висміюючи лібералізм та політичну пасивність. Іронічний тон загалом притаманний публіцистиці письменниці, «рефлекси сміхових тонів» (М. Бахтін) тільки увиразнюють серйозні теми.

Антиутопія виростає з утопії, це саркастично-пародійний жанр. Іронія стає основною рушійною силою в цьому перетворенні. Ще не спостерігши реальних суспільних деформацій від реалізації утопій, Леся Українка відчула їх інтуїтивно: «Справді, хіба ж не вживаємо ми таких виразів, як напр[иклад], “соціалістичний рай”? І не чудно нам, що слова й розуміння, такі далекі межі собою на просторах віків, єднаються раптом в одно речення без жадних переходів, так, наче між правдивою легендою про рай і новітньою теорією соціалізму єсть якийсь кривий зв'язок» [6, т. VIII, с. 156]. Дослідницька інтуїція вивела Лесю Українку й на розуміння жанрових похідних утопії, зокрема негативної.

Нині поняття «негативна утопія» функціонує на рівні жанрового означення й виступає синонімом терміна антиутопія. Зокрема Ю. Жаданов уживає цей термін, аналізуючи різні критерії жанру. Підсумовуючи здобутки світового літературознавства, науковець наводить низку синонімів терміна антиутопія, кожен з яких підкреслює певний нюанс у характеристиці тих чи тих творів: *негативна утопія* як альтернатива утопії позитивної; *какатопія*, *дистопія*, *контрутопія*, *утопія-попередження*, *квазіутопія*, *метаутопія*. До цього переліку можна додати термін *пантопія* як контамінацію жанрових форм утопії й антиутопії. Поняття «негативна утопія» фактично узагальнює всі інші жанрові різновиди антиутопій. Ю. Жаданову близька позиція відомої дослідниці утопічних творів В. Чалікової, яка поділяє негативну утопію на антиутопію та дистопію. Ця пропозиція дає змогу Ю. Жаданову вивести таку структуру: утопія: 1) позитивна; 2) негативна: а) антиутопія; б) дистопія [1, с. 164].

Така термінологічна жанрова полісемія свідчить, з одного боку, про активний розвиток теоретичної науки. Хоча тут є певні застереження щодо надмірного нагромадження термінів, інколи абсолютних синонімів. Таке собі теоретичне штуркування, вправління у вигадуванні термінів, проте активне термінотворення засвідчує незгасну увагу до проблем жанру утопії.

Леся Українка також використовує поняття утопія в різних історико-культурних контекстах. Письменниця робить ґрунтовний зріз жанру: еволюціонувавши від міфології до літератури, утопія пройшла теологічну, пророчу, апокаліптичну, історичну, політичну стадії. Термінологічну нерозробленість жанру компенсував багатий читацький досвід, який дозволив письменниці висловити прогностичні міркування в руслі утопічної літератури. У статті вжито кілька дефініцій на її позначення, які згодом отримали термінологічний статус: утопію *апокаліптичну* (негативну) у сучасному трактуванні окреслюють як метажанр релігійного письменства – апокаліптику; утопія *песимістична* позначає майбутній жанр антиутопії; власне утопія, або *позитивна* утопія, що, як жанр белетристики, бере свій початок у творчості Мора.

На думку Лесі Українки, негативна утопія розвивалася фактично одночасно з позитивною. Розповіді про антипод раю знаходимо і в давніх легендах, і в писемній літературі Середньовіччя (Дантове «Пекло» в «Божественній комедії»).

Факт появи утопії свідчить про певні зміни в парадигмі історичного часу порівняно з середньовічним християнством. «Золотий вік», перенесений з ідеальної сфери у сферу земну, втрачає в утопії суто християнський смисл і зображується в поняттях і реаліях земного життя як ідеальна організація суспільства. Ставши земною, «небесна» утопія втрачає для віруючої людини свою ціннісну орієнтацію, в основі якої – подвиг віри, ідея доступності вічного щастя, отже, надія та віра. Утопія ж соціальна орієнтує виключно на земні прагнення й активність.

Усвідомлюючи ці процеси, Леся Українка робить широкий огляд біблійної, пророчої, апокаліптичної утопій у вступній частині статті та вмотивовує занепад їх у часи Середньовіччя. Акцент авторка робить на естетичних вартощах, порівнюючи первісну теологічну утопію-легенду з пророчою утопією, віддає перевагу другій. Простота легендарного стилю поступається запальній пророчій поезії, яка використала всі можливі засоби впливу на реципієнта – емоційність, нагромадження образів, сугестивність синтаксису. Мета палких проповідей одна – пробудження віри в прийдешнє царство будь-якими засобами. Запалити інших власними ідеями неможливо без горіння, сильної емоції, пристрасті, «буйної утопічної фантазії». Для авторки утопія співзвучна з фантазією, якій вона надавала величезного значення. Для письменниці

фантазія – синонім творчості, життєдайна сила. Де безсила наука, там володарює фантазія.

Розлогий аналіз дохристиянської та ранньої християнської утопії увиразнив міркування Лесі Українки про затьмарення людської думки (в науковому сенсі слова) в часи Середньовіччя: «Тільки фантазія росла й буяла, а думка спала або тяжко боролася з важкою зморою...» [6, т. VIII, с. 168].

Припускаємо, що саме розкутість думки в поєднанні з бурхливою фантазією спонукали Лесю Українку до аналізу філософського есе Мориса Метерлінка «Оливне гілля», яке «виходить поза стислі межі» утопічної теми. У першій половині 1906 року вона працювала над перекладом згаданого твору. В архіві письменниці зберігається автограф перекладу, частина якого переписана начисто. Очевидно, що довести справу до кінця їй перешкодили певні обставини, можливо, і робота над статтею про літературну утопію [5, с. 16]. У самій статті приділено багато уваги творові М. Метерлінка в контексті тогочасного розвитку утопічних ідей в белетристиці.

Описуючи жанрову природу твору бельгійського автора, вона вагається в дефініціях, але загалом їх можна звести до основної – філософська поема у прозі. Авторка докладно та не менш поетично, ніж сам М. Метерлінк, переказала зміст есе й, очевидно, що це принесло їй естетичне задоволення. У самій манері вона бачить перспективи літературної утопії. Леся Українка переконана, що «безмежність кругозору, тверда свідомість невпинності і посту-

повості людського розвитку» повинна витіснити зі свідомості сучасного белетриста примітивний поділ життя людськості на рай і пекло. Світ не можна поділити тільки на дві «одрубні половини», він багатогранний, різнокольоровий. Примітивний дуалізм первісних релігій повинен змінитися етико-естетичною розмаїтістю. Якраз у цьому текст М. Метерлінка дає надію – важливі серйозні ідеї можна одягнути у довершені художні форми. На думку Лесі Українки, «белетристична утопія єсть або принаймні повинна бути тим “барвистим деревом життя”, що помагає нам оцінити психологічну вартість “сірої теорії” для часів прийдешніх» [6, т. VIII, с. 155].

Статтю письменниці «Утопія в белетристиці» можна з повним правом кваліфікувати як професійну літературознавчу розвідку, в якій із притаманною їй прозірливістю авторка окреслила обриси жанрів, які не мали ще на той час стійкого термінологічного означення.

В аналізі утопій Леся Українка керувалася естетичним критерієм. Вірність художній правді та поєднання етичного та естетичного ідеалів вирізняють художні твори. В утопійному дискурсі таких виявилось мало. Високими мистецькими вартостями позначені твори поза межами жанру, але дотичні до нього. Глибокі міркування про жанр утопії вивели Лесю Українку на прогнозування нового, власне художнього жанру антиутопії, засвідчили її естетизм і високі художні критерії не тільки в оригінальній творчості, а й в осмисленні мистецьких явищ.

Література

1. Жада нов Ю. А. Жанр антиутопии как литературоведческая проблема / Ю. А. Жада нов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. № 607. Серія Філологія: зб. – Х., 2004 – Вип. 39 – С. 162–166.
2. Ко с а ч - К р и в и н ю к О. П. Хронологія життя і творчості Лесі Українки / О. П. Косач-Кривинюк [репринт. вид.]. – Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. – 928 с.
3. Мо к л и ц я М. В. Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму): моногр. / М. В. Моклиця. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 242 с.
4. Мо р с о н Г. Антиутопия как пародийный жанр / Г. Морсон // Утопия и утопическое мышление: антол. зарубежной л-ры. / сост. В. А. Чаликова. – Москва: Прогресс, 1991. – С. 233–251.
5. Ста в и ц ь к и й О. Ф. Неопублікований переклад Лесі Українки / О. Ф. Ставицький // Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. – К.: Наук. думка, 1984. – С. 15–18.
6. У к р а ї н к а Л е с я. Зібрання творів: у 12 т. / Леся Українка. – К.: Наук. думка, 1977–1979.
7. Ч е р н ы ш е в а Т. А. О художественной форме утопии / Т. А. Чернышева // Поэтика русской советской прозы. – Иркутск, 1975. – С. 22–40.

С. Гординський

*Кольори і слова в надхненному танку
Однаково дзвенять у ритмі мелодійнім,
Шукаючи сполук, де б кожен серця стук
Акордом уставав дзвінком і гармонійнім.*

Святослав Гординський

УДК [821.161.2-1.09+7.071.1](092)"190/199"С.Гординський

«СЛОВА І СЛІВ КРАСА НЕВЛОВНА» СВЯТОСЛАВА ГОРДИНСЬКОГО

Наталія МОЧЕРНЮК, доктор філологічних наук,
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника

У статті висвітлено життєвий і творчий шлях відомого українського письменника й мистця, літературознавця і мистецтвознавця Святослава Гординського. Охарактеризовано поетичні збірки автора, звернуто увагу на його мистецьку творчість. Авторка наголошує на віталістичному дусі творчості С. Гординського.

Ключові слова: Святослав Гординський, людина Відродження, поетична збірка, поетика, стиль, мистецтво.

«THE WORDS AND THEIR SUBTLE CHARM» OF SVIATOSLAV HORDYNSKY

Natalia MOCHERNIUK,
DLitt, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

The present paper studies the life and creative work of a well-known Ukrainian writer and artist, theorist of literature and fine art expert Sviatoslav Hordynsky. It defines the author's collections of poems, and characterizes his artistic activity.

Key words: Sviatoslav Hordynsky, collection of poems, poetics, style, art.

В українській культурі постать Святослава Гординського (1906–1993) посідає визначне місце. Невипадково його називають людиною Відродження на взірць ренесансних титанів. Дебютувавши в добу міжвоєнної, він зумів повною мірою розкрити свій творчий потенціал і в образотворчому мистецтві, і в літературі. Не менш важливі його поетичні переклади з різних мов, літературознавчі й мистецтвознавчі праці. С. Гординський заслуговує на популяризацію серед сучасної молоді не лише з огляду на його колосальну спадщину в різних мистецьких сферах, а й через здоровий віталістичний дух творчості та активність, завдяки якій він вистояв у історичних катаклізмах ХХ століття, не полишаючи творчої діяльності в ім'я України.

У совєцький час С. Гординського всіляко замовчували в Україні. Адже мистець опинився на еміграції, де не припинив мистецьку, наукову і гро-

мадську діяльність, що мала резонанс. За кордоном його ім'я фігурує в різних публікаціях. Літературна творчість мистця викликала інтерес у різний час у таких знамих літературознавців, як Ю. Шерех, Ю. Бойко, Г. Костюк, В. Державин, І. Качуровський, Б. Бойчук, Б. Рубчак, Б. Певний, Л. Рудницький, О. Тарнавський та ін. Крім того, варто виокремити зібрані матеріали про С. Гординського в часописі «Терем» (Детройт, 1990, №10). В Україні дослідження і популяризація творчої спадщини С. Гординського стартувала після здобуття незалежності. Його творчість в образотворчому мистецтві знайшла вдумливих і сумлінних дослідників (Х. Береговська, Л. Волошин, В. Федорук, Р. Яців та ін.). У Львові в 1995 р. було започатковано Наукові читання пам'яті С. Гординського, на основі яких видано збірники матеріалів. Не бракує й літературознавчих розвідок (переважно у форматі

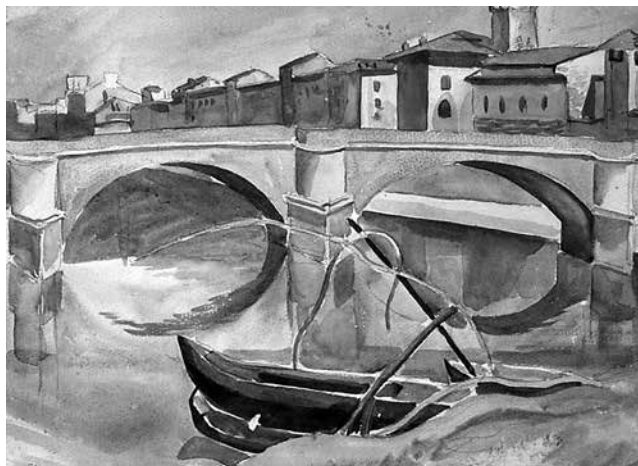
статті), які аналізують його творчість як письменника (С. Андрусів, М. Ільницький, В. Просалова, Т. Салига, М. Хороб, В. Чобанюк), причому кожен дослідник так чи так порушував проблему діалогу мистецтв у його творчості. У своїй монографії про художників-письменників міжвоєнної я присвятила С. Гординському багато уваги, висвітлюючи його літературну й мистецьку творчість у зв'язках із різними національними культурами [див.: 6]. Відзначаю й найновіше двотомне видання біографічного характеру авторства Богдана Гориня «Святослав Гординський на тлі доби» [див.: 4]. Щодо мемуарної літератури про мистця, то її, на жаль, небагато. Варто виокремити щирий і проникливий спогад племінниці Оленки Юрчук та згадку Романа Лубківського про приїзд письменника в незалежну Україну. До слова, дуже цікавими є спогади самого С. Гординського про своє львівське дитинство і юність, а також принагідні мемуари про відомих мистців та літераторів, із якими він мав щастя бути знайомим і співпрацювати.

С. Гординський народився 30 грудня 1906 р. в Коломиї. Його батько, Ярослав Гординський, працював викладачем української та класичних мов у Коломийській гімназії. Водночас батько С. Гординського був добре знаним науковцем, прозаїком і перекладачем. 1912 р. сім'я переїхала до Львова. 1924 р. Святослав екстерном закінчив Українську академічну гімназію і вступив на навчання у Мистецьку школу Олекси Новаківського. 1927 р. молодий мистець поїхав до Берліна, де став вільним студентом на курсах рисунка в Академії мистецтв і студіював історію візантійської культури в Українському науковому інституті. Невдовзі С. Гординський переїхав до Парижа. Тут навчався у приватній академії Жуліян, а згодом – у Модерній академії Фернана Леже, де сформувався як мистець. Крім того, не менше захоплення в ньому збудила й французька література: «В Парижі зустрів я французьку культуру, яка особливо в поезії заповонила мене навіть більше, як велике французьке малярство» [1, с. 47]. 1929 р. датуються його перші поетичні спроби, відтоді поезія стає душевною потребою мистця на все життя. 1931 р. С. Гординський повертається з Парижа до рідного Львова, де організовує грандіозну виставку модерного мистецтва та долучається до створення Асоціації незалежних українських мистців (АНУМ). Велике значення мала його робота в редакції часопису «Назустріч» та журналу «Мистецтво». 1933 р. виходить перша збірка поезій С. Гординського «Бар-

Порт Веккіо. Флоренція. 1935 р.

ви і лінії», яка отримує літературну нагороду Товариства українських письменників і журналістів імені Івана Франка, а 1936 р. – збірка «Буруни». Згодом поетичні збірки авторства С. Гординського з'являються одна за одною: «Слова на каменях. Римські ямби» (1937), видання поеми «Сновидів» (1938), «Вітер над полями» (1938), «Легенди гір» (1939). Із наближенням до Львова Червоної армії літератор виїжджає до Кракова, де також активно працює: започатковує серію видань про видатних українських мистців, першою з яких була його монографія «Тарас Шевченко – маляр», проектує обкладинки, пише передмови до книжок. Крім того, у Кракові в «Українському видавництві» під псевдонімом Юрій Буревій виходять дві його поетичні книжки «Перший вал» і «Сурми днів». Улітку 1941 р. С. Гординський повертається до Львова, окупованого нацистами. Парадоксально, але в умовах німецької окупації культурно-мистецьке життя міста було надзвичайно насиченим. С. Гординський працював і як мистець, поет, і як редактор, мистецтвознавець, літературний і мистецький критик. Активною була його виставкова діяльність. 1943 р. виходить монографія про Пав-

Венеція. 1935 р.

Мюнхен в руїнах. 1946 р.

ла Ковжуна, а 1944 р. – збірка «Вибрані поезії», яка була своєрідним підсумком поетичної творчості за 15 років. Наприкінці березня 1944 р. родина Гординських залишає Львів, емігруючи на Захід. У Мюнхені 1947 р. вийшли його посібник «Український вірш. Поетика», монографія «Крук. Павлось. Мухин. Три українські різьбярі» і поетична збірка «Вогнем і смерчем», у якій автор осмислював пережите в часі війни та в післявоєнні роки. Тривала й складна еміграційна епопея закінчилася в США 1947 р. Оздоблення української церкви св. Володимира в Елізабеті стало початком творчого шляху С. Гординського в Новому Світі. Праця на ниві українського церковного малярства в Америці та у багатьох країнах, де оселилися українці, була надзвичайно плідною. За узагальненнями Б. Гориня, «С. Гординський виконав іконостаси й окремі ікони для п'ятдесяти церков Північної Америки, Європи та Австралії, оздобив церкви в Мюнхені й Відні, два собори у Вінніпезі, церкви у Торонто, Філадельфії, Нью-Йорку, Мельбурні, Римі» [4, т. 2, с. 295–296]. Безсумнівно, така інтенсивна малярська праця позначилася на літературній творчості, тож за понад сорок років життя в Америці виходили книжки перекладів світової поезії, але оригінальних віршів – жодної. Українську літературу збагатила антологія «Поети Заходу» (1961) в перекладі С. Гординського, видатним його досягненням як перекладача було й повне видання перекладів Франсуа Війона (1971). Наприкінці 1989 р. вийшла підсумкова книжка «Поезії», у якій зібране усе найкраще з поетичного доробку автора. Окремий розділ «Незібрані поезії» охопив твори, написані від початку 1930-х років до 1980-х, які не входили до попередніх збірок. Необхідно згадати відданість С. Гординського поемі «Слово о полку Ігоревім», над перекладом якої він працював

упродовж усього життя, здійснивши кілька варіантів та опрацьовуючи темні місця цієї історичної пам'ятки. Крім того, в еміграції вийшли його мистецтвознавчі праці про О. Грищенка, В. Цимбала, Л. Моложаніна, О. Архипенка та ін. Помер Святослав Гординський 1993 р. у містечку Вероні (штат Нью-Джерсі, США).

Безперечно, це стислий нарис життєвого і творчого шляху мистця, поза яким залишилася інформація про виставкову діяльність С. Гординського, редакторську роботу, співпрацю з різними часописами та багато інших фактів. Перед оглядом його поетичної творчості варто наголосити на особливостях розвитку багатогранного таланту мистця. Як відомо, С. Гординський був і художником, і поетом, тож ці сфери доповнюють одна одну. Так само з мистецтвознавством і літературознавством: не можна сказати, що це відокремлені царини для Гординського-дослідника, адже матеріал його розвідок, їхній стиль свідчить про взаємозв'язок і взаємну комплікацію. Він мислить широко, раз-по-раз сягаючи за прикладами в сусіднє мистецтво чи науку, тож універсальність його творчої натури проступає чи не в кожному матеріалі. Зазначу, що творчість С. Гординського в різних ділянках по-різному суміщається на відмінних життєвих етапах. Обдарованість завжди поєднується з великою працею, яка є і передумовою, і запорукою реалізованості мистця. З окремих, розпорощених елементів твориться структурована система, в якій кожен рівень включає літературу й образотворче мистецтво.

Чому С. Гординський взявся за перо? Не раз йому доводилося пояснювати, як поєднується література з малярством у його творчості. Під час приїзду в Україну в 1991 р., на зустрічі з письменниками він пояснював, що «ті обидві ділянки часто бувають нерозривно пов'язані і не перешкоджають собі взаємно», а цікава і творча праця в ділянці сакрального мистецтва, якою він сорок років займався в Америці, давала йому змогу бути незалежним, «своїм власним меценатом» [3, с. 458]. Водночас його літературна практика відповідала вимогам часу і суспільства. «Мистці Ренесансу були майже завжди досвідчені у всіх родах мистецтва. Їх оточення вимагало від них, щоб вони були такими, – творцями світу краси. Суспільство потребувало їх для втримання високого культурного рівня своєї доби», – писав він у передмові до монографії «Леонід Моложанін» [1, с. 244], і ці слова стосуються великою мірою і його власної творчої діяльності.

Автопортрет з паяцом. 1926 р.

Крім того, література давала «ближчий контакт зі світовими культурними зацікавленнями» [2, с. 19]. Саме література була для нього полем діалогу з іншими культурами.

Аналізуючи ранню творчість мистця, яку складають збірки львівського доеміграційного періоду, варто виокре-

мити першу збірку поета «Барви і лінії», до якої увійшли вірші, написані впродовж 1931–1933 рр. Назва книжки викликає інтерпретації міжмистецького характеру. Тематику збірки формують теми мистецтва, міського життя і природи, інтимна лірика. Вже на рівні заголовків простежується «французька» тема («Café s'ête», «Льотреамон», «Надсенські вечори», «Бодлер», «Notre Dame»), яка зумовлена перебуванням поета в Парижі. Особливістю дебютної збірки С. Гординського є її візуальність. Ця книжка, мабуть, найяскравіша щодо барв серед усіх інших поетичних збірок автора, аж до «кольористичних оргій». До прикладу, у вірші «Як кінчається заходом день...» автор зізнається у замилюванні творчою манерою Поля Гюгена:

Він кохає кольори. Я теж.
 Всі, що злиті в яскраві каданси:
 Кобальт, ультрамарин, зелений веронез,
 Кров цинобри, карміни, оранжі [2, с. 29].

Ці та інші поетикальні особливості дають змогу підсумувати, що саме перша збірка зберігає найтісніший зв'язок із творчістю автора у сфері образотворчого мистецтва.

Важливою є для поета тема творчості, мистецтва і мистця. Прикметно, що *слово* – один із важливих концептів у його поетичній творчості. Філософське осмислення характерне для різних творів. Передусім *слово* входить у його творчість як новий матеріал, адже досі були лише фарби. Невипадково він зводить в єдиний ритм кольори і слова:

Кольори і слова в надхненному танку
 Однаково дзвонять у ритмі мелодійнім,
 Шукаючи сполук, де б кожен серця стук
 Акордом уставав дзвінким і гармонійнім [2, с. 37].

У збірці «Барви і лінії» є вірш «Слова», у якому поет зв'язується про секрети поетичної творчості,

коли поезія твориться з чистого натхнення («щонайкращих слів усі кишені повні»), або ж коли слова «нагадують п'янюг», «заїлі, мов бандит», тож мистець мусить багато працювати, добираючи та шліфуючи їх. Йому знайомі радість творчості і муки творчості. Прикметно, що вже з початку творчого шляху С. Гординський вловив «слів красу невловну», і розвиток цієї теми суголосно звучить у нього з неокласиками.

Зверну увагу на його знаменитий поетичний «Автопортрет», у якому він висловив своє творче кредо:

Одного лиш боюсь: впадати в трафарет,
 Аж надто в нас кому затуплювати пера!
 Я хочу, щоб кохав однаково поет
 І буревій доби, і квіти, й хмародера,
 Та найважливіше, щоб, зриваючись у лет,
 Мав кришечку бодай фантазії Бодлера [2, с. 33].

Цікаво, що є чимало малярських і графічних автопортретів С. Гординського, які переконливо засвідчують інтенцію «не впадати в трафарет» в образотворчому мистецтві (Б. Горинь у своїй книжці репродукує чи не всі роботи цього жанру автора). Це свідчить і про експерименти мистця в різних стилях, творчих манерах, і про важливість самоідентифікації для нього. Зазначу, що графіка С. Гординського раннього періоду вважається найбільш експериментальною й авангардною.

Друга збірка «Буруни», що складається із циклів «Сьомий поверх», «Шторми і штилі» і «Серце в кобурі», містить багато подорожніх віршів, зокрема поетичної мариністики. Очевидно, поета не вдовольняли зафіксовані в малярстві краєвиди, винесені з мандрівок, тому він прагне й фіксації у слові. Прикметно, що С. Гординський відреагував на трагічні події в Україні віршами «Вірш про Влизька» та «Пам'яті Миколи Хвильового», які увійшли в останній цикл «Бурунів». Олекса Влизько літераторові справді дуже близький. Обізнаність поетів зі світовою літературою, спільні «голоси» якої можна вловити в поезії обох авторів, данина романтизму, яку віддали, хай і різною мірою, і О. Влизько, і С. Гординський, мариністичні мотиви, подорожні вірші – спільні знаменники їхньої поетичної тематики. Крім того, вони обоє страждали від глухоти. Зауважу, що 1942 р. С. Гординський виступає упорядником віршів поета до збірки «Серце і вогонь», також йому належить вступна стаття до цієї книжки. Цікаво, що портрет О. Влизька у «Серці і вогні» – авторства С. Гординського. Приваблює його і М. Хвильовий як «повна людина»,

що прагнула творити багатогранну, а не пісну літературу. Варто згадати, що мистець готував обкладинку книжки М. Хвильового «Вибрані твори» (1936). Глибина його осмислення діяльності цього письменника розкривається у літературознавчих статтях. С. Гординський присвятив йому спеціальні аналітичні розвідки («Поезія Миколи Хвильового» (1942), «Бій за Європу (В десятиріччя смерті Миколи Хвильового)» (1943)), без постаті Хвильового не обходилися його публікації оглядового характеру («Те, що лишається (Про те, що творче в колишній українській радянській літературі)»). М. Хвильовий імпонував С. Гординському ідеями необхідності літературної освіти, відповідального ставлення до слова, що прозвучали суголосно із думками неокласиків. «Значення Хвильового і його кола в тому, що він оформив цей рух культурного відродження ідейно, дав йому виразне спрямування на довговіковий досвід європейської античної і нової культури, з одночасним відкиданням впливів московських», – підсумовує він його роль у національному ренесансі [3, с. 285]. Цей екскурс щодо О. Влизька і М. Хвильового засвідчує активність С. Гординського як популяризатора української літератури та вкотре підкреслює його багатогранність.

У 1937 р. вийшла збірка «Слова на каменях. Римські ямби» С. Гординського, написана під впливом мандрівки до Італії. Хоча Рим здавався йому «замало “лірично” збудованим, надто обдуманим і матеріалістичним», усе ж це місто дало поетові імпульси для ліричних рефлексій, реконструкції минулого і переживань теперішнього. Поет дивиться

Автопортрет-колаж. 1929 р.

на Рим поглядом естета. Тому не випадково одним із ключових слів цього циклу є власне «краса» («навколо жевріла краса», «душа,...заглиблена в красу»). Цикл «Римські ямби» складає одинадцять віршів, у яких поет роздумує над часом, що немов загус у просторі цього сакрального ландшафту. Крім того, антураж циклу творять повсякчасні

руїни, колони, колонади, «минулих воєн різьблені трофеї», «будівлі, камені, статуї» тощо. Безперечно, тут домінують не образи природи, а камінь («камінь гордий», «каміння мовчазне», «весталки кам'яні», «кам'яні літери», «камені твердих доріг», «дзвенів металом камінь», «мудрий камінь»). Як мистець С. Гординський, однак, надає перевагу особливому каменю – мармуру, що, як відомо, є цінним матеріалом для скульптури («обличчя мармурових різьб», «мармурні слова», «мармурові плити», «на мarmorі – аканту білий сплет», «уламок мармуру», «палючий мarmor стовпів», «мармури бліді», «ще теплий мarmor»). У Римі ліричний герой вчиться «державної науки» і висловлює мрію про славу рідної держави:

Словами владними, різкими,
Учусь собі казати: йди
І в серці мarmor свого Риму
Різьби суворий і твердий [2, с. 94].

Цикл «Римські ямби» є яскравим прикладом стильового балансування автора: його відданість класицизму із замилюванням в античній давнині перейнята романтичними поривами.

Поема «Сновидів» (1938), що написана октавами, змальовує красу села Сновидова, у якому не раз відпочивав С. Гординський, а водночас висвітлює багато питань, що стосуються творчого процесу, теми поета і поезії. Часом поет вступає в уявний діалог із читачем:

Я мну слова, мов Кожем'яка шкуру,
Затисну тут, там розтягну – і страх
Як важко йде, а вам дурниця все те:
Щоб вірш гладкий, куди там до поетик! [2, с. 119].

Хоча це лірична поема, її інтертекстуальний вимір теж важливий, порушує автор і філософські питання.

Збереглися малярські пейзажі Сновидова авторства С. Гординського. Наголошу на малярському хисті поета, який добре помітний у його пейзажній «оптиці»:

Підвечір тут розжеврює уяву
Розлив вогню – нестямна повинь барв,
Навкіл горби з бродату, златоглаву,
Над синню плес палкий оранж і багр,
Руїни скель підводяться яскраво
В емаль небес на пурпурних горбах,
Проходить тінь – мов хижі крила тнуть їх,
Встає земля в красі своїй могутній [2, с. 119].

«Сновидів» С. Гординського позначений легкістю вислову, постійним заграванням із читачем, він перетканий іронією і сарказмом, гострими філіппи-

ками на адресу уявного й несправедливого критика та негацією поетів-«емоціоналістів», «надхненників». І одночасно з цим у поемі панує глибока лірика й філософська розсудливість мислителя» [5, с. 361], як охарактеризував твір Г. Костюк.

Збірка «Вітер над полями» (1938) сповнена передчуттів і тривоги. Поет знову замислюється над роллю слова. «Мої скривавлені слова», «лабіринти зловорожих слів», «трагічна марність слів», «від слова дужчий чин», «де знайдеш ти слова, одне хоч слово, рівне, щоб висловити ним своє прокляття гнівне» – так драматично акцентує свої болісні роздуми поет на протизагнущу невимуженості слова й погідності настрою «Сновидова». Укладаються в поетичну концепцію збірки і «Три вірші», які є своєрідною поетичною інтерпретацією Шевченкового триптиха «Доля», «Муза», «Слава». Автор відштовхнувся від ідеї Кобзаря і висловив свою візію таких важливих для кожного митця понять. Т. Шевченкові було 44 роки, коли він написав згадані вірші, С. Гординському – 32. Автор на цей час (а це 1937 рік, рік страшних репресій проти української інтелігенції в підсовецькій Україні) вже багато досягнув і як маляр, і як поет, отож йому було що підсумовувати у своїй творчій біографії. Власний творчий досвід мистець проєктує на задані Шевченком напрямні, супроводжуючи вірші епіграфами, якими стали перші рядки з поезій Тарасового триптиха: «*Ти не лукавила зо мною...*», «*А ти пречистая, святая...*», «*А ти, задрипанко, шинкарко...*». Кожен вірш С. Гординського передає філософську інтенцію Кобзаря, однак органічно звучать і видозміни в емоційно-настроєвих тональностях поезій.

Збірка «Легенди гір» (1939) була реакцією на події в Карпатській Україні, коли угорці потопили в крові боротьбу українців за державність. «Не розірветься гнівним криком серце Європи пусте», – докоряє автор європейським країнам за байдужість. С. Гординський постає тут як поет-патріот потужного громадянського голосу.

Краківські збірки 1941 р. «Перший вал» і «Сурми днів»

вийшли під псевдонімом Юрій Буревій. Поема «Нотатник емігранта» («Перший вал») передає невлаштованість та самотність ліричного «Я» поета на чужині, його смуток за рідними та тривожні передчуття. Однак С. Гординському вдається здобути на мажорні тональності, налаштуватися на хвилю боротьби й сміливого виклику буряній добі:

Наказ: ні вірша, ні удару
Не смієш схибити – затям!
Хай у добу востає яру
Мистецтво, здійснене життям [2, с. 153].

Завершення емігрантських нотаток звучить життєствердно й переможно.

«Сурми днів», що фіксують враження від поїздки до Холма й Кенігсберга, які дали імпульс до розмислів про минуле й сучасне, сповнені думками про «цей лютий час», «цей гнівен час», коли «знаки зловісні звідусіль» і «світ, розбуджений алярмом, тісніше натягає каск». Як відрізняється голос Юрія Буревія від голосу С. Гординського у «Барвах і лініях» чи «Сновидові!» Тема війни і передчуття близьких катаклізмів заповнює поета цілком і, як слушно зазначає Микола Ільницький у передмові «Навала форм, і почувань, і слів...» до книжки «Колір і ритми», «якщо збірки львівського періоду при їх стильовій різноплановості можна об'єднати домінантою естетичною, стильовою, то у творах воєнного часу переважає енергійна дикція, публіцистичне спрямування» [2, с. 11]. Прикметно, що і тут автор немов дає настанову бути мужнім, із гідністю пройти всі випробування:

Зціпи безжалне серце. Так!
Слова в рядках перемущтуй;
Як гураганить в скронях кров'ю
Рин передчуваних атак! [2, с. 164].

Збірки «Перший вал» і «Сурми днів» вирізняються історіософською спрямованістю багатьох поезій. У збірці «Вогнем і смерчем» (1947) розкриваються гнітючі картини руїн, що залишила по собі війна. Образи руїн німецьких міст не раз фіксуємо і в тогочасному малярстві С. Гординського.

І що ж співати тепер –
любви чи гніву гімн,
нам, боянам поразки? [2, с. 179] –

запитує поет, духовна сила якого вражає. Збірка багата на античні, історичні та біблійні мотиви, які розвиває поет, осмислюючи пережиті трагічні події, а втілені у віршах «Вогнем і смерчем» релігійні мотиви, як пише Богдан Гуринь, «викликають моторошне відчуття Божої присутності й Божої

Автоеклібрис. 1930-ті рр.

кари» [4, т. 2, с. 181]. Прикметно, що і в цій збірці торжествує людська сила духу і віра в Україну:

В усім на світі, що найдорожчим є,
Могли навек ми гірко зневіритись –
У Правді, в Бозі і в Людині,
Лиш в Україну ще вірим твердо [2, с. 180].

Вірші «Вогнем і смерчем» вирізняються строфічною і метричною різноманітністю. Вдається поет і до верлібру. Останній вірш збірки сприймається як гімн Людині, яку подивляє і яку жаліє поет.

Багато оригінальних віршів, які не входили до попередніх збірок, уміщено у книжці «Поезії» (Нью-Йорк, 1989). Серед них трапляється чимало надзвичайно цікавих і несподіваних віршів, що підтверджують славу С. Гординського як поета-експериментатора (наприклад, верлібри з циклу «Італійські вірші»).

Огляд поетичних збірок С. Гординського демонструє постійні шукання в царині форми та хист до стильового перевтілення. Літературознавці констатували різні стильові доміанти, притаманні поезії творів автора, на свій лад оцінюючи його творчі пошуки. Якщо Володимир Державин схвалював неокласицизм, риси якого помітні у багатьох творах С. Гординського, то Юрій Шерех натомість уважав вплив неокласицизму згубним для романтичного темпераменту поета [8, т. 1, с. 181]. Богдан Бойчук і Богдан Рубчак в анотації до підбірки вір-

шів автора в антології «Координати» визначають його як поета-еклектика: «У його багатому поетичному доробку зустрічаємо кілька стилів, які то схрещуються, то розходяться, але ніколи не зливаються. Тому тяжко говорити про його творчість як про суцільний, монолітний поетичний

Автопортрет в білому. 1940 р.

світ» [7, т. 1, с. 302]. Сам мистець у рецензії на видання полемізував з упорядниками щодо їхніх визначень, а особливо – припущень усякої «впливології» [3, с. 319]. Г. Костюк акцентував на тому, що «С. Гординський поет великої ерудиції, а його поетичний, оригінальний і йому тільки властивий стилевий вияв формувався на широчезній українській і загальнолюдській палітрі», заперечуючи сліпе наслідування стилів і еклектизм [5, с. 357]. Міркування літературознавців укотре підкреслюють багатогранність письменницької творчої натури, яка розкривається у широкій тематиці і стильовій амплітуді поезій, що постали, безперечно, не без впливу європейських літературних традицій.

Література

1. Гординський С. В обороні культури / С. Гординський. – К.: Видавництво «Гелікон», 2005. – 376 с.
2. Гординський С. Колір і ритми: Поезії. Переклади / С. Гординський. – К.: Час, 1997. – 479 с.
3. Гординський С. На переломі епох: літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади / С. Гординський. – Л.: Світ, 2004. – 504 с.
4. Горинь Б. Святослав Гординський на тлі доби: есе-колаж: у 2 кн. / Б. Горинь. – К.: Ярославів Вал, 2017–2018. – Кн. 1. – 424 с.; – Кн. 2. – 624 с.
5. Костюк Г. Багатогранність і невгамовність. Святослав Гординський / Г. Костюк // Костюк Г. У світі ідей і образів. Вибране.: критичні та історико-літературні роздуми 1930–1980. – Сучасність, 1983. – С. 353–366.
6. Мочернюк Н. Поза контекстом: Інтермедіальні стратегії літературної творчості українських письменників-художників міжвоєнтя / Н. Мочернюк. – Л.: Видавництво Львівської політехніки, 2018. – 392 с.
7. Святослав Гординський // Координати. Антологія сучасної української поезії на заході: у 2 т. – Мюнхен: Сучасність, 1969. – Т. 1. – С. 302–316.
8. Шерех Ю. Стилі сучасної української літератури на еміграції / Ю. Шерех // Шерех Ю. Пороги і заборіжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: у 3 т. – Х.: Фоліо, 1998. – Т.1. – С. 161–196.

НАДСЕНСЬКІ ВЕЧОРИ

В імлістій сірині паризьких вечорів
Здається все таким нудним і мармуровим,
Як монотонний стиль елегій Валері;
І нині я дивлюсь розгублено на овид
Та підбираю вірш, де б хоч нещиро скрив
Я свій вечірній сум в якомсь мажорнім слові.

Тумани і нудьга! Й навіщо оптимізм?
У мене він лежить білетом у портфелі
Готовий, і його тичу я всім, — коли ж
Нудьга обкутала мене кущем омели
І вечора цього меланхолійна слизь
Докраю заповня незаповнений келих...

Не квітнуть квіти барв ні соняшні бруньки,
Без битв і борикань кольористичних оргій
Спливає вечір цей, безбарвний і важкий —
Заледенілий труп з топельницької морги,
І обгризає щось і настрій і думки,
Як гусінь шовківниць зелене листя морви.

1933

КОЛЬОРИ І СЛОВА

Кольори і слова в надхненному танку
Однаково дзвенять у ритмі мелодійнім,
Шукаючи сполук, де б кожен серця стук
Акордом уставав дзвінком і гармонійним.

Закреслені в один міцний і певний ритм,
У ліриці слова здригнуться шумом вітру,
А динамічних фарб гарячий кольорит
Віддасть усю красу мінливого повітря.

Вони кохають міць свідомої руки,
Чи з міді, зміряні холодним міркуванням,
Чи інші, що легкі, сріблісті й гомінкі,

Із подихом весни і першого кохання, —
Уяву всі вони ведуть за лаштунки
Буденщини й нудьги, в країну поривання.

1933

МЕТЕОР

В моїй руці відламок метеору,
Дарований від зоряних світлів;
Ще вчора, може, він палахкотів
Безкраями холодного простору,

Та вже погас і світлості не лле,
Для всіх він тільки кам'яний уламок,
Та в ньому я закоханий безтямно,
Бо в ньому тайна незбагненна є.

Торкаючись до нього, де вогонь
У чорну брилу сплавом захолонув,
Я чую міць польоту і розгону,
Заховану в призначенні його:

Черкати блиском простори бездонні,
Зриватися із кола таємниць
І падати розжевроному в ніч
І гаснути в поетовій долоні.

1934

НАД РІКОЮ

Ця світла синява, у небесах розлита,
Ця зелень квітних трав, та соковитість літа,
Що простеляється достиглістю щедрот,
Прозора далина, холодний подих вод,
Густі ліщинники на надбережних схилах,
Розжарений пісок, хмаринка легкокрила,
Сліпучих променів такий розтратний жар, —
Те все, що навкруги, все — створене як дар
Тобі, впиватися і напувати тіло,
Обточувати стан, вливати пружність, силу,
Сповняти світлістю, сторадістю життя.
Очима п'ю тебе, красу твого буття,
Коли на березі, спираючись недбало,
Смаглява, золота від соняшного палу,
Лежиш, усмішкою вітаючи — кого?
З якою пристрасстю до рамена твого,
Коли б ти знала це, — припав би я устами!
Але без поруху, мов оповита снами,
Примкнутих віями не зводиш ти очей.
А, може, вдаваний незрушний спокій цей
і вмисне, граючись, повік не підведеш ти,
Бо хочеш потайки, щоб милував і пестив
Тебе цілунками нестриманих палань
І сонцевий огонь, і пал моїх бажань?

1934

З ХРОНІКИ

...Я бачив,
Як розсипалася у порох слава,
Як осипались лаври передчасні,
Як посміховищем ставали міти,
Як сила Всемогуча, що над нами
Триває вічно, поражала громом
Пиху, яка в храмах собі сама
Справляла богослужби і ясу
Собі сама на площах воздавала.
Страшна потуга, що топтала все
Залізною ходою, що здавалася
Непереможна, тріумфальним маршем
В простори відійшовши, серед гуку
Фанфар, салютів, грюкоту махін,

Вже не верталася. Ті, що посміли
 Чуже життя в ім'я свого топтати,
 Лежать тепер землею не покриті
 І очі їх вже синяви не бачать —
 Тієї, що вони її безбожно
 Своїми прапорами підпирали.
 Ті пам'ятники, що вони в дарунку
 Тисячоліттям збудували, стали
 Лиш купами каміння, цегли, бронзи,
 І металеві велетні, що з них
 Попадали у сміття, безпомічно
 Рамена простягають до небес,
 Смішні величністю колишніх жестів,
 З яких один недавно був спроможний
 Скоряти царства. Люд їх гордовитий,
 Що криком їх вітав і сипав квіття
 Під ноги їхнім збройним посіпакам,
 Блукає по руїнах. Хто не вбитий,
 Шукає вбитих серед звалищ. Чад
 І порох у повітрі непорушнім
 Звисали, як гаряча хмара. Вже
 Дошок для трун не вистачало. Мертвих,
 Як падь, скидали в неглибокі ями і присипали.
 Навіть гробокопи
 Про сміх забули, хоч потрійна плата
 Була їм за роботу, і вони
 Всі ночі пропивали. Винуваті
 Спускали вниз повіки, щоб очима
 Не стрінутися з поглядом невинних,
 Їх діти гризли мерзлі качани,
 А їхні сестри й подруги лиш руки
 Підносили до неба у розпуці,
 Благаючи спасення. Та мовчали
 На сім замків заперті небеса.
 І я стояв також без милосердя,
 Немає бо у світі цім нічого,
 Що гідніше було б погорди й глуму,
 Як сльози і страждання тих, хто смів
 Присвоїти собі права безправ'я.

1945

* * *

В поїздах, авто, аероплянах
 Скороспінне людство проплива,
 В далині — однакова омана
 І болить від руху голова.

Може, десь за темною водою
 Я своє минуле віднайду,
 Неспокійне серце заспокою,
 Знов зустріну мрію молоду?

Що воно? На кожному повороті
 Озираюсь, жду на себе сам;
 Це данина — чи моїй скорботі,
 Чи моїм загубленим рокам?

Що минуле принесло — я знаю,
 Але що майбутнє принесе?
 Та хвилинами, що їх ще маю,
 Дорожити вчуся над усе...

1981

ЖОВТЕНЬ

Надходить жовтень, лісовий владар.
 Ліси розкрили тріумфальну браму
 Його прийняти і ввести до храму
 На бенкет барв.

В усій пишноті мерехтить
 На листі сяйно-янтарева
 Злотінь, здіймаються дерева,
 Як вибух, у блакить.

Поривом полум'я вітаєш, лісе, ти
 Свої останні дні, години передсмертя,
 Вже приморозки йдуть і вже без милосердя
 Близиться час осінньої сльоти.

Як день скінчиться мій, з пориву й боротьби,
 Я б відійти хотів так само — сильний, чистий,
 Піднявши догори долоні огнелисті,
 Як ви, дуби!

1944

АВТОПОРТРЕТ

Мабуть, не модний я. Що ж — я такий, як є.
 Звичайно, не такий, щоб гостроту тематик
 Міняти на легкий ліричний тріолет,
 Проціджений немов чайок той ароматний.

Люблю я, признаюсь, чутливий, щирий вірш,
 Та треба, — то впаду і в політичний нежить
 І цензору тоді кров напсую незгірш
 Від рідних мазунів, що шкварять марсельсьези.

Одного лиш боюсь: впадати в трафарет,
 Аж надто в нас кому затуплювати пера!
 Я хочу, щоб кохав однаково поет

І буревій доби, і квіти, й хмародера,
 Та найважливіше, щоб, зриваючись у лет,
 Мав кришечку бодай фантазії Бодлера.

НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДУХОВНОГО ВИМІРУ У ЗБІРЦІ ІВАНА МАЛКОВИЧА «ПОДОРОЖНИК»

Анна ВИХОР, *вчителька*

Івано-Франківського фізико-технічного ліцею-інтернату;

Олександр ТУРИК, *ліцеїст*

Івано-Франківського фізико-технічного ліцею-інтернату

Іван Малкович – одна з найяскравіших постатей на сучасній літературній карті України. Він знаний і як талановитий, відомий далеко за межами нашої держави, видавець. Його творчість здобула високе визнання: 2017 року за книжку «Подорожник», до якої увійшли й нові вірші, письменника було удостоєно Шевченківської премії, найвищої нагороди Української держави у номінації «Література, публіцистика, журналістика».

Немає такої важливої теми нашого життя, якої не торкнувся б мистець у збірці «Подорожник», що містить понад сто п'ятдесят поезій. У цій поетичній книжці варто виділити такі основні мотиви: а) ніжні, глибокі почуття любові до коханої, жінки і матері («Юна моя майбутня дружина», «Доля», «В передчутті», «Місячний кант» та ін.); б) культ родини і роду («Мені мама написала», «Синочкові на першу його коляду», «Синові», «Щастя повертається», «Своїми провинами ангелячими» та ін.); в) біблійні мотиви, роздуми над тим, що є добром і злом, що таке життя і смерть («Із янголом на плечі», «Сад різдвяний», «Лубок», «З нового літопису», «Церква», «Ми провинились, Боже» та ін.); г) почуття патріотизму, героїзму («Військо», «Балада», «Підземні церкви», «Я не вірю в повернення війська», «Звучить як міт: відважне військо», «Коза-дереза» та ін.); д) любов до природи, до рідної землі, до мови («Рибалка», «Від ангела до янгола», «Житіє часника» та ін.).

У поезіях автор висловлює надію на відродження моралі, духовності українського народу, прагне розгледіти нове обличчя епохи, побачити нову національну людину і національний світ, культивує загальнолюдські та національні цінності, до яких відносить такі поняття, як національна гідність, любов до роду-народу, батьківщини, мови.

Хоча ми й здобули незалежність, але і дотепер в українському державотворчому процесі чимало невирішених проблем. Нині як ніколи актуальною для нас є українська історія, що вчить суцільних не повторювати помилок минулих поколінь. Враховуючи історичний розвиток української нації, на часі обстоювати українську мову, бо «єдина країна у сві-

ті, де не викладалася історія цієї країни, де історія вважалася чимось забороненим, ворожим і контрреволюційним, – це Україна. Другої такої країни на земній кулі нема. Де ж... плодитися дезертирам, як не у нас. Де рости слабодухим і запродавцям, як не у нас. Не вина це дезертирів, а горе. Не судити їх треба, а просити прощення і плакати за погане виховання, за духовне каліцтво у великий час» [2].

Одноїменна поезія «Подорожник» – це твір про любов до людей і жертвовність в ім'я людини. Лікарська трава, ототожнюючись із поетом, сама проситься до людей, щоб лікували нею всілякі рани, не тільки тілесні, а й духовні:

Я – подорожник,

прикладайте мене до рани [3, с. 186].

Літературознавці звернули увагу на те, що Іван Малкович заявив про себе як про поета віршем «Подорожник». Із першого погляду, зміст цієї поезії простий: люди й тварини топчуть лікарське зілля, але у скрутну хвилину прикладають його до рани; заживуть рани – забувають і знову топчуть безжально. Цей образ має такий підтекст: «Топчіть мене, зневажайте, але коли в тому буде потреба, – прикладайте мене до рани. Бо я – подорожник!» Саме остання фраза й розкриває глибокий зміст поезії. У ній – етичне і естетичне кредо поета.

У вірші всього чотири строфи, і в трьох із них повторюються ці два рядки. Вони рефреном входять в ество читача, будять щось інше, вище. То стукає в людські душі сам Бог. Коли хвора душа, то ніхто і ніщо не допоможе остаточно вилікуватись, тільки Бог. Хлопчатко, хлопчик, бачачи перед собою смертельну небезпеку на колесах, готовий померти, тільки щоб рятувати людей. Він «крізь сміх, мов крізь ножі,... блідо ворухить губами», звертаючись до людей зі своїм людинолюбним проханням: «Прикладайте мене до рани». Таким чином поет прагне оздоровити людство, вилікувати його від тілесних і душевних ран. Подорожник – символ добра, любові, що йде до людей, стукається в їхні серця. А ті серця заскорузли, зачерствіли передусім через недосконалі суспільні відносини.

Настали часи, коли знецінено мораль й високі людські ідеали. І на їхній захист стають такі захисники, як Іван Малкович. Його зброя – слово. Саме завдяки слову він намагається утвердити в людському житті добро.

Тема патріотизму є оптимістично-болючою для автора, болючою, бо так вона звучить у вірші «Люблю тебе впізнавати на всіх картах світу», тебе,
...мила моя вітчизно
кумедіє моя зворушлива [3, с. 8].

Вірш має незвичну побудову: всі рядки починаються з малої букви, ні коми, ні крапки. Лише іноді тире змушує читача зосередити свою увагу саме на виділеній мовній конструкції. Так поет спонукає читача замислюватися над словом, споглядати малюнок перед віршем і самому домальовувати в уяві зображену картину. Малюнок перед віршем «оце ж тобі небесний гансе християне ще одне бридке качатко» розкриває задум мистця, коли «бридким качатком» виявляється Україна, що у майбутньому розкриє свою красу в достойній сім'ї європейських народів. Поки що вона «головою в Європі, хвостом до матрешки». Талановито, кількома словесними штрихами автор змальовує одвічну боротьбу за незалежність:

утікаєш небого
від тої всепоглинаючої матрешки
що всіх своїм кремльом накриває
утікаєш ніяк не втечеш [3, с. 9].

Не дають Україні стати на ноги «орди матрешки», що «зачаїлися» в ній і лобіюють стратегічні плани Росії. Чи то не вони й нині імітують рух до НАТО і до Євросоюзу, імітують реформи та боротьбу з корупцією? Однак ще гострішого болю завдають ліричному героєві псевдопатріоти – «псевдотелесики», що «лукаво обіцяють пшонця під крильця і обскубують».

У своїй боротьбі Україна завжди трималася на справжніх патріотах, що несли в своїх серцях тверду віру в майбутню Українську державу:

але ось я
примружуюсь
і ясно бачу
як ти розбігаєшся по воді...
розбігаєшся – летиш – співаєш –
клепочеш – і нас надихаєш –
і будиш нас серцем
і любиш нас крильцем [3, с. 9–10].

Ти – це Україна, як і вже згадане гидке качатко з казки Андерсена. Свій вірш мистець закінчує так: «...боюсь за твою ліву лапку». На малюнку перед

текстом зображено Крим. Згадану поезію написано 2009 року. Уже тоді Іван Малкович як патріот і справжній син України відчув ту трагедію, що відбудеться з його батьківщиною у 2014 році, коли Росія анексувала Крим.

Ліричний герой вірша «Здається, нічні заметілі...» звертається до Господа, бо його прохання під силу виконати тільки Богові:

І благодіму знов: настрахай, але не покарай,
Жменьку гідності вмироточи на людей мого краю,
Налаштуй їхній слух – нехай «край» вони чують
як рай [3, с. 7].

Мистець хоче бачити у своїх країнах високоморальних громадян із почуттям національної гідності, для яких рідна земля, якою вона не була б, є раєм. Щось повинно сколихнути душі людей, спам'ятати від «переситу соромом й іншими болючими моментами» і спрямувати до того раю:

розбуди того ангела нам, що десь вічно куняє
там скраю [3, с. 7].

Нація є найвищою формою організації суспільства, що її виплекало людство на історичному шляху. Нація не може формуватися й утверджуватися без збереження історичної пам'яті, морально-духовних надбань, самоусвідомлення, відчуття належності до певної етнічної спільноти, до людського світу взагалі. Основним інструментом такого співробітництва людської спільноти була і залишається мова. Кожен завойовник, щоб утвердитися, у першу чергу знищував мову завойованого народу, бо можна відбудувати фабрики і заводи, відновити села і міста, але, знищивши мову, нації не відродити. Мова – найважливіший маркер національної самоідентифікації, тому її треба берегти як найдорожчий скарб. Цій проблемі Іван Малкович присвятив вірш «Ангел і Янгол». На сторожі мови (поет символічно називає її абеткою) поставлено двох Божих істот: Ангела і Янгола. А і Я – символи початку і кінця:

один – на початку
другий – в кінці
стоять як вартові
як воїни –
абетку нашу охороняють [3, с. 245].

Упродовж століть українська мова, як і наш народ, зазнала багато знущань, утисків:

погнуті щити
пошарпані крила
сажа на обличчі [3, с. 245].

Але народ вистояв, зберігши й мову, Ангел і Янгол не дали їй пропасти. Ліричний герой твердо вірить і впевнено заявляє:

...жодна нечисть
не пройде [3, с. 245],

бо Ангел і Янгол захищають абетку від першої й до останньої букви. Сам Іван Малкович уважає, що це «дивовижна особливість нашої мови... і такого нема в жодній мові світу... Та захисту ангелів замало, потрібний ще й державний захист... Тут все наладиться тільки тоді, коли українська мова лунатиме всюди, коли ми перебуватимемо в океані рідної мови. Адже сказано: на початку було Слово, яке, як відомо, формує свідомість. Із цим Словом ми неодмінно повернемось до самих себе і, нарешті, повнокровно з'явимося на культурній карті світу» [5].

Чимало сторінок збірки присвячено волелюбству і звитязі українських лицарів духу – воякам УПА та нинішнім нашим захисникам у російсько-українській війні на Донбасі. Це вірші про жертвенність, непохитну віру в незалежність українського народу. Одну із поезій, а саме «Герої», Іван Малкович присвятив Мирославу Симчичу, сотнику і командирі УПА, який провів у радянських таборих понад 32 роки. Сьогодні 94-річний ветеран УПА проживає з дружиною в Коломиї [6].

Життя ватажка відважного українського війська поет показує так:

Жило в лісах цих під землею
і напувало з фляг австрійських
дубів коріння – власну стелю.
Плекало волею ці звори...
щоб гордими лишались гори
й хоч хтось в цім світі не скорився [3, с. 42].

Під час переходів партизани приходили до хат своїх краян, що підтримували власне військо:

...посушитися. Ніч.
Юні, худі, брудні.
Пообступали піч...
Перепрілого листя
запах лишили – й нема...
О Батьківцино терниста [3, с. 40].

Коли криївки упівців оточували вороги, яких прийнято називати визволителями України і всього людства від фашизму, українські вояки «горді, лягали на міни на ще українській землі» [3, с. 41].

Нині скептики не вірять, що синівська тривога могла би зібрати під один стяг наше військо, розсіяне по світах. Однак патріоти вірять у животворний дух нації, бо:

Не над ними калина палає,
не над нами реве вороння... [3, с. 43].

У поезії «Я не вірю в повернення війська» до читачів промовляє скептик. Автор заперечує зневіру простими словами:

Я не хочу це чути! Брехня! [3, с. 43].

Його віра стала дійсністю в наш час, коли Росія – «північна коза-дереза» – розпочала агресію проти України, окупувавши Донеччину, Луганщину та Крим:

О північна козо-дерезо,
що ти тут загубила?
Триста років у нашій траві –
кажеш, їла листочок?
Триста літ мед-вина ручаї –
кажеш, пила ковточок? [3, с. 45].

Ми стали свідками чергової російської агресії й кровопролиття. З'явилися нові герої, що золотими літерами вписують свої імена в історію нашої держави. Під час російсько-української війни на Сході досі вже загинуло 13200 осіб, в Україні налічується 1,4 мільйона переміщених осіб. Втрати українських військових – приблизно 4100 загиблими та близько 9500–10500 осіб пораненими [див.: 4].

Віддали життя за українську Донеччину,
а яка вона тепер?
Без породи лишили землю, а в людях породи не стало.
То завезені люди. Не наші. Тут наших тепер замало.
Наших голодом били; хто вижив – приправили мізки:
Вони кажуть тепер «Пескі», хоч я знаю,
що тут були Піски
Тут народжувались Солов'яненки, ставили
«Наталку Полтавку»,
родили синів срібногорлих у сусідстві

із Дзюбами [3, с. 248], –
гордо пише поет у вірші «Гавбиця, мавзер, трофейний танк», присвяченому Яремі – воїнові, іконописцю, музикантові, що їздив із концертами у Піски. Нашим воїнам є що захищати: славу історію, славні імена, але нині

Тут трагічно усім притомним. Бал орди. Суша
альма-руїна.
Я вдивляюсь у цей вертеп, і не вірю, що це Україна.
Але знаю: це – наша земля, знов засіюються наші
люди... [3, с. 249].

Вірить ліричний герой і весь наш народ, що ця чорненна земля очиститься від усякої нечисті, знов повернеться у своє материнське лоно. Ця віра і надія, як магнітом, притягує все нових і нових борців, що стають до лав захисників Вітчизни.

У поезії «Леонтович» автор розгортає тему національної гордості, поваги до свого народу, а саме

до українського композитора початку ХХ століття Миколи Леонтовича, твір якого «Щедрик» є незамінним атрибутом Різдва у всьому світі. Поезію написано у формі сну. Перша частина присвячена святкуванню Різдва у Нью-Йорку, у Рокфеллер-центрі, де знаходиться головна ялинка. А через дорогу, на велетенській стіні – різдвяна відеоінсталяція і раз за разом звучить «Щедрик». Леонтович приїжджає на святкування, «висідає з машини» і хтось із веселого натовпу впізнає його:

- дивіться дивіться – це ж сам містер леонтович
Автор carol of the bells!
- ukrainian bell carol – усміхається леонтович
- о так так!.. а можна ваш автограф?
- маленьке селфі будь ласка!
- ...і з нами теж!..
- боже це ж містер леонтович – король
різдвяного настрою!
- ювелір який з чотирьох нот створив різдвяну
безконечність... [3, с. 241].

А ліричний герой поезії, який є автобіографічним й асоціюється із самим Іваном Малковичем, також знаходиться тут, «серед натовпу туристів». І по його обличчі градом котяться сльози. Сльози радості і сльози болю. Радості, бо почуття гордості

проймає його за свого славетного земляка-композитора, якого знає та шанує світ. Болю, бо в Україні, на рідній землі, його вбили в розквіті сил у 1921 році, коли починали винищувати українську еліту. А йому було тільки 43... Про це йдеться у другій частині твору. У сні «леонтович раптово згасає, там, де він стояв, – сине провалля». Однак стається диво: мистець оживає і живе у пам'яті народу завдяки «Щедрику» та різдвяній ластівці. У поезії ХХ і ХХІ століття поєднані в одне ціле, буття людини оприявнюється в єдності з родом, частинкою якого вона є.

Нині мораль і високі людські ідеали, на жаль, знецінюються. Саме література покликана стояти на чатах духовних орієнтирів – загальнолюдських цінностей, щоб не дати людству впасти в тотальне зло і пропасти у ньому.

Оскільки українська література залишається постколоніальною, тобто віддзеркалює буття поневоленої нації, яка після русифікації та советизації повертається до власної ідентичності, Іван Малкович у збірці «Подорожник» подає власне розуміння патріотизму, окреслюючи своє бачення любові до батьківщини, вважаючи її найбільшою цінністю.

Література

1. Горшар О. Художньо-стильові особливості поезії Івана Малковича: науковий блог. – URL: naob.oa.edu.ua/2015/художньо-стильові-особливості-поезії.
2. Довженко О. Щоденник 1941–1956 (скорочено). – URL: ukrlib.com.ua/kratko/printout.php?id=5&bookid=1
3. Малкович І. Подорожник: поезії. – К.: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2016. – 288 с.
4. ООН: кількість пов'язаних з конфліктом жертв в Україні сягає 41–44 тисяч, із них до 13200 – загиблі. – URL: radiosvoboda.org/a/news-un-viyna-ukraina-zhertvy/30271813.html
5. Промова Івана Малковича на врученні Шевченківської премії. – URL: life.pravda.com.ua/columns/2017/03/10/223055/.
6. Сотник УПА Мирослав Симчич: Шкодою, що не можу зараз воювати в АТО. – URL: blitz.if.ua/news/sotnyk-upa-myroslav-symchych-shkoduyu-scho-ne-mozhu-zaraz-voyuvatyv-ato.html.

Лірична нота

* * *

Якби міг – попросив, хоч гордий,
Ніч розбавити і чорноту.
Нащо царство, коли природа
Не створила єдину, ту,
З ким ділити і час, і простір,
Рвати здобич, ще теплу, осьь...
Стільки років – холодна постіль,
Не забулося, не збулось.
Пам'ять рідше тепер карає
Дивом, видовом наяву:
Як приймають його до зграї

Справжніх левів і вже йому
Вибирати (а є із кого)
Собі пару, на все життя...
Його сльози – то сльози бога,
Ними плакав іще дитям.
Вже навчивсь оминати сіті,
Хитромудрі, поміж дерев...
Світе білий, ти теж у кліті, –
По ту сторону – чорний лев.

Неоніла ЯНЦЬКА

ОЛЬГА КУПРІАН: ПИСЬМЕННИЦЯ, РЕДАКТОРКА, ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКИНЯ...

Удитинстві я була дуже слухняна дівчинка. Батькам, відверто кажучи, зі мною страшенно пощастило. Навчилася читати ще до школи, потім розучилася і ще раз навчилася, тож можна стверджувати, що я навчилася цьому, без сумніву, корисному вмінню мінімум двічі. Багато читала і завжди виконувала всі домашні завдання. Сама, без нагадувань. Хіба що з точними науками часом просила допомоги, аж доки старша подруга не передала мені у спадок книжку «ГДЗ», збірку готових домашніх завдань. Та й то я мала такі збірники лише на алгебру і геометрію, звирялася зі складними завданнями й розбирала все, що було незрозуміле. Як бачите, я була вкрай слухняна учениця.

Не дивно, якщо знати, що мій батько працював директором школи, в якій я навчалася, а моя мати – класною керівничкою мого класу в тій-таки школі. Тож я не могла бути неслухняною, це очевидно. І не могла завдавати батькам клопоту запізненнями, бо мала в усьому бути прикладом для інших. В усьому, крім фізкультури, із нею в мене не складалося.

Хоча, як подумати, не складалося в мене й із танцями. І ще зі шкільною дружбаю. Цю майстерність я повноцінно освоїла вже у студентські роки, в часи навчання в Могилянці, і досі освоюю.

Як добре подумати, не щастило мені і в коханні. У дитсадочку я була закохана у хлопчика, ліжко якого було до мого найближче, але йому подобалася інша – новенька дівчинка. Діти часто люблять усе нове, що ж. У школі я безнадійно кохала однокласника, який вважав, що в мене некрасивий ніс. Було вкрай прикро, та я погодилася, бо й сама так вважала. Підлітки дуже критично ставляться до своїх носів, очей, губ, сідниць та інших частин тіла. А я, зрештою, була звичайним підлітком. Слухняною і чемною дівчинкою, яка читала багато книжок, дивилася серіали, слухала музику по радію, знаходила собі розвагу в листуванні, переймалася стосунками своїх батьків і вже згодом, у десятому класі, – ситуацією в країні.

Осінь 2004 року, мені шістнадцять. Я ще не маю права голосу й геть не розбираюся в політичних питаннях. Політика, новини, цінності – це все видається мені куди менш цікавим, ніж посередньої якості журнал «Cool Girl». Новини асоціюються в мене з неприємними моментами, коли батько по-диктаторському перемикає канал на цікавий йому матеріал і злісно цитькає, коли я протестую. Одне слово, у ті часи я ненавиділа все, що пов'язане з політикою. Аж до того часу, коли в новинах показали, як то-

Ольга Купріан

дішній президент Києво-Могилянської академії веде за собою студентів-першокурсників на протест біля пам'ятника Григорію Сковороді на Контрактовій площі в Києві. Студенти розбили наметове містечко просто навпроти одного з корпусів свого університету, прикрашали себе помаранчевими стрічками. Згодом все це назвали Помаранчевою революцією. Я дивилася в екран телевізора із заздністю. Здавалося, що історія проходить повз мене, все

важливе – там, навпроти Могилянки, де студенти і студентки, всього на рік старші за мене, роблять щось важливе. Висловлюють позицію. Виборюють своє право жити так, а не інакше. Нікому не дають за себе вирішувати. Хоч їм усього по сімнадцять, і «що вони там розуміють у житті». Не всі вони мали право голосувати на тих президентських виборах, але всі висловили свою незгоду. І перемогли.

Десь у ті світлі осінні дні я сказала батькам, що хочу вступати в Могилянку. Мене підтримали, хоча престижніше було б податися в університет імені Тараса Шевченка, а реальніше – у Драгоманова, і стати вчителькою, як батьки. Про Могилянку заговорили саме в ті часи, коли В'ячеслав Степанович Брюховецький повів студентів висловлювати позицію. До того це був радше «нішовий» університет із багатою історією та дуже вузьким колом студентів. Я зрозуміла, що ось це і є цінності, які я поділяю. Я хочу бути там, із ними, у цій атмосфері. Хочу вирішувати і діяти. Лишилося тільки підготуватися до іспитів і вступити в університет, про який ніхто з мого села і не мріяв.

Цілий рік готувалася. Відшукувала славнозвісні могилянські тести (пізніше їх скасували, тепер у Могилянці, як і скрізь, вступ за результатами ЗНО), вчила українську мову і літературу, хімію, історію Могилянки, ходила на додаткові заняття з англійської мови. Я мала підготуватися аж до семи тестів, бо такими були правила вступу в університет, який обрала. Я мріяла про журналістику, бо мені тоді здавалося, що всі люди, які добре у школі писали художні твори, можуть бути журналістами. Як виявилось, частина моїх однокласників та однокласниць на філології теж хотіли зробити кар'єру в журналістиці. Ми всі у школі добре писали шкільні твори з мови й літератури. Крім того, Могилянка славилася тим, що в ній не було корупції. Це нам підходило. Донька чесних учителів, зі звичайної школи у звичайному селі під Києвом, я не мала ілюзій, що батьки платитимуть за моє навчання. Я одразу орієнтувалася на бюджетну форму, а про хабар ми навіть не говорили. Це не були ті цінності, які ми домовилися

сповідувати в дорослому житті. Забігаючи наперед, зазначу, що я закінчила Могілянку з відзнакою, так ніколи за всі роки навчання не отримавши пропозиції зробити внесок на чийсь приватний рахунок в обмін на оцінку.

Не скажу, що навчання давалося легко, але й тут я була дуже слухняною ученицею. Викладачі мене любили, а я любила їх. Це був геть інакший формат навчання, ніж у школі. Коли я звикла до обсягів усього, що треба вивчити і прочитати, до того, що треба вчитися мислити і висловлювати свою думку, коли звикла практично жити в бібліотеці, читаючи джерела й пишучи конспекти, навчилася писати реферати своїми словами, а не копіюючи написане кимось, – стало легше. Вчитися мені подобалося. І часом я робила це добре.

Я вчилася, а між тим пізнавала людей і Київ. Після тісного села, хоч воно й було під Києвом, я хапалася за все, що було цікавого у столиці. За всі ті можливості, які пропонувало велике місто. Дружила з різними людьми, ходила на квартирники, де читали поезію і співали авторські пісні, знайомилася з творчою молоддю, якої страшенно боялася. Ходила у книгарні й із захватом перебирала в руках купу книжок, виділяючи з дуже скромного студентського бюджету неمالі суми на книжки. Я постановила собі купувати по книжці щомісяця, зі стипендії – таким у моєму розумінні був внесок студентки-філологині в розвиток українського книговидання. Варто зауважити, що в ті роки (2005–2006) особливо захопливою розвагою було відшукувати сучасні книжки сучасних авторів українською мовою. І коли я в це занурилася, мені буквально подобалося все. Усе було таким інакшим, ніж те, що ми читали у межах шкільної програми. Усе було таким... дивним, вільним, часом диким. Усе вражало. Одногоднішня дала почитати «Культ» Любка Дереша – я ходила кілька днів під враженням. Потім я подумала «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко, і за відчуттями це була гідно виконана робота з читання й розуміння складного тексту. Я ходила в театри і ніколи – в кафе, на це вже не вистачало грошей.

Разом із друзями ми співали пісні «Пікардійської терції» та «Плачу Єремії», ходили на рок-концерти українських гуртів, обожнювали «Тартак» і «ТНМК» – і досі мені відгукуються пісні того часу як щось, що нагадує про юність і безтурботність. Ми всі, з різних куточків України, буквально поринули зі своїх міст, містечок і сіл, переважно російсько-або суржикомовних, у маленьке могилянське українськомовне гетто. І щиро від того кайфували. Це були часи, коли, їдучи в Києві у громадському транспорті й чуючи при цьому українську мову, нормально було спитати, чи людина не з Могілянки. Особливо якщо ти їдеш у тролейбусі на Троєцину, де був один із гуртожитків мого університету.

Між третім і четвертим курсом мені запропонували стати випусковою редакторкою газети «Друг

читача». Тоді це видання ще було на таких великих паперових розгортках, про які одна письменниця жартувала, що читає їх у вбиральні. Я тоді, пам'ятаю, дуже обурилася, але тепер згодна. Часом вбиральня – дуже зручне місце для читання, незалежно від жанру, який тиобираєш. Я навчилася замовляти матеріали, їх редагувати, писати в різних форматах, знайомитися з людьми, які, як і я, цікавилися літературою. Пробувала писати художні оповідання, виставляючи їх на сайті «ГАК», «Гоголівська академія» та отримуючи схвальні й не дуже відгуки від онлайн-читачів. Проте найкращу школу письменництва я все ж пройшла в Могілянці, на легендарному курсі Сергія Іванюка «Основи літературної творчості».

Я зорієнтувалася в новинках книговидання і видавництвах, тоді це все було значно легше опанувати. Тоді української книжки було вкрай мало, всі наявні книгарні пропонували переважно російський контент. Дешевий, неякісний, але він був доступний і близький. Альтернативи майже не було. Аж згодом заснували першу з численних нині книгарень «Є», яка задекларувала себе книгарнею українськомовної книжки. Виявилося, що українських видань цілком назбирається на цілу книгарню. Усе мінялося.

Відкрився літературно-критичний портал «ЛітАкцент» – я спробувала туди дописувати. Першим моїм матеріалом була рецензія на прозову книжку тоді ще молодої поетки Катерини Калитко. Матеріал узяли в роботу, я отримала свій гонорар – на ті часи небачені 250 грн за статтю! – і пропозицію писати на сайт іще. Головним редактором «ЛітАкценту» був могилянський викладач, Володимир Євгенович Панченко. Як Сергій Іванюк у художній творчості, Володимир Панченко в літературній критиці умів надихати і вселяти віру у свої сили. Я повірила, що можу знайти себе в цій ніші. Було цікаво критикувати літературу, хоча я весь час відчувала брак досвіду. Зрештою, саме Володимир Євгенович ненав'язливо підказав мені шукати себе у критиці дитячої літератури, підсунувши на рецензію свіжовиданий перший том «Джур козака Швайки» Володимира Рутківського.

Відтак я брала все більше й більше книжок на рецензії – саме дитячих і підліткових. Вони легко і швидко читалися, у цій ілюзії легкого читання я не одразу зрозуміла, що мають бути якісь особливі нюанси в критиці дитліту. Профільних видань про дитліт в Україні не було аж до 2014 року – коли стартував «Простір української дитячої літератури. ВагВуоока», в якому я працюю редакторкою від початку й донині. З досвідом прийшло розуміння того, що не кожен може фахово читати й оцінювати дитячі й підліткові видання, так само, як і писати їх. Для цього треба вчитися.

Я не пішла в аспірантуру чи докторантуру, бо мене на той час значно більше цікавила практика. На момент закінчення навчання в університеті

я вже працювала в одному з провідних київських видавництв «Грані-Т», яке спеціалізувалося і на дорослій, і на дитячій літературі. Я спробувала себе в ролі коректорки, менеджерки видавничих проєктів. Згодом видавництво пережило одну з криз і розпустило штат. Мене запросили працювати в «ЛітАкцент»: писати новини й опікуватися статтями про зарубіжну літературу. Пізніше мою посаду скоротили, і я отримала запрошення повернутися на роботу в «Грані-Т» на посаду смм-менеджерки. Там я опанувала навички спілкування в соціальних мережах, адже саме настав час Фейсбуку й Вконтакті. Фактично я популяризувала ідею читання для дорослої й дитячої аудиторії, що й тепер роблю.

А що ж із власною творчістю? Я її не закинула. Завдяки Сергію Семеновичу Іванюку, який захоплювався публікуватися в підлітковому журналі «Однокласник», я мала неперервну практику писання текстів для молодших і старших підлітків. Оповідання, повість у вигляді щоденника з продовженням (яку, втім, так і не завершила), рубрика «Модна читанка» про підліткові книжки, різні статті і навіть цілісна повість, яку згодом у зредагованому вигляді подала у видавничий центр «Академія». Книжка вийшла 2016 року під назвою «Солоні поцілунки». Так я стала письменницею, яка пише для підлітків.

«Солоні поцілунки» були прочитані й високо оцінені критиками, уже моїми колегами. (На той час я два роки працювала фахово у сфері критики дитліту). Втім, я подавала рукопис на різні конкурси, у конкурсі «Смолоскипа» рукопис отримав III премію. Ця маленька перемога мене дуже окришила, адже я пам'ятала, що в цьому самому конкурсі в далеких 1990-х переміг Сергій Жадан. Натомість «Солоні поцілунки» відзначив «Рейтинг критика» за вдалий дебют. Я була абсолютно щаслива.

Певно, ви помітили суперечність, яка не давала мені спокою довгі роки й досі бентежить. Я – критикиня дитліту, мою книжку оцінюють колеги, ми всі поєднуємо фахову критику й письмо для дітей. Такою є специфіка роботи в цій сфері, вона дуже вузька. Усі знають одне одного, всяка критика сприймається дуже болісно. Майже всі автори якісних дитячих книжок – твої знайомі або друзі. Чи стають ними, щойно виходить перша книжка. Дуже тісний простір, де все переплетено і все взаємодіє. Проте саме завдяки цьому тісному простору, вірі й підтримці колег – також фахових читачок, критикинь і письменниць дитячої літератури – я навчилася писати для різних вікових груп. Коли в мене народилася донька Ярослава, коли я почала читати їй усе більше й більше книжок на ніч, я зрозуміла, яким має бути текст для найменших дітей. Мені пощастило з літературною редакторкою – із усіма моїми текстами працювала Тетяна Стус, яка завжди давала слушні поради щодо того, як прописувати персонажів і будувати сюжет. Якість моїх текстів – частково і її заслуга як редакторки.

Я пробувала себе в різних жанрах – книжки-картинки з історіями на одну сторінку, оповідання для молодшої школи, повість для читачів 9+. Потім мені запропонували написати книжку для підлітків на замовлення – щоденник однієї з головних героїнь популярного серіалу «#Школа». Це був виклик і тісні рамки, у межах яких я могла проявляти всі види авторської свободи. Написання книжки «Щоденник Лоли» збіглося з періодом лікування раку щитовидки – частково я писала цю книжку, перебуваючи в лікарнях, набирала текст у нотатках і гугл-документах у смартфоні. Ми з командою видавництва впоралися за чотири місяці, після цього досвіду я повірила, що можу бути професійною письменницею. За «Щоденник Лоли» мені присудили премію «ЛітАкцент року 2018». Після офіційної частини один із членів журі, Володимир Чернишенко, із яким ми добре знайомі, висловив сподівання, що наступну книжку я напишу за своїм сюжетом і зі своїми персонажами. Але вийшло не зовсім так.

Минув рік, моя хвороба відступила, настала ремісія, я пробувала писати нову підліткову книжку, очікувала виходу повісті «Боброго ранку!», в якій описала рідні з дитинства місця навколо річки Здвиж. Книжка не хотіла писатися, але натомість прийшла інша пропозиція. Був лютий 2019 року, я мчала на зустріч із школярами, а звідти – знайомитися з популярною телеведучою Яніною Соколовою, на ходу шукаючи інформацію про неї, ніби йшла на інтерв'ю. Мені не сказали, із якого приводу зустріч, невідомість бентежила й захоплювала. Після короткого формального знайомства Яніна знайшла в телефоні фотографію лисої жінки, яку на фото обнімав відомий рок-виконавець, і, стихивши голос, повідомила, що жінка на світліні – це вона. Я не одразу зрозуміла, про що має свідчити лисина, про яку говорять пошепки. Рак щитовидної залози сьогодні лікують радіоактивним йодом, волосся при цьому виді терапії не випадає. Яніна Соколова саме проходила хіміотерапію, свій діагноз вона поки що тримала в таємниці, проте вже працювала над масштабним соціальним проєктом «Я, Ніна», в рамках якого в суспільстві порушувалися теми навколо онкології. Яніна запропонувала мені писати книжку для цього проєкту. Цей досвід мені відгукнувся, і я знову написала книжку на замовлення. Прототипом головної героїні та співавторкою тексту стала телеведуча Яніна Соколова.

У цьому місці мені хочеться поставити кому, бо я не звикла писати автобіографії у віці тридцяти одного року. Здається, все ще попереду – ось тоді й напишу. Ольга Купріян, письменниця, редакторка, літературна критикиня, мама Ярослави, тощо; люблю читати, обніматися, їсти і спати, ходити в кіно і «знищувати» горішки зі згущеним молоком. Проте ніколи не знаєш, коли кому варто виправити на крапку. Втім, хай це вирішують редактори. Життя триває, ставлю крапку з комою. Далі буде.